P
payel

SANRI VE DÜŞ "GRADİVA"

Çeviren: Dr. Emre Kapkın

W. JENSEN · S. FREUD

WILHELM JENSEN

GRADİVA

Roman

❑

SIGMUND FREUD

SANRI VE DÜŞ

Ruhçözümsel Bir İnceleme

❑

ÇEVİREN: DR. EMRE KAPKIN

❑

1. BASIM

PAYEL YAYINLARI: 151
Dünya Klasikleri: 6

ISBN: 975-388-139-8

Dizgi : Payel Yayınevi
Dizgi operatörü : Filiz Koçer
Düzelti : H. Necmi Öztürk-Filiz Koçer
Baskı : Özal Matbaası
Kapak filmleri : Ebru Grafik
Kapak baskısı : İpomet Matbaası

SİGMUND FREUD 1856'da Moravia'da doğdu; dört ile seksen iki yaşları arasında evi Viyana'daydı: 1938'de Hitler'in Avusturya'yı işgali onu ertesi yıl öldüğü Londra'ya sığınmak zorunda bıraktı. Kariyeri sinir sisteminin anatomisi ve fizyolojisi üzerine birçok yıl süren çok parlak çalışmalarla başladı. Paris'te Charcot'nun yanında bir çalışma döneminden sonra ilgisi ilk kez ruhbilime döndüğünde hemen hemen otuz yaşındaydı. Viyana'da bir on yıl daha klinik çalışmadan sonra (başlangıçta yaşlı bir meslektaşı, Breuer'le birlikte) yarattığı ruhçözümlemesinin doğumunu gördü. Bu, başlangıçta basitçe nevrotik hastaların zihinlerini inceleyerek onları sağaltma yöntemiydi ama çabucak ister hasta isterse sağlıklı olsun aklın genelde işleyişi hakkındaki bilgilerin yığılmasına doğru bir gelişim gösterdi. Freud böylece çocuklukta cinsel içgüdünün normal gelişimini ortaya koyması ve büyük ölçüde düşleri incelemesine dayanan, günlük düşünce ve eylemlerimiz üzerinde etkili olan bilinçdışı güçlere ilişkin temel buluşunu yapmayı başardı. Freud'un yaşamı olaysızdı ama düşünceleri yalnızca birçok uzmanlık alanını değil son yarım yüzyılın tüm düşünsel yaşamını da biçimlendirmiştir.

WİLHELM JENSEN, Heiligenhafen eyaletindeki Holstein'de 15 Şubat 1837'de, asil Friesland'lılar soyundan Danimarkalı yerel bir sulh yargıcının oğlu olarak dünyaya geldi. Kiel am Lubeck'teki klasik okullarda öğrenim gördükten sonra, Jensen, Kiel, Wurzburg ve Breslau Üniversitelerinde tıp okudu. Fakat meslek olarak edebiyatı seçmek istediği için tıbbı bıraktı. Birkaç yıl tek başına özel olarak çalıştıktan sonra Münih'e geldi ve burada edebiyat alanındaki mücadelesine başladı. 1865'ten 1869'a kadar kaldığı Stuttgart'ta kısa süreliğine *Schwabische Voiks-Zeitung*'u yönettikten sonra, Flensburg'a geçti ve burada da *Norddeutsche Zeitung*'un editörlüğünü yapmaya başladı. 1872 yılında tekrar Kiel'e döndü, 1876'dan 1888'e dek Freiburg im Breisgau'da kaldı ve 1888'den sonra yaşamının sonuna kadar kalacağı Münih'e yerleşti.

Jensen 19. yüzyıl Alman yazarlarının en üretkenidir. Öykü, roman, masal ve tragedya türünde yazılmış 100'den fazla eseri vardır. Romanları arasında en tanınmış olanları şunlardır: *Die Braune Erica* (Kahverengi Erica) (1868), *Barthenia* (1877), *Karin von Scheweden* (İsveçli Karin) (1878), *Gätz und Giseła* (1886), *Heimkunft* (Eve Dönüş) (1894), *Aus see und Sand* (Deniz ve Kumdan) (1897), *Luv und Lee* (1897), *Gradiva* (1903).

Jensen 24 Kasım 1911 yılında Thalkirchen/Münih'te öldü.

Yapıtın özgün adı: Gradiva Delusion And Dream In Wilhelm Jensen's Gradiva

●

Türkçe birinci basım: Şubat 2003

kapak resmi: Canaletto

WILHELM JENSEN

GRADİVA

Roman

SİGMUND FREUD

SANRI VE DÜŞ

Ruhçözümsel bir inceleme

Çeviren:
Dr. Emre Kapkın

PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

1. KESİM

"GRADİVA"

BİR POMPEİ DÜŞLEMİ
Roman

Yazan:
WILHELM JENSEN

Çeviren:
Dr. Emre KAPKIN

GRADİVA

Norbert Hanold Roma'nın büyük eskil koleksiyonlarından birine yaptığı bir ziyarette keşfettiği alçak-kabartmayı çok beğenmişti; bu nedenle Almanya'ya döndükten sonra onun mükemmel bir alçı kopyasını edindiğinde çok sevindi. Kopya tüm öteki duvarları kitap raflarıyla kaplı çalışma odasının boş bir duvarında birkaç yıldır asılı duruyordu ve kısa da olsa akşam güneşinin uğradığı bu duvarda doğrudan ışık alma avantajına sahipti. Gerçek boyunun üçte biri uzunluğundaydı ve bütün bir kadın bedenini yürüme eylemi içindeyken görüntülüyordu; henüz genç ama artık çocukluktan çıkmış bir kadındı; öte yandan görünüşe göre bir kadın değil yirmi yaşlarında Romalı bir bakireydi. İnsana hiç de bir Venüs, bir Diana ya da başka bir Olimpos tanrıçasını veya bir Psişe ya da bir orman perisini anımsatmıyordu. Bedeninde insanca sıradan —kötü anlamda değil— bir şeyler, şimdiki zaman izlenimi bırakan bir şeyler gizliydi; sanki sanatçı onu gerçek yaşamdan, caddeyi geçerken almış, günümüzde olduğu gibi bir kâğıda kurşun kalemle bir taslak çizecek yerde, çabucak bir kil kalıba aktarmıştı; kızın bedeni ince, uzundu; yumuşak dalgalı saçları kıvrımlı başörtüsüyle neredeyse tümüyle sarılmıştı; oldukça ince yüzünde herhangi bir çekicilik yoktu. Böyle bir etki uyandırma arzusu da kendisine hayli yabancıydı; zarif yüz çizgilerinde aklından geçenleri dışa vurmayan kayıtsız bir vekar görünüyordu; gözleri öne eğikti ve bakışı dinginice içedönmüş düşünceleri yansıtıyordu. Genç kadını çekici kılan şey biçiminin plastik güzelliği değil; eskil yontularda nadir bulunan ve kabartmaya tarafsız bir canlılık izlenimi veren gerçekçi, yalın, utangaç bir zarafete sahip olmasıydı. Bu çekiciliği, özellikle resimde temsil edilmiş yürüyüşü yaratıyordu. Başını biraz öne doğru eğmiş,

boğazından ayak bileklerine kadar son derece hacimli kıvrımlarla inen elbisesini sol eliyle hafifçe kaldırmış, sandaletli ayaklarını ortaya çıkarmıştı. Sol ayağı ileri atılmış, sağ ayağı ise diğerini izlemek üzere yere sadece parmak uçlarıyla hafifçe dokunurken tabanı ve topuğu neredeyse düşey biçimde kalkmıştı. Bu devinim hem sıradışı bir çeviklik hem de güvenli bir dinginlik biçiminde ikili bir izlenim yaratıyor, sağlam bir adımla birleşen uçuculuğun dengesi kıza o kendine özgü vekarı sağlıyordu.

Böyle nerede yürüyor, nereye gidiyordu? Arkeoloji doçenti doktor Norbert Hanold aslında kabartmada kendi bilimi açısından kayda değer hiçbir şey bulmuş değildi. Eskil zamanların büyük sanatının plastik ürünlerinden biri değil Roma tarzında yapılmış bir yontuydu ve Hanold ondaki hangi niteliğin dikkatini uyardığını açıklayabilmiş değildi; yalnızca bir şeyin kendisini çektiğini biliyordu ve ilk görüşte oluşan bu etki o zamandan beri hiç değişmemişti. Yontu parçasına bir ad vermek için kendince ona Gradiva, "yürüyüşü görkemli kız", diyordu. Bu, eskil ozanlar tarafından yalnızca savaşa giden savaş tanrısı Mars Gradivus'a verilen bir sıfattı; yine de Norbert'e göre bu sıfat genç kızın ya da günümüzün deyişiyle genç hanımefendinin (çünkü alt sınıftan olmadığı, bir asilzadenin ya da en azından soylu bir ailenin kızı olduğu apaçıktı) tavır ve devinimini en iyi biçimde betimlemekteydi. Belki de —kızın görünümü bu fikri aklına istençdışı olarak getirmişti— Ceres'in[1] hizmetinde görevini sürdüren soylu bir aedile[2] ailesindendi ve bir amaçla tanrıçanın tapınağına gitmekteydi.

Bu kez kızı büyük, gürültülü, kozmopolit Roma çerçevesine yerleştirmek genç arkeologa ters geldi. Ona göre kızın dingin, sessiz tavrı kimsenin kimseye aldırmadığı o karmaşık makineye değil herkesin onu tanıdığı ve arkasından bakmak için durup

[1][Yunan bereket tanrıçası Demeter'in Latince karşılığı —*çev.*]

[2][Bayındırlık memuru. —*çev.*]

arkadaşına "Bu Gradiva" —asıl adını Norbert bulamıyordu— "---- nın kızı, kentimizdeki tüm öteki kızlardan daha güzel yürür." dediği daha küçük bir yere aitti.

Sanki bunu kendi kulaklarıyla işitmiş gibi fikir zihnine iyice yerleşmiş ve bir başka varsayım neredeyse bir inanç biçiminde gelişmişti. İtalya yolculuğunda Pompei'de harabeleri inceleyerek haftalar geçirmişti ve Almanya'da bir gün ansızın kabartmada betimlenen kızın, Pompei'de bir yerlerde, yağmurlu havalarda ıslanmadan karşıya geçmeyi sağlayan ama araba tekerleklerinin geçmesine de izin veren, ortası oluklu geçit taşları üzerinde yürüdüğü fikri aklına geldi. Böylece kızın bir ayağını oluğun karşısına yerleştirdiğini diğer ayağının da öncekini izlemek üzere olduğunu imgeledi ve kızı izlerken onun yakın ve uzak çevresi imgeleminde bir gerçeklik gibi belirdi. Eskil dönemlere ilişkin bilgisinin de yardımıyla imgelemi ona uzun bir caddenin görünümünü yarattı; caddenin iki yanındaki evler arasında pek çok tapınak ve revak vardı. Çeşitli meslekler ve zanaatler, ahırlar, işlikler, tavernalar görüntüye geldi; mermer tezgahlara yerleştirilmiş toprak çanaklarda eviçi ve mutfak için gerekli her şey sergileniyordu; caddenin köşesinde bir kadın sepetler içinde sebze ve meyve satıyordu; yarım düzine cevizin kabuğunu kırmış alıcıları cezbetmek için içlerinin tazeliğini gösteriyordu. İnsan, gözünü nereye çevirse canlı renkler görüyordu; parlak renklere boyanmış duvarlar, kırmızı ve sarı başlıklı sütunlar; her şey göz alıcı öğle güneşinin parlaklığını ve ışıltısını yansıtıyordu. Uzaklarda, yüksek bir kaide üzerinde, parıldayan beyaz bir heykel yükseliyor, onun da üzerinde, uzakta, sıcak havanın ürkek titreşimleriyle yarı perdelenmiş, şimdiki koni biçimi ve kahverengi kıraçlığıyla değil ışıltılı yeşilliği ve kırışık kayalık zirvesiyle Vezüv Dağı görünüyordu. Caddede bir gölgelik aranan pek az insan dolaşmaktaydı çünkü yaz güneşinin kavurucu sıcağı her zamanki telaşlı etkinlikleri felç etmişti. Orada Gradiva geçit taşları üzerinden yürüyordu ve

taşların arasından donuk parıltısıyla altın rengi ve yeşil pulları olan bir kertenkele korkup kaçıyordu.

Böylece resim Norbert Hanold'un gözlerinin önünde canlı bir biçimde kaldı ama kafasında yavaş yavaş yeni bir varsayım gelişti. Kızın çizgileri giderek ona Romalı ya da Latin değil Yunanlı gibi geliyordu; öyle ki Norbert kızın atalarının Helenik olduğuna giderek kesin gözüyle bakmaya başladı. Tüm güney İtalya'nın eskil çağlarda Yunan yerleşimleri olması bu düşünceye dayanak sağlıyordu ve bu başka hoş fikirler geliştirmesine yol açtı. O zaman genç "domina" baba evinde herhalde Yunanca konuşuyordu ve Yunan kültürüyle beslenerek büyümüştü. Üzerinde biraz daha düşününce bunun kızın yüz ifadesiyle de desteklendiğini gördü çünkü kızın yalınlığının arkasında zekâ ve ince bir ruhanilik olduğu hiç kuşkusuzdu.

Ancak bu tahminler ya da keşifler küçük kabartmaya karşı gerçek bir arkeolojik ilgi yaratmıyordu ve Norbert kendisini sık sık düşünceye daldıran şeyin, aklının bilimsel yönünün egemenliğinde de olsa, başka bir şey olduğunun pekâlâ farkındaydı. Ona göre sanatçının Gradiva'nın yürüyüş biçimini gerçek hayattan alıp almadığı son derece önemli bir soruydu. Bu konuda tam olarak emin olamıyordu ve eskil plastik çalışmaların kopyalarından oluşan zengin koleksiyonu da ona pek yardımcı olamamıştı. Sağ ayağın neredeyse düşey pozisyonu abartılmış gibi görünüyordu; kendi kendine yaptığı tüm deneylerde devinim yerden kalkmakta olan ayağına daha az düşey bir konum veriyordu; matematiksel olarak söylenecek olursa, duruşu, yerden ayrılmadan önceki kısa anda ayağına yerle yalnızca kırk beş derecelik bir açı yapma olanağı veriyordu ve bu da Norbert'e yürüme mekaniği açısından doğal gelmekteydi çünkü amaca en uygun olan açı buydu. Bir keresinde genç bir anatomist arkadaşıyla bir arada olmayı fırsat bilerek soruyu ona yöneltti ama diğeri kesin bir karar oluşturacak bir yanıt veremedi çünkü hiç böyle bir gözlem yapmamıştı. Kendisi de deneyerek Norbert'in

vardığı sonucu destekledi ama bir kadının yürüyüşünün bir erkeğinkinden farklı olup olmadığını söyleyemedi; soru da öylece yanıtsız kaldı.

Yine de tartışma hiç yarar sağlamamış değildi çünkü Norbert'e daha önce aklına gelmemiş bir şey telkin etti: konuyu aydınlatmak için hayatın içinde gözlem yapmayı. Bu onu kesinlikle kendisine yabancı bir davranışa zorlamaktaydı çünkü daha önce kadınlar onun için mermer ya da bronz bir kavramdan başka bir şey değildi ve dişi çağdaşlarına da en küçük bir dikkat yöneltmemişti ama bilme arzusu, onu bilimsel bir tutkuya taşımış, gerekli olduğuna inandığı garip araştırmaya kendini iyice kaptırmıştı. Büyük kentin insan kalabalığında bu araştırmayı engelleyen pek çok güçlük vardı; bir sonuç almak ancak tenha sokaklarda mümkün olacaktı. Orada bile uzun etekler genellikle yürüme biçimini görünmez hale getiriyordu çünkü hizmetçiler dışında neredeyse hiç kimse kısa etek giymiyordu; birkaç istisna dışında onlar da ağır pabuçları nedeniyle probleme çözüm getiremediler. Buna karşın Norbert yalnız yağışlı havalarda değil kuru havalarda da araştırmasını inatla sürdürdü; yağışlı havaların daha çabuk sonuç verdiğini gözlemlemişti çünkü hanımları eteklerini kaldırmak zorunda bırakıyordu. Çoğu hanım ayaklarına dikilmiş araştırıcı bakışları kaçınılmaz biçimde fark ediyordu; bazen gözlemlenen hanım hoşnutsuz bir ifade takınıyor, belli ki onun tavrını kabalık ya da kötü yetişmişlik göstergesi sayıyordu; bazen de tersine, bir çift gözde azıcık cesaretlendirme dışa vuruluyordu çünkü Norbert çok çekici görünümü olan bir gençti. Yine de her iki ifade de ona hiçbir şey söylemiyordu. Israrı giderek kayda değer sayıda gözlem biriktirmesini sağladı; bu da pek çok farklılığa dikkatini çekti. Bazıları yavaş yürüyordu, bazıları hızlı, bazıları cansız, bazıları fıkır fıkır. Çoğu tabanlarını yerde yalnızca kaydırıyordu; pek azı onları eğik biçimde kaldırıyordu. Ama aralarında bir teki bile Gradiva gibi yürümüyordu. Bu, ona, kabartmayla ilgili

arkeolojik yargısında yanılmamış olmasının derin doygunluğunu verdi. Öte yandan gözlemleri onda huzursuzluk yarattı çünkü yerden kalkmakta olan ayağın düşey konumunu güzel buluyordu ve heykeltraşın imgeleminin ya da keyfi bir davranışının ürünü olmasına, gerçeğe uymamasına hayıflanıyordu.

Yayalar üzerindeki araştırmaları kendisine bu bilgiyi sağladıktan hemen sonra bir gece, içinde büyük bir ıstırap uyandıran bir düş gördü. Düşünde eski Pompei'deydi, Vezüv'ün patladığı 79 yılının yirmi dört Ağustosuydu. Gökler yok olmaya mahkum olan kenti kara bir duman mantosuyla örtmüştü; yalnızca şurada burada parlayan alevlerle kraterden aşağı doğru bir yarığın içinden akan kan kırmızı, ışıklı bir şey görünüyordu; kentin tüm sakinleri, teker teker ya da şaşkın kalabalıklar halinde, yaşadıkları olağanüstü dehşetten çılgına dönmüş bir halde kurtuluşu kaçmada arıyorlardı; çakıl ve kül yağmurları Norbert'in de üzerine yağıyordu ama düşlerin garipliği gereği onu yaralamıyorlardı; aynı şekilde havadaki öldürücü kükürt dumanlarını kokladığı halde soluğu kesilmiyordu. Forum'un kıyısında Jüpiter tapınağının yanında öylece dururken ansızın biraz ileride Gradiva'yı gördü. O ana dek kızın orada olduğuna ilişkin hiçbir düşünce onu harekete geçirmemişti ama şimdi ansızın her şey ona çok doğal geliyordu çünkü Pompeili bir kız olduğu için doğduğu kentte yaşıyordu ve Norbert'in çağdaşı olduğu konusunda da hiçbir kuşku yoktu. İlk bakışta onu tanıdı; taş model her ayrıntıyı çarpıcı bir biçimde görüntülemişti, hattâ yürüyüşünü bile.. Norbert istençdışı bir biçimde bu yürüyüşü "lente festinans"[3] diye tanımladı. Kız kendisine özgü o keyifli dinginliği ve çevresine yönelik huzur dolu umursamazlığıyla Forum'un parke taşları üzerinden Apollo tapınağına doğru ilerledi. Sanki kentin yaklaşan yazgısının ayırdında değildi de kendi düşüncelerine gömülmüş gibiydi; bu nedenle Norbert de

[3][(Lat.) Dingince acele eden. —*çev.*]

bir an için olsun dehşet verici olayları unuttu ve bu capcanlı gerçekliğin çabucak yok olacağı duygusuyla görüntüyü beynine kazımaya çalıştı. Sonra eğer kız bir an önce kendini korumazsa genel yıkımın onu da yok edeceğini ansızın ayrımsadı ve şiddetli korku onu bir uyarı çığlığı atmaya zorladı. Kız da çığlığı işitmiş olsa gerekti çünkü başını Norbert'e doğru çevirdi; yüzü bir an için tam olarak göründü ama yine de olup biteni anlamamış gibi bir ifadesi vardı ve adama daha fazla dikkat etmeksizin daha önce gittiği yönde ilerlemeyi sürdürdü. Aynı zamanda yüzü sanki beyaz mermere dönüşüyormuş gibi daha da soluklaştı; Tapınağın revağma doğru basamakları tırmandı, tam sütunların arasında bir basamağa oturdu ve yavaşça uzanıp başını basamağa koydu. Şimdi çakıllar öylesine kütle halinde yağıyordu ki tümüyle mat bir perdeye dönüşmüşlerdi; yine de kızın arkasından koşan Norbert onun gözünün önünden kaybolduğu yeri bulmayı başardı; orada çıkıntılı çatı tarafından korunan geniş basamağa sanki uyumak için uzanmıştı ama artık solumuyordu; besbelli kükürt dumanlarıyla boğulmuştu. Vezüv'ün kızıl alevleri kapalı gözleriyle tamamen güzel bir heykele benzeyen yüzünü aydınlatıyordu. Yüzünde ne korku ne bir çarpıklık vardı; yalnızca hatlarında garip bir vekar, kaçınılmaza dingince bir boyun eğiş görünüyordu. Yine de rüzgar kül yağmurlarını bulundukları yere sürdükçe çizgileri hızla daha belirsiz hale gelmeye başladı; küller önce gri tülden bir peçe gibi yüz çizgilerinin üzerine yayıldı, sonra yüzünün son ışıltısını da söndürdü ve hemen sanki kuzey ülkelerinin kış karları gibi tüm bedeni yumuşak bir örtünün altına gömdü. Dışarıda Apollo tapınağının sütunları dikiliyordu ama şimdi yarılarına kadar kül yığınlarının içine gömülmüşlerdi.

Norbert Hanold uyandığında hâlâ kurtulmaya çalışan Pompeililerin şaşkın çığlıklarını ve çalkantılı denizin kıyıda patlayan dalgalarının kasvetli gümbürtülerini işitmekteydi. Sonra kendini topladı; güneş, yatağının üzerine altın bir ışık sermişti; bir nisan

sabahıydı ve dışarıdan kentin değişik gürültüleri, satıcıların sesleri ve taşıtların homurtuları geliyordu. Yine de düş görüntüsü tüm ayrıntılarıyla son derece net bir biçimde gözlerinin önündeydi ve yaklaşık iki bin yıl önceki o gece Napoli körfezindeki yıkımda kendisinin de gerçekten orada olduğu duygusundan kurtulması için biraz zaman geçmesi gerekti. Giyinirken önce giderek ondan kurtuldu ama eleştirel düşünmesine karşın Gradiva'nın Pompei'de yaşadığı ve 79 yılında orada gömüldüğü düşüncesinden kurtulmayı başaramadı. Bunun yerine artık önceki varsayımı kendisine kanıtlanmış bir gerçeklik gibi geliyordu ve şimdi de ikinci bir tahmin ona eklenmişti. Şimdi kendisine yeni anlamlar ifade eden eski kabartmayı acılar içinde inceliyordu. O bir bakıma sanatçının yaşamdan bu denli erken ayrılan bir kızın benzerini gelecek kuşaklar için koruduğu bir mezar taşıydı. Yine de eğer insan ona yüreğinin gözüyle bakarsa o yazgı gecesinde tam da düşün gösterdiği dinginlik içinde ölmeye yattığını ve tüm varlığının dışa vurduğuna hiçbir kuşku duyamazdı. Eski bir atasözü tanrıların sevgililerini dünyadan gençliklerinin doruğundayken aldığını söyler.

Henüz yakasını bile takmadan, ayağında terlikleri, sabah kılığıyla, Norbert açık pencereye yaslandı ve dışarıya baktı. Sonunda kuzeye de gelmiş olan bahar dışarıdaydı ama kentin büyük koşuşmacası arasında kendini ancak mavi gökyüzü ve yumuşak havayla belli ediyordu; yine de baharın önsezisi duyulara ulaşıyor ve uzak, güneşli yerlerdeki yaprak yeşiline, güzel kokulara, kuş ötüşlerine bir arzu uyarıyordu; oralardan bir soluk ta buralara kadar gelmekteydi; caddedeki satıcı kadınlar sepetlerini tek tük parlak yabani çiçeklerle süslemişlerdi ve açık bir pencerede kafesteki bir kanarya şarkısını şakıyordu. Norbert zavallı yaratık için üzüntü duydu çünkü neşeli melodiye karşın berrak sesin arkasında özgürlüğe ve açık alanlara bir özlem işitmişti.

Yine de genç arkeologun düşünceleri pek de orada değildi çünkü aralarına başka bir şeyler karışmıştı. O ana dek, düşte,

canlı Gradiva'nın gerçekten tıpatıp yontu parçasının sergilediği ama günümüz kadınlarının yapmadığı gibi yürüyüp yürümediğine dikkat etmediğinin ayırdında değildi. Bu kayda değer bir durumdu çünkü bu onun kabartmaya bilimsel ilgisinin özünü oluşturuyordu; öte yandan dikkatsizliği, kızın yaşamının tehlikede olmasından duyduğu heyecanla açıklanabilirdi. Boş yere kızın yürüyüşünü anımsamaya çalıştı.

Sonra ansızın bir ürperti yaşadı; ilk anda nedenini anlayamadı. Ama sonra kavradı; aşağıda caddede, arkası dönük bir kadın, bedenine ve giysilerine bakılırsa hiç kuşkusuz genç bir hanım, rahat, esnek adımlarla yürüyordu. Yalnızca ayak bileklerine dek uzanan giysisini sol eliyle hafifçe kaldırmıştı ve Norbert yürürken zarif ayağının tabanının bir an için parmak uçlarında neredeyse düşey bir konum aldığını gördü. Öyle görünüyordu ama uzaklık ve kendisinin yukarıdan bakıyor olması herhangi bir kesinliğe izin vermiyordu.

Norbert Hanold oraya nasıl geldiğini tam olarak bilmeksizin çabucak kendini caddede buldu. Bir oğlan çocuğun trabzanlardan kayması gibi merdivenleri şimşek hızıyla inmişti ve at arabalarının, faytonların ve insanların arasından koşuyordu. İnsanlar ona meraklı bakışlar yönelttiler ve pek çok dudaktan gülüşler, yarı alaycı sözler çıktı. Norbert bunların kendisine yönelik olduğunun ayırdında değildi; bakışları genç hanımı arıyordu ve onu kendisinden birkaç düzine adım ileride giysisinden tanıdığını düşündü ama yalnızca giysinin üst kısmından; alt yarısını ve ayaklarını algılayamadı çünkü onlar kaldırımı dolduran kalabalık tarafından gizlenmişti.

Şimdi de yaşlı, rahat bir sebzeci kadın elini Norbert'in koluna uzatıp onu durdurdu ve yarı sırıtarak "Yavrucuğum herhalde dün gece içkiyi biraz fazla kaçırdın" dedi "yatağını burada caddede mi arıyorsun? Evine gidip bir aynaya baksan hiç fena olmaz."

Çevredekilerden kopan bir kahkaha tufanı Norbert'e hiç de toplum içine çıkacak bir kılıkta olmadığını gösterdi ve

odasından düşüncesizce fırlamış olduğunu kavramasını sağladı. Bu onu şaşırttı çünkü giyim konusunda geleneklere sıkı sıkıya bağlıydı ve projesinden vazgeçip çabucak eve döndü ancak kafası hâlâ düş yüzünden karışıktı ve bir yanılsamanın şaşkınlığı içindeydi çünkü o kahkahalar ve alaylı sözler arasında genç hanımın bir an için başını çevirdiğini algılamıştı ve bir yabancının yüzünü değil dosdoğru kendisine bakan Gradiva'nın yüzünü gördüğünü düşünmüştü.

Hatırı sayılır mal varlığı nedeniyle Doktor Norbert Hanold kendi eylem ve isteklerinin tartışılmaz efendisi olmak ve herhangi bir heves ortaya çıktığında kendi kararı dışında bir uzman danışmanlığına bağımlı olmamak gibi memnuniyet verici bir konumdaydı. Bu nedenle doğal itkileri o kafesten çıkıp güneşli açıklıklara gitmek olduğu halde elinden pencereden dışarıya şakımaktan başka hiçbir şey gelmeyen kanaryadan çok farklıydı. Öte yandan genç arkeolog kanaryaya pek çok yönden de benzemekteydi. Dünyaya doğal bir özgürlük içinde gelip gelişmemişti; doğduğu günden beri aile geleneğinin eğitim ve önceden belirlemelerle etrafına yerleştirdiği kafesin içindeydi. Küçüklüğünden beri, anababasının evinde, bir üniversite profesörü ve eski eserler uzmanının tek oğlu olarak, babasının adının ününü aynı etkinlikle koruyacağı ve mümkünse ilerleteceğine kesin gözüyle bakılmıştı; bu nedenle de bu iş sürekliliği ona kendi geleceğinin doğal görevi gibi gelmişti. Anababasının erken ölümü onu tam anlamıyla yalnız bıraktıktan sonra bile bu göreve sadıkça bağlı kalmış; filolojide verdiği parlak sınav sayesinde İtalya'ya düzenlenen öğrenci gezisine katılmaya hak kazanmış ve daha önce yalnızca kopyalarına ulaşabildiği pek çok eski sanat yapıtının orijinallerini görmüştü. Kendisine Floransa'nın, Roma'nın, Napoli'nin koleksiyonlarından daha öğretici hiçbir şey hiçbir yerde sunulamazdı; oralarda geçirdiği zamanın bilgisini arttırmak için mükemmel

biçimde kullanıldığına ve eve kendini biliminin yeni edinimlerine adamış olmanın tam doyumuyla dönmüş olduğuna yemin edebilirdi. Uzak geçmişten gelen bu nesnelerin yanında çevresinde şimdiki zaman da vardı ama çok gölgeli bir biçimde çünkü onun duygularında mermer ve bronz ölü değil insan hayatının amaç ve değerini ifade eden gerçekten yaşamsal tek şeydi; bu nedenle duvarlarının, kitaplarının ve resimlerinin ortasında başka hiçbir ilişkiye gereksinim duymaksızın oturur, herhangi bir ilişkiyi boşa zaman harcama sayar ve elinden geldiğince bundan kaçınırdı; çok seyrek olarak, babadan kalma bazı bağlantılar nedeniyle katılmak zorunda olduğu kaçınılmaz partilere son derece gönülsüzce katılırdı. Bu türden buluşmalarda çevresine bakmadığı ya da kulak vermediği; öğle ya da akşam yemeğinden hemen sonra ilk fırsatta bir bahane uydurup izin istediği ve ne sokakta ne de masada yanında oturanlara selam vermediği bilinen bir şeydi. Bu, özellikle genç hanımların gözünde oldukça sevimsiz bir yer edinmesine neden olmuştu çünkü istisnai bir durumda bir kızla birkaç sözcük konuşması gerekse kızın yüzüne sanki daha önce hiç görmediği bir yabancıymış gibi bir selam bile vermeden bakardı. Hattâ arkeoloji bile, oldukça meraklı bir bilim olduğu ve Norbert Hanold'un doğasıyla iyi bir alaşım yaptığı halde başkaları için bir çekim yaratamamış ve gençlerin olağan bakış açılarına göre Norbert'e pek az yaşam sevinci sağlayabilmişti. Yine de belki ince bir amaçla doğa onun kanına Norbert'in sahip olduğundan habersiz olduğu tümüyle bilimdışı türden bir düzeltici, yalnızca düşlerde değil uyanık olduğu saatlerde de var olan olağandışı bir düş gücü eklemiş ve temelde onun aklının büyük kesimini çıkar gözetmeyen bilimsel araştırma yöntemlerine uyumlu olmaktan çıkarmıştı. Ancak bu yetenek de onunla kanarya arasında bir başka benzerliği doğuruyordu. Kanarya tutsaklık içinde doğmuştu, kendisini daracık mekânlara hapseden kafesten başka hiçbir şey bilmiyordu ama kendisinde bir şeyin eksik olduğuna

ilişkin içsel bir duygu vardı ve bilinmeyene duyduğu arzu gırtlağından çıkan seste tınlıyordu. Böylece Norbert Hanold onu anladı, ona acıdı, odasına dönüp yeniden pencereye yaslandı ve o zaman kendisinde de adsız bir şeyin yoksunluğunu duyumsadı. Üzerinde düşünmesi işe yaramadı. Belirsiz duygu çalkantısı yumuşak bahar havasından, güneş ışınlarından ve soluduğu kokuların verdiği ferahlıktan gelmiş ve onun için bir kıyaslama oluşturmuştu; o da bir pencerenin arkasında bir kafeste oturuyor gibiydi. Yine de bu fikri hemen kendi durumunun kanaryadan daha avantajlı olduğu çünkü canının istediği gibi açık alanlara uçmasına hiçbir şeyin engel olamayacağı kanatlara sahip bulunduğu biçiminde yatıştırıcı bir fikir izledi.

Ama bu düşündükçe daha da gelişen bir fikirdi. Norbert bir süre kendini bu işe verdi, zaten bir süre önce bir bahar yolculuğu projesi kafasında biçimlenmişti. Bu, aynı gün hafif bir valiz hazırlayıp yola çıkmasına neden oldu ve gece ekspresiyle güneye gitmeden önce akşamın alaca karanlığında güneşin son ışıklarıyla yıkanırken ayaklarının altındaki görünmez geçit taşları üzerinde her zamankinden daha da keyifli yürüyor gibi görünen Gradiva'ya kederli bir veda bakışı attı. Yolculuk dürtüsü adsız bir duygudan kaynaklanmış olsa da biraz daha düşününce bilimsel bir amaca hizmet edeceği de kuşku götürmezdi. Roma'daki bazı heykellerle ilgili olarak bazı önemli arkeolojik sorular üzerinde kendini yeterince bilgilendirmeyi ihmal ettiği aklına gelmişti ve yolda durmaksızın o yönde bir buçuk günlük bir yolculuk yaptı.

İnsan genç, zengin ve bağımsız olduğu zaman Almanya'dan İtalya'ya gitmenin güzelliğini pek de kişisel olarak yaşayamaz çünkü bu üç gerekliliği taşıyanlar bile her zaman böyle bir güzellik duygusuna ulaşamazlar, özellikle de düğünden sonraki günleri ya da haftaları yaşayan ve hiçbir şeyin sayısız "en"lerle anlatılan olağanüstü bir keyif vermeden geçmesine izin ver-

meyen, sonunda evlerine döndüklerinde kazanç olarak yalnızca evde kalsalardı keşfedecekleri, duyumsayacakları ya da eğlenecekleri şeyleri götüren çiftler iseler (ne yazık ki çoğunluğu da onlar teşkil eder)... İlkbaharda böylesi çiftler Alp geçitlerini kuşların göç yollarının ters yönünde sürüler halinde geçerler. Tüm yolculuk boyunca Norbert'in etrafında sanki tekerlekli bir güvercinlikteymişler gibi cilveleştiler ve o da hayatında ilk kez akranlarını gözleri ve kulaklarıyla daha yakından gözlemlemek zorunda kaldı. Konuşmalarından anlaşıldığı kadarıyla tümü Alman kırsal kesim insanları olmalarına karşın bu ırksal ayrılık Norbert'in içinde hiç de gurur yaratmadı; tam tersine Linnean[4] sınıflandırma sistemindeki *homo sapiens*'le, özellikle de bu sınıfın dişi yarısıyla, olabildiğince az ilgilenmekle doğru yapmış olduğunu düşündü; ayrıca ilk kez olarak çok yakınlarında karşılıklı nedeninin ne olduğunu anlayamadığı çiftleşme dürtüsüyle bir araya gelmiş insanlar görüyordu. Kadınların neden bu adamları seçtiği onun için anlaşılmaz olarak kalıyordu; daha da şaşırtıcı olan şey bu adamların seçiminin neden bu kadınlara yöneldiğiydi. Ne zaman gözlerini kaldırsa bakışları onlardan birinin yüzüne takılıyor ve dış görünümün çekiciliği ya da zekâ veya iyi huya sahip olduğuna ilişkin bir gösterge olabilecek hiçbir şey bulamıyordu. Doğrusu ölçüm için bir standardı da yoktu çünkü kuşkusuz insan bugünün kadınlarını eski sanat yapıtlarının yüce güzellikleriyle kıyaslayamazdı; yine de Norbert'in bu kibar olmayan görüşü suçlamaması gerektiği, tüm ifadelerde sıradan yaşamın sunmak zorunda olduğu bir şeylerin eksik kaldığı biçiminde derin bir kuşkusu vardı. Böylece saatlerce insanoğlunun garip itkileri üzerine düşündü ve insanın tüm çılgınlıkları arasında evliliğin ne olursa olsun en büyük ve en anlaşılmaz çılgınlık ödülünü almaya hak kazandığı ve İtalya'ya anlamsız balayı gezilerinin bu soytarılığın zirvesini oluşturduğu sonucuna vardı.

[4][İsveçli Doğabilimci Karl von Linné'nin geliştirdiği sınıflandırma sistemi —*çev.*]

Ancak yeniden geride tutsaklık içinde bıraktığı kanaryayı anımsadı çünkü kendisi de burada yavan bir biçimde kendinden geçmiş genç evli çiftlerin yüzleriyle birlikte içine tıkıldığı bir kafesin içinde oturuyordu ve öyle çoktular ki bakışı ancak ara sıra pencereden dışarı ulaşabiliyordu. Bu nedenle dışarıda gözlerinin önünden geçen şeylerin birkaç yıl önceki gezisinden farklı bir izlenim bırakmaları kolayca açıklanabilirdi. Zeytin yaprakları daha bir gümüşsü ışıltı saçıyordu; şurada burada tek başlarına yükselen serviler ve çamların hatları çok daha güzel, çok daha belirgindi; dağların tepelerindeki mekanlar sanki her biri farklı bir ifadesi olan ayrı bir bireymiş gibi ona çok çekici geliyordu ve Trasimene Gölü daha önce hiçbir su yüzeyinde görmediği yumuşak bir mavi tonda görünüyordu. Bilmediği bir Doğa'nın demiryolu çevresini sardığını duyumsuyordu; sanki bu yerlerden daha önce sürekli bir alaca karanlıkta ya da gri bir yağmur altında geçmişti ve şimdi ilk olarak onları altın renginin bolluğu içinde görüyordu. Birkaç kez kendini trenden inip yaya olarak şu ya da bu yerin yollarında dolaşma arzusu içinde bulup şaşırdı; oraları kendisine garip ya da gizemli bir şeyler gizliyor gibi geliyordu. Yine de böyle saçma dürtülerin kendisini yoldan çıkarmasına izin vermedi; "diretissimo" da[5] Norbert'i doğruca daha istasyona girmeden Minerva Medica tapınağı harabelerinin onu eskil dünyanın içine çektiği Roma'ya götürdü. Sonunda kendini "ayrılamazlar"la dolu kafesinden azat edince çok da acele etmeden kendisine uygun ayrı bir ev aramak üzere hemen iyi bildiği bir otele yerleşti.

Öyle uygun bir evi ertesi günün sonunda henüz bulamamıştı ve akşam yeniden "albergo"[6] suna döndü; alışık olmadığı İtalya havası, yakıcı güneş, fazlaca dolaşmak ve caddelerin gürültüsünden oldukça bitkin düştüğü için yattı. Hemen bilinci yitmeye başladı ama tam uykuya dalarken yeniden uyandı

[5][(İt.) Baş yönetici —*çev.*]
[6][(İt.) Otel —*çev.*]

çünkü odası komşu odaya sadece bir gardrobun gizlediği bir kapıyla bağlıydı ve şimdi yandaki odaya orayı sabah kiralamış olan iki konuk girmişti. İnce bölmeden gelen seslerinden anlaşıldığına göre onlar kesinlikle dün Floransa'dan buraya birlikte yolculuk ettiği şu göçmen Alman bahar kuşları sınıfına mensup bir adamla bir kadındı. Düşünce biçimleri otel mutfağı hakkında kesinlikle olumlu puan verdiklerini düşündürüyordu ve herhalde iyi kalite bir Castelli-romani şarabı sayesinde düşüncelerini ve duygularını Kuzey Alman ağzıyla çok anlaşılır ve işitilir biçimde paylaşıyorlardı:

"Benim biricik Augustus'um."

"Benim tatlı Gretchen'im."

"İşte yine başbaşayız."

"Evet sonunda yeniden yalnız kaldık."

"Yarın görmemiz gereken yerler var mı?"

"Kahvaltıda yapılacak ne kaldığını anlamak için Baedeker'e bakarız."

"Benim biricik Augustus'um sen bana Belvedere Apollo' sundan daha hoş geliyorsun."

"Benim tatlı Gretchen'im ben de sık sık senin Capitoline Venüs'ünden daha güzel olduğunu düşündüm."

"Tırmanmak istediğimiz yanardağ buraya yakın mı?"

"Hayır, sanırım oraya varmak için trenle birkaç saat daha gitmemiz gerekecek."

"Eğer tam tepeye vardığımızda alev püskürtmeye başlasa ne yapardın?"

"Tek düşüncem seni kurtarmak olurdu ve seni kollarıma alırdım — işte böyle."

"Dikkat et o iğne sana batmasın!"

"Senin için kanımı akıtmaktan daha güzel bir şey düşünemiyorum."

"Benim biricik Augustus'um."

"Benim tatlı Gretchen'im."

Söyleşi bununla kesilince Norbert pek de belirgin olmayan hışırtılar ve sandalyelerin çekilmesini işitti sonra oda sessizleşti ve o da yeniden kendisini tam da Vezüv'ün yeniden patladığı andaki Pompei'ye götüren bir hafif uykuya daldı. Kaçışan insanların canlı bir kalabalığı onu yakaladı ve onların arasından Norbert, Belvedere Apollo'sunun Capitoline Venüs'ünü kucağına alıp götürdüğünü ve karanlık bir gölgedeki bir nesnenin üzerine güvenlice yerleştirdiğini gördü; Venüs'ü alıp götürecek bir at arabası ya da fayton olsa gerekti çünkü az sonra o yönden tekerlek tıkırtıları geldi. Bu mitolojik karşılaşma arkeologu şaşırtmadı ama ikisinin birbiriyle Yunanca değil de Almanca konuşmaları ona çarpıcı geldi; kendilerine geldiklerinde onların:

"Benim tatlı Gretchen'im."

"Benim biricik Augustus'um." dediklerini işitti.

Ama bundan sonra düş resmi tamamen değişti. Şaşkın seslerin yerini mutlak bir sessizlik aldı; duman ve yangın alevleri yerine gömülü kentin harabeleri üzerine kızgın güneş ışığı yayıldı. Bu da giderek bir biçimde değişti; üzerinde altın ışıkların gözlerine kadar ulaştığı bir yatağa dönüştü ve Norbert Hanold Roma'nın ışıl ışıl bahar sabahına uyandı.

Ancak onun içinde de bir şeyler değişmişti; neden olduğunu bilemiyordu ama garip biçimde bunaltıcı bir duygu yine onu ele geçirmişti, bu kez adı Roma olan bir kafese hapsolduğu duygusu. Pencereyi açtığında caddeden düzinelerle satıcının bağırtısı yükseldi ve kulağına Almanya'daki evinde işittiklerinden daha cırtlak geldi; sadece gürültülü bir taş ocağından bir diğerine gelmişti; eskil koleksiyonlara ilişkin garip biçimde tekinsiz bir ürküntü duydu, orada Belvedere Apollo'su ya da Capitoline Venüs'üne rastlama olasılığı onu korkutuyordu. Böylece kısa bir düşünceden sonra ev aramaktan vazgeçti ve valizini alelacele toplayıp trenle daha güneye indi. "Ayrılamazlar"dan kurtulmak için bu kez yolculuğu üçüncü sınıf bir

vagonda yaptı; aynı zamanda orada İtalyan halk tiplerinin, eskil sanat yapıtlarının daha önceki modellerinin, ilginç ve bilimsel olarak yararlı yoldaşlığını bulmayı umuyordu. Ama olağan pislikten başka bir şey bulamadı; berbat kokulu ucuz purolar, kollarını bacaklarını sallayan eğri büğrü adamlar ve belleğindeki evli kırsal kesim kadınlarını neredeyse Olimpos tanrıçaları haline getiren dişi cins üyeleri.

İki gün sonra Norbert Hanold Pompei kazılarının "ingresso"sundan[7] okaliptüslerle ayrılmış Diomed Oteli'nde "oda" denen ama orası oldukça tartışmalı olan bir yer tuttu. Napoli'de Museo Nazionale'deki heykelleri ve duvar resimlerini bir kez daha yakından incelemek için bir süre kalmaya niyetlenmişti ama orada da Roma'dakine benzer bir yaşantısı oldu. Pompei ev eşyaları koleksiyonuna ayrılmış odada kendini bir dişi gibi son moda yolculuk giysileri bulutuyla sarılmış hissetti; kuşkusuz bu bulutun yerine hemen düğün şıklığının saten, ipek ya da dantellerinin el değmemiş parıltısı geçti; her biri, genç ya da yaşlı, erkek modası standartlarına göre hatasız kılıkta bir yoldaşın koluna asılmıştı ve Norbert'in daha önce kendisi için bilinmez olan bir bilgi alanında yeni kazanılmış içgörüsü o kadar ilerlemişti ki onları bir bakışta tanımasına olanak veriyordu; her adam Augustus'tu her kız da Gretchen. Yalnızca burada insanların kulaklarına ulaşmak üzere başka söyleşi biçimleri hazırlanmış, düzenlenmiş ve değiştirilmişti.

"Oh, şuna bak ne kadar pratik; biz de mutlaka bunun gibi bir et ısıtıcı almalıyız."

"Evet ama benim karıcığımın pişireceği yemekler için o gümüşten olmalı."

"Pişireceklerimin sana o kadar lezzetli geleceğini nereden biliyorsun?"

[7][(İt.) Giriş. —*çev.*]

Soruya çapkınca bir göz süzme eşlik ediyor ve olumlu yanıt da vernikle cilalanmış bir bakışla veriliyordu. "Bana sundukların lezzetten başka bir şey olamaz."

"Olamaz; bu kesinlikle bir yüksük. O zamanın insanlarının dikiş iğneleri var mıydı?"

"Öyle gibi görünüyor ama sevgilim sen böyle bir şeyi kullanamazsın, senin başparmağına bile büyük gelir."

"Gerçekten böyle mi düşünüyorsun? İnce parmakları kalın parmaklardan daha çok mu beğeniyorsun?"

"Seninkileri görmem gerekmez; onları dünyanın öteki bütün parmakları arasından en koyu karanlıkta bile dokunarak bulabilirim."

"Burası gerçekten son derece ilginçti. Yine de Pompei'ye gitmemiz gerekiyor mu?"

"Hayır, değmez; orada yalnızca eski taşlar ve dökün tüler var; Baedeker'in dediğine göre değerli olan her şey buraya getirilmiş. Orada güneşin senin narin cildin için fazla sıcak gelmesinden korkarım ve böyle bir şey için kendimi asla bağışlayamam."

"Karın ansızın zenci oluverse ne yapardın?"

"Yo, düş gücüm neyse ki o kadarına izin vermiyor ama minik burnunun üzerinde bir çil bile beni mutsuz ederdi. Eğer senin için de uygunsa sanırım yarın Capri'ye gitmeliyiz sevgilim. Orada her şeyin çok rahat olduğu söyleniyor ve Mavi Grotto'nun[8] harikulade ışığında mutluluk piyangosundan nasıl bir büyük ödül kazandığımı ilk kez tam olarak göreceğim."

"Seni gidi — eğer birisi bunu duyarsa utançtan ölürüm. Ama beni nereye götürürsen giderim ve benim için fark etmez çünkü seninle olacağım."

Augustus ve Gretchen yeniden başlarlar; biraz daha düşük ses tonuyla ve de göze ve kulağa hitap eder biçimde. Norbert Hanold'a her taraftan üzerine bal dökülmüş de onu yudum yudum temizlemek zorundaymış gibi geldi. İçi bulandı ve

[8] [(İt.) Mağara. —*çev.*]

Museo Nazionale'den dışarı fırlayıp en yakın "osteria"ya[9] bir bardak vermut içmeye gitti. Defalarca aynı düşünce aklına geliyordu: — Neden bu yüzlerce çift Floransa, Roma, Napoli müzelerini dolduruyorlar da kendilerini anavatanları Almanya'da toplu halde oturmaya adamıyorlar? Yine de bir yığın çene çalma ve sevgi dolu konuşmalardan bu kuş çiftlerinin Pompei'nin süprüntüleri arasında yuva kurmaya niyetli olmadıklarını; Capri'ye bir yön değiştirmeyi daha kârlı bulduklarını anlamış bu yüzden de onların yapmadıklarını yapma dürtüsü ansızın ortaya çıkıvermişti. Orada en azından bu göçün ana filosundan kurtulma ve İtalya'da umarsızca aradığı şeyi bulma şansı vardı. O da bir ikiliydi ama bir evlilik ikiliği değil aynı ailenin ötüşen gagaları olmayan iki üyesi, sessizlik ve bilimi paylaşan, insanın yanlarında yalnızca doyurucu bir sığınak güveni duyabileceği iki sakin kız kardeş. Norbert'in onlara yönelik arzusu daha önce kendisinin bilmediği bir şey içeriyordu; kendi içinde bir çelişki taşımasa bu dürtüye "tutku" sıfatını yakıştırabilirdi — ve bir saat sonra onu bitmek bilmez Portici ve Resina'dan geçiren bir "carrozzella"nın[10] içindeydi. Yolculuk zafer kazanmış eski bir Romalı için görkemli bir biçimde süslenmiş bir caddeden geçmek gibiydi; sağdaki ve soldaki bütün evler güneşte kurusun diye, sarı halılar gibi, kocaman "pasta di Napoli"[11] hazinelerini sermişlerdi; ülkenin en büyük yemeği, kalın ya da ince macaroni, vermicelli, spaghetti, canelloni ve fidelini hamurlarına aşçı dükkânlarının yağ kokusu, toz bulutları, sinekler ve pireler, havada uçuşan balık pulları, baca dumanı ve diğer gündüz ya da gece etkileri tadının o bildik nefasetini veriyordu. Sonra Vezüv'ün konisi kahverengi lav tarlalarının arasından aşağıya doğru baktı; sağda sanki sıvı mala-

[9] [(İt.) Meyhane —*çev.*]
[10] [(İt.) Küçük at arabası, fayton —*çev.*]
[11] [(İt.) Napoli hamuru —*çev.*]

kitle lapis lazuliden[12] yapılmış gibi ışıltılı mavisiyle körfez uzanıyordu. Tekerleklerin üzerindeki ceviz kabuğu sanki çılgın bir fırtına onu ileriye doğru sürüklüyormuş ve sanki her an onun son anıymış gibi Torre del Greco'nun ürkütücü geçit taşlarının üzerinden uçtu, Torre dell'Annunziata'nın önünden takırdayarak geçti ve Dioscuri'ye, çekim güçlerini kesintisiz, sessiz ama yırtıcı bir savaşımla sürdüren Suisse Otel ile Diomed Oteline ulaştı ve ikincinin önünde durdu çünkü onun klasik adı ilk ziyaretinde olduğu gibi genç arkeologun seçimini belirlemişti. Ancak modern İsviçreli rakip bu olayı tam kapısının önünde en azından görünürde büyük bir sükunetle izliyordu. Sakindi çünkü klasik komşusunun tencerelerinde kendisindekinden farklı bir su kaynamıyordu ve de orada baştan çıkarıcı biçimde satışa sunulmuş eskil debdebeler kendisinde sergilenenlerden daha çok iki-bin-yıl-küller-altında-kaldıktan-sonra-ortaya-çıkarılmış değildi.

Böylece Norbert Hanold tüm beklenti ve niyetlerinin tersine birkaç gün içinde kuzey Almanya'dan Pompei'ye taşınmış oldu; Diomed'de insan konuklar pek fazla değildi ama *musca domestica communis*'le yani adi karasineklerle tıka basa doluydu. Hiçbir zaman şiddetli duyguları olmamıştı ama bu iki kanatlı yaratıklara yönelik bir öfke yüreğini kavurdu; onların Doğa'nın en rezil şeytani buluşu olduğunu, onların yüzünden çoğu kişinin insan hayatı için tek uygun zaman olarak yazı değil kışı yeğlediğini düşündü ve onlarda mantıklı bir dünya sisteminin varlığına karşıt sarsılmaz bir kanıt fark etti. Şimdi onu Almanya'da rezilliklerini çekeceğinden birkaç ay önce ele geçirmişler; hemen sakince bekleyen bir kurbana yaptıkları gibi düzinelercesi üzerine saldırmıştı; gözlerinin önünde vızıldıyor, kulaklarının içinde uğulduyor, saçlarının arasına gizleniyor; burnunu, alnını ve ellerini gıdıklıyorlardı. Çoğu ona balayı çiftlerini anımsatmaktaydı, belki onlar da kendi dillerinde "Benim biri-

[12][Koyu mavi ya da lacivert renkli bir tür değerli taş. —*ed.*]

cik Augustus'um" ve "Benim tatlı Gretchen'im" diyorlardı; işkence çeken adamın zihninde bir "scacciamosche"ye, Bolonya'daki Etrüsk müzesinde gördüğü, bir mezar odasından çıkarılmış mükemmel biçimde yapılmış sinek şaplağına bir özlem uyandı. Demek ki eskil çağlarda da bu sefil yaratık şimdiki gibi insanlığın belası olmuştu hem de saldırılan kişide sadece fiziksel yaralanma yaratmaya, onu parçalamaya ya da yutmaya eğilimli olan akreplerden, zehirli yılanlardan, kaplanlardan ve köpekbalıklarından daha yapışkan ve daha kaçınılmaz biçimde; insan akıllıca davranarak diğer hayvanlardan kendini koruyabilirdi. Ama adi karasinekten hiçbir korunma olamazdı ve o insanların ruhsal yaşamını, düşünme ve çalışma yeteneklerini, her yüce imgelem uçuşmasını ve tüm güzel duygularını önce felce uğratır, bozar sonunda da darmadağın ederdi. Onları açlık ya da kana susamak değil yalnızca şeytani bir işkence arzusu yönetiyordu; karasinek mutlak kötülüğün içinde vücut bulduğu şeyin "ta kendisi"ydi. Ucuna bir demet ince meşin şerit bağlanmış tahta bir saptan ibaret olan Etrüsk işi "scacciamosche" şunları kanıtlıyordu: onlar Aiskhylos'un zihnindeki en coşkulu şiirsel düşünceleri tahrip etmişlerdi; Phidias'ın keskisinde düzeltilemez bir kaymaya neden olmuşlar, Zeus'un kaşında, Afrodit'in göğsünde ve tüm Olimpos tanrılarının ve tanrıçalarının başlarından ayaklarına kadar her yerde ezilmişlerdi ve Norbert bir insanın hizmetlerinin, en eski çağlardan bu yana tüm ırkının öcünü almak için, yaşamı boyunca kaç sineği öldürdüğü, şişlediği, yaktığı ya da sürüler halinde yok ettiğiyle ölçülmesi gerektiğini ruhunun ta içinden duyumsuyordu.

Böyle bir onur kazanmak için burada gerekli silahtan yoksundu ve eskil çağların o çok büyük ama tek başına olduğu için başka türlüsü elinden gelmeyen savaş kahramanı gibi başa çıkabileceğinden yüzlerce kat fazla sayıdaki adi düşmanın karşısında savaş alanını ya da daha doğrusu odasını terk etti.

Dışarıda büyük ölçüde ertesi gün yinelemek zorunda olacağı şeyi küçük ölçekte yapmış olduğunu fark etti. Galiba Pompei de onun gereksinimlerini barış içinde karşılayacak bir mekan sunamayacaktı. Bu düşünceye, silik bir biçimde de olsa, bir başka düşünce, doyumsuzluğunun yalnızca çevreden kaynaklanmadığı, bir dereceye kadar kökeninin kendisinin içinde olduğu düşüncesi eklendi. Doğrusu sinekler her zaman onun için çok tiksindiriciydi ama daha önce onu hiç de böylesi çılgınca bir öfkeye sürüklememişlerdi. Yolculuk yüzünden sinirlerinin duyarlı ve uyarılmaya yatkın bir durumda oldukları yadsınamaz bir gerçekti; kışın evden çıkmadan aşırı çalışması da buna zemin hazırlamıştı. Canının sıkkın olduğunu çünkü ne olduğunu açıklayamadan bir şeylerin yoksunluğunu çektiğini ve bu kötü ruh durumunu her yere birlikte götürdüğünü duyumsadı; kuşkusuz *en masse*[13] uçuşan sinekler ve yeni evli çiftlerin, hayatı herhangi bir yerde çekilebilir kılması beklenemezdi. Yine de kalın bir haklılık bulutuna sarınmak istemeseydi kendisinin de İtalya'da tıpkı onlar gibi amaçsız, duygusuz, kör ve sağır yolculuk ettiğini, yalnızca eğlenme yeteneğinin daha az olduğunu gözden kaçırmazdı. Çünkü onun yol arkadaşı olan bilim, kesinlikle kendisiyle konuşulmadığı zaman ağzını bile açmayan, Norbert'in neredeyse hangi dilde konuştuğunu bile unuttuğu yaşlı bir Trappist[14] keşişiydi.

"İngresso"dan Pompei'ye girmek için günün çok geç bir saatiydi. Norbert bir keresinde eski kent duvarı üzerinde attığı turu anımsadı ve yabani otlara ve çalılara tutunarak duvara tırmanmaya kalkıştı. Böylece sağ tarafında devinimsiz ve sessiz uzanan mezarlar kentine biraz uzaktan ve yukarıdan baktı. Ölü bir çöplük alanına benziyordu ve neredeyse gölgelerle örtülmüştü çünkü batı yönünde akşam güneşi Tiran Denizi ufkundan pek de uzak değildi. Öte yandan güneş tepeleri ve tar-

[13] [(Kütle halinde —*çev.*]

[14] [Çok katı kuralları olan, konuşmanın bile yasak olduğu bir mezhep. —*çev.*]

ları hâlâ yaşamın neşeli parlaklığıyla yıkıyor, Vezüv'ün kraterinden yükselen duman konisini yaldızlıyor, Monte Sant'Angelo'daki zirvelere ve sivri kayalara mor bir renk giydiriyordu. Ulu ve yalnız Monte Epomeo altın ışıklarla parıldayan ışıltılı mavi denizden yükseliyor, onun üzerinde Cape Misenium da karanlık çizgileriyle gizemli devasa bir yapıymışçasına sivriliyordu. Göz nereye çevrilse önüne büyüleyicilikle harikuladeliği, uzak geçmişle keyifli bugünü birleştiren bir görüntü seriliyordu. Norbert Hanold belirsizce özlediği şeyi burada bulmayı ummuştu. Yine de havasında değildi, ıssız duvarda hiçbir evli çift ya da sinek kendisini rahatsız etmediği halde doğa bile çevresinde ve içinde eksik olan şeyi ona sunamamıştı. Kayıtsızlık sınırında bir dinginlikle gözlerini her yana yayılan güzelliklerde gezdirdi; günbatımında giderek soluklaşmalarına ve yitip gitmelerine hiç hayıflanmadı; Diomed'e de geldiği gibi doyumsuz olarak döndü.

Ama gecenin ilerleyen saatlerinde düşüncesizliği yüzünden başarısızca da olsa buraya taşındığına göre giriştiği çılgınlıktan hiç değilse bir günlük bilimsel yarar üretmeye ve sabah "ingresso" açılır açılmaz Pompei'ye normal yoldan gitmeye karar verdi. Resmi rehberlerin yönettiği küçük gruplar halinde ve kırmızı Baedeker'leri ya da onların yabancı kuzenleriyle silahlanmış olarak, kendi gizli kazılarının özlemi içinde iki otelin ahalisi Norbert'in önünde ve arkasında yürüyordu. Henüz taze sabah havası neredeyse tümüyle İngilizce ya da Anglo Amerikan gevezeliklerle dolmuştu; Alman çiftler birbirlerini Capri'de Monte Sant' Angelo'nun arkasında Pagano'daki kahvaltı sofrasında Almanca "canım cicimlerle" mutlu ediyorlardı. Norbert iyi bir "mancia"[15] ile birleştirilmiş iyi seçilmiş sözcüklerle kendini bir "guida"dan[16] nasıl kurtaracağını hemen

[15][(İt.) Bahşiş. —*çev.*]

[16][(İt.) Rehber. —*çev.*]

anımsadı ve amacını tek başına ve engellenmeden gerçekleştirdi. Kusursuz bir belleğe sahip olduğunu bilmek ona biraz doyum verdi; bakışları nereye çevrilse her şey sanki onları aklına uzman gözlemiyle daha dün yerleştirmiş gibi tam da anımsadığı şekliyle önünde yayılıp dikiliyordu. Ancak bu durmadan yinelenen yaşantı oradaki varlığının gerçekten çok gereksiz olduğu biçimindeki duyguyu beraberinde getirdi ve duvarın üzerindeki akşam, olduğu gibi giderek kesin bir kayıtsızlık gözlerini ve zihnini ele geçirdi. Yine de genellikle karşısında mavi göğe karşı daha da belirgin olarak dikilen Vezüv'ün iğne biçimli duman konisine baktığında bir süre önce düşünde Pompei'nin 79 yılındaki yanardağ patlamasıyla yıkılışına tanık olduğunu bir kez daha anımsamadı. Saatlerce çevrede dolanmak onu yormuş ve yarı uykulu bir hale getirmişti; kuşkusuz hiçbir şey kendisine düşsel gelmiyordu; çevresinde arkeoloji için en üst düzeyde ilgi çekici olan ama bu bilimin içsel yardımı olmaksızın, titizlikle düzenlenmiş de olsalar, ilgi çekici olmaktan uzak bir döküntü yığını gibi görünen eskil kapı kemerleri, sütun ve duvar parçaları karmaşası yatmaktaydı ve de daha önce bilim ve düşler onları karşısında mükemmel biçimde temelleri üzerine yerleştirmeyi alışkanlık haline getirmiş de olsalar bugün burada Norbert Hanold'dan bu yardımı geri çekme ve onu çevrede dolanıp durmasının kesin amaçsızlığıyla yüzyüze bırakma konusunda anlaşmışlar gibi görünüyorlardı.

Böylece Forum'dan amfitiyatroya, Mezarlar Caddesinden ya da sayısız başka caddeden geçerek Porta di Stabia'dan Porta del Vesuvia'ya her yönde dolanıp durdu ve bu arada güneş de denize doğru çok daha rahat inişe geçeceği bir konumdayken alışılmış sabah yolculuğunu yaptı. Orada, bir gezginin görev aşkıyla oralara gelmeye zorlanmış İngiliz ve Amerikalı kadın ve erkeklere ikiz otellerin öğle yemeği sofralarında oturmanın üst düzey konforunun daha akıllıca olduğunu fark etmeleri için, boğuk sesli konuşkan rehberleri çok sevindiren bir sinyal verdi;

ayrıca okyanusun ve Manş Denizinin öte yanında söyleşi için gerekli her şeyi kendi gözleriyle görmüşlerdi; böylece geçmişe doymuş gruplar Via Marina'dan aşağıya doğru toplu hareketten vazgeçip şimdiki zamanın Diomed ya da Bay Swiss evindeki sözümona konforlu masalarda sunulan yemekleri kaçırmamak için dönüşe geçtiler. Tüm dış ve iç koşullar göz önüne alındığında bu kuşkusuz yapabilecekleri en iyi şeydi çünkü Mayısın öğle güneşinin dikey deliciliğinin sürüngenler, kelebekler ya da geniş harabe kütlesinin öteki kanatlı sakinleri veya ziyaretçileri için uygun olduğu halde kuzeyli bir hanımın ya da hanım kızın cildi için giderek daha az sevimli hale geldiği tartışma götürmezdi ve de bununla son bir saattir "charming"lerin giderek azalması "shocking"lerin aynı oranda çoğalması ve öncesinden daha da geniş bir sırıtmayla ortaya çıkan dişlerin arasından yükselen erkeksi "vay"ların belirgin bir biçimde esnemeye dönüşmesi arasında nedensel bir bağlantı olduğu varsayılabilirdi.

Onların ortadan kaybolmalarıyla birlikte önceden Pompei kenti olduğu varsayılan şey ansızın farklı bir görünüm kazandı ama canlı bir görünüm değil; ölü devinimsizliği içinde tümüyle taşlaşmış bir hal alıyor gibi görünüyordu. Yine de ondan sanki ölüm konuşmaya başlamış gibi bir duygu yayılmaktaydı ancak bu konuşma insan kulağının anlayacağı türden değildi. Doğrusu şurada burada sanki taşlardan bir fısıltı yükseliyormuş gibi bir ses vardı ama bu yumuşakça mırıldanan güney rüzgarından, iki bin yıl önce de tapınaklarda, geçitlerde ve evlerde aynı biçimde vızıldayan şimdi de oynaşmasını alçak yıkıntıların üzerinde titreştirdiği taze dallarla sürdüren Atabulus'dan başka bir şey değildi. Atabulus, Afrika kıyılarından kopup vahşi darbelerle bu kıyıya çarpardı ama bugün böyle yapmıyor yeniden gün ışığına çıkmış eski tanışları nazikçe serinletiyordu. Ancak doğal yıkıcılık eğiliminden vazgeçmiş değildi ve sıcak soluğunu yoluna çıkan her şeye, hafifçe de olsa üflüyordu.

Bu iş için onun ebediyen genç annesi güneşin de yardımını almaktaydı. Güneş onun kızgın soluğunu güçlendiriyor ayrıca onun yapamadığını yapıp her şeyi titreyen, ışıldayan, göz kamaştıran bir parıltıyla yıkamayı başarıyordu. Altın bir silgiyle evlerin bir zamanlar kaldırımlara verilen adla *semitae* ve *crepidine viarum* üzerindeki kenarlarından en hafif gölgeyi bile silerek tüm girişlere, iç avlulara, revaklara ve balkonlara parlak ışınlarını saçıyor; doğrudan ulaşımının bir engele çarptığı yerlere de yansıyan ışınlarını gönderiyordu. Kendini bu ışık okyanusundan korumayı başarıp koyu, gümüşi bir peçenin arkasına saklanabilen pek bir kuytu yoktu; her sokak eski duvarların arasında ağarsın diye serilmiş uzun, dalgalı keten şeritler gibi uzanıyordu; her şey ama her şey devinimsiz ve sessizdi; sadece İngiliz ve Amerikalı elçilerin kulak tırmalayıcı ve burundan gelen sesleri kaybolduğu için değil, sürüngen ve kelebek yaşamlarının daha önceki hafif kanıtları da sessiz yıkıntılar kentini terk ettiği için. Gerçekte böyle bir şey yapmamışlardı ama artık onlardan gelen hiçbir devinim göze çarpmıyordu. Dağ yamaçları ve uçurum kenarlarındaki atalarının geleneğine uygun olarak büyük Pan ne zaman uykuya dalsa burada da onu rahatsız etmemek için binlerce yıldır devinimsizce uzanıp yatmış ya da kanatlarını kıvırıp şuraya buraya yerleşmişlerdi ve sanki bu mekanda sıcak, kutsal günortası sessizliğinin komutunu daha güçlü olarak duyumsuyorlardı; bu hayaletsi saatte yaşam sessiz ve kıpırtısız olmalıydı çünkü o sırada ölüm uyanıyor ve sessiz ruh diliyle konuşmaya başlıyordu.

Çevredeki nesnelerin kendilerini gözden çok coşkulara ya da daha doğrusu adsız bir altıncı duyuya sundukları bu değişen görünümde bu altıncı duyu öylesine güçlü ve ısrarlı bir biçimde uyarılıyordu ki bu yetenekle donanmış insan onun etkisinden kolay kolay sıyrılamıyordu. Doğrusu "ingresso" yakınlarındaki iki "alberghi"de çorba kaşıklarıyla uğraşmakta olan saygın pansiyonerler arasında böyle bir donanıma sahip bir kadın ya da

erkek pek de bulanamazdı ama Doğa o büyük hediyeyi bir kez Norbert Hanold'a vermişti ve o da bunun etkilerine boyun eğmek zorundaydı; doğal olarak onu kavradığı için değil çünkü bu amaçsız bahar gezisini yüklenmektense çalışma odasında elinde öğretici bir kitapla sessizce oturuyor olmaktan daha fazla hiçbir şeyi istemezdi. Yine de Mezarlar Caddesinden dönüp Herkül kapısından kentin merkezine yönelip Casa di Sallustio' dan hiçbir amacı ya da düşüncesi olmaksızın sola, dar "vicolo"ya[17] döndüğünde ansızın o altıncı duyu içinde uyandı ama bu son deyim pek de yerine oturmuyordu çünkü Norbert daha çok o duyuyla garip bir düşsel duruma, uyanıklıkla bilinç yitiminin neredeyse orta noktasına taşınmıştı. Sanki bir gize bekçilik ediyormuş gibi çevresindeki her yer ışığın altında yayılmış ölümcül bir sessizlikle uzanmaktaydı; öylesine soluksuzdu ki Norbert'in kendi ciğerleri bile havayı içine almaya zorlukla cesaret ediyordu. Vicolo Mercurio'nun sağa ve sola doğru uzanan daha geniş Strada[18] di Mercurio'yu kestiği kavşakta durdu; ticaret tanrısının adına önceleri iş ve ticaret mekanları buradaydı; cadde köşeleri sessizce bunu söylüyordu; kırık tezgahları, mermer kaplı zeminleriyle pek çok dükkan bu caddelere açılmaktaydı; bir yanda düzenleme bir fırını işaret ediyordu, öte yanda çok sayıda büyük, toprak çömlek bir yağ ya da un işletmesini. Karşıda tezgahın üzerine yerleştirilmiş daha zarif iki kulplu çömlekler arkalarındaki mekanın bir meyhane olduğunu gösteriyordu; herhalde akşamları civardaki köleler ve hizmetçiler efendileri için kendi çömleklerine "caupone" şarabı doldurmak üzere buraya doluşuyorlardı; insan dükkanın önündeki kaldırıma mozaikle yazılmış, yüzlerce ayağın çiğnemesi yüzünden şimdi okunamaz hale gelmiş yazıyı görebiliyordu; belki de gelip geçenlere mükemmel bir şarabı salık vermekteydi. Dış duvarda bir adamın yüksekliğinin yaklaşık yarısı yüksekliğinde olasılıkla sıvanın

[17] [(İt.) Sokak. —*çev.*]
[18] [(İt.) Cadde. —*çev.*]

üzerine tırnakla ya da demir bir çiviyle kazınmış bir "graffito" görünüyordu; büyük olasılıkla bir küçük öğrenci, alaycı bir övgüde bulunarak dükkan sahibinin, şarabının eşsizliğini içine kattığı bolca suya borçlu olduğunu belirtmişti. Çünkü kazıntıdan Norbert Hanold'un gözüne "caupo" sözcüğü ilişmişti ama belki de bu bir yanılsamaydı. Kuşkusuz bunu netleştiremedi. Çözülmesi güç "graffiti"leri okumakta belirgin bir ustalığı vardı ve bu alanda çok ünlü çalışmalar gerçekleştirmişti ama bu kez yeteneği ona yardımcı olmadı. Bu kadarla da kalmadı, Latinceyi hiç anlamadığı biçiminde bir duygu içini kapladı; üstelik Pompeili bir öğrencinin iki bin yıl önce duvara kazıdığı şeyi okumayı istemek kendisine saçma geliyordu.

Yalnızca tüm bilimi onu terk etmekle kalmamış, geride onu tekrar kazanmak için en küçük bir arzu da bırakmamıştı; bilimini çok uzaklardan anımsıyor gibiydi ve onun yaşlı, kupkuru, sıkıcı bir teyze, dünyanın en kasvetli ve en gereksiz yaratığı olduğunu duyumsuyordu. Buruşuk dudakları ve sivri aklıyla söyleyip bilgelik diye tanıttığı şeylerin tümü yavan, içi boş tantanadan başka bir şey değildi ve içeriğinden, yaşamın özünden hiçbir şeyi ortaya çıkarmaksızın ya da hiçbir şeyi içsel, zekice bir keyif haline getirmeksizin bilgi meyvesinin kuru kabuğunu kemiriyordu. Öğrettiği kuru bir arkeoloji anlayışı, ağzından çıkanlar ise ölü, filolojik bir dildi. Bunlar hiçbir biçimde atasözünün dediği gibi ruhtan, akıldan ve yürekten bir kavrayışı sağlamıyordu ama böyle bir arzusu olan kendisi de bu sıcak öğle ortası sessizliğinde, burada, geçmişin bu kalıntıları arasında, fiziksel gözlerle görmeyip bedensel kulaklarla işitmeden dikilip durmak zorunda kalıyordu. Sonra bir şeyler her yandan devinimsizce çıkageldi ve sessiz bir konuşma başladı; Güneş eski taşların mezarsı katılığını eritti, ışıldayan bir ürperti aralarından geçti, ölü dirildi ve Pompei yeniden yaşamaya başladı.

Norbert Hanold'un zihnindeki düşünceler gerçekten zındıkça değildi ama bu sıfatı hak eden belirsiz bir duygusu vardı ve bu duyguyla kıpırdamadan dinelip önünden aşağı kent duvarına

dek uzanan Strada di Mercurio'ya bakıyordu. Döşemesindeki köşeli lav blokları yıkımdan önceki kadar hatasızca birbiriyle uyum içinde hâlâ yüzeyini kaplıyordu ve her biri açık gri renkteydi yine de üzerlerinde öylesine göz kamaştırıcı bir parlaklık yayılmıştı ki sessiz duvarlarla sütun parçaları arasında hafifçe ışıldayan boşluğu geçen gümüş beyazı bir kurdela gibi uzanmaktaydılar.

Sonra ansızın ...

Açık gözlerini cadde boyunca gezdirdi, yine de ona bunu bir düşte yapıyormuş gibi geliyordu. Hafifçe sağda bir şeyler ansızın Casa di Castore e Polluce'den öne doğru adım attı ve evden Strada di Mercurio'nun karşısına doğru uzanan lavla kaplı geçit taşları üzerinden Gradiva süzülüverdi.

Hiç kuşkusuz oydu; güneş ışınları sanki bedenini ince bir altın peçeyle sarmıştı; Norbert onu profilden, tıpkı kabartmadaki gibi yalın ve belirgin bir biçimde gördü. Boynuna kadar inen bir eşarpla örtülü başı biraz öne eğilmişti; sol eli son derece hacimli giysisini hafifçe kaldırıyordu ve giysisi yalnızca bileklerine dek uzandığı için insan ileriye atılmadan önce sağ ayağının yalnızca bir an için de olsa parmaklarının ucunda neredeyse düşey olarak yükseldiğini algılayabiliyordu. Ancak burada her şeyin tekdüze bir renksizlik içinde olduğu taştan bir kopya değildi; görünüşe göre son derece yumuşak, sarmalayıcı bir malzemeden yapılmış olan giysisi soğuk mermer beyazı değil hafifçe sarıya çalan sıcak bir tondaydı, eşarbın altında kaşlarının üzerinde dalgalanan ve şakaklarında dışarı taşan saçları altın sarısı - kahverengi ışıltılarıyla mermer gibi yüzüyle tam bir zıtlık oluşturuyordu.

Onun görüntüsünü yakalar yakalamaz Norbert onu daha önce düşünde burada, Forum'da, Apollo tapınağının basamaklarına sanki uyurmuş gibi uzandığı gece, böyle yürürken görmüş olduğunu anımsadı. Bu anıyla ilk kez olarak başka bir şeyin bilincine vardı; güdüsünü yüreğinde kendi de bilmeksizin

İtalya'ya bu nedenle gelmiş ve onun bir izini bulup bulamayacağını görmek için Roma ve Napoli'de hiç durmaksızın Pompei'ye doğru yoluna devam etmişti çünkü kız, olağandışı yürüyüşüyle küllerin üzerinde herkesten farklı bir ayak izi —sözcüğün tam anlamıyla— bırakmış olsa gerekti.

Yine de o bir öğle ortası düş resmiydi; orada önünden geçiyordu ve yine de bir gerçeklikti. Gerçekliği yarattığı bir etki nedeniyle apaçıktı. Uzak köşedeki son geçit taşı üzerinde yakıcı güneş ışığının altında uzanmış büyük bir kertenkele devinimsiz yatıyordu; gövdesi Norbert'in gözlerine sanki altın ve malakitten yapılmış gibi parlak ışıltılar saçmaktaydı. Ancak yaklaşmakta olan Gradiva'nın önünden ansızın ok gibi aşağı fırladı ve beyaz pırıltılı zeminde öteye kıvrılıverdi.

Gradiva geçit taşlarını dingin keyifliliğiyle geçti ve şimdi geriye dönerek karşı kaldırım boyunca yürüdü; hedefi Adonis evi gibi görünüyordu. Onun önünde bir an için durdu ama sonra geçti; sanki biraz daha düşününce Strada di Mercurio'da daha aşağıya inmeye karar vermişti. Solda daha zarif binalar arasında, içinde pek çok Apollo resmi bulunması nedeniyle verilen adıyla Casa di Apollo duruyordu ve kızın arkasından bakan adama göre kız kesinlikle ölüm uykusu için Apollo Tapınağının revağını seçmişti. Olasılıkla güneş tanrısının kültüne sıkıca bağlıydı ve oraya gidiyordu. Ancak kız ansızın yeniden durdu; geçit taşları burada da yolu karşıdan karşıya geçiyordu ve o yeniden geriye sağ yana yürüdü. Böylece yüzünün öteki yanını adama dönmüş oluyordu ve biraz farklı görünüyordu çünkü eteğini kaldıran sol eli görünmüyordu ve sol elinin kıvrık dirseğine karşılık sağ kolu dümdüz aşağıya sarkmaktaydı. Şimdi daha da uzaktaydı, güneş ışığının altın dalgaları daha kalın bir perdeleyici ağ halinde çevresinde dalgalanıyor ve adamın onun nerede durduğunu ayırt etmesine izin vermiyordu çünkü Meleager evi önünde ansızın gözden kaybolmuştu. Norbert Hanold parmağını bile kımıldatamadan hâlâ dikilip durmaktaydı. Gözleriyle ama bu kez

bedensel gözleriyle onun yitip giden bedenini adım adım incelemişti. Şimdi en sonunda derin bir soluk aldı çünkü göğsü de neredeyse devinimsiz kalmıştı.

Tam bu anda diğer duyularını tümüyle bastıran altıncı duyusu onu kesin egemenliği altına aldı. Tam da önünde olup bitenler düş gücünün bir ürünü müydü yoksa bir gerçeklik miydi?

Bunu bilmiyordu; uyanık mı yoksa düş mü görüyor olduğunu da bilmiyordu; umarsızca düşüncelerini toplamaya çalıştı. Ancak o zaman garip bir ürperti sırtından aşağıya indi. Hiçbir şey görmemiş, hiçbir şey işitmemişti; yine de gizli içsel titreşimlerden Pompei'nin ruhların öğle ortası saatinde çevresinde yaşamaya başladığını ve bu yüzden Gradiva'nın da yeniden canlandığını ve 79 yılının o kaçınılmaz Ağustos gününden önce oturduğu eve gitmiş olduğunu duyumsadı.

Önceki ziyaretinden Casa di Meleagro'yu tanıyordu ancak bu kez henüz oraya gitmemişti ama Napoli'deki Museo Nazionale'de Meleager'in ve onun Arkadyalı kadın avcı yoldaşı Strada di Mercurio'daki o evin içinde bulunduğu için eve adını veren Atalanta'nın duvar resimleri önünde kısa bir süre durmuştu. Yine de şimdi yeniden devinme yeteneğini kazanıp eve doğru yürürken evin adının gerçekten Kaledonyalı domuzun öldürülmesi üzerine verilip verilmediğinden kuşkuya düştü. Anısızın bir Yunanlı şairi, Meleager'i anımsadı; tam olarak Pompei'nin yıkımından bir yüzyıl önce yaşamıştı. Yine de onun soyundan biri buraya gelip kendisi için bu evi yapmış olabilirdi. Bu, belleğinde uyanan başka bir şeyle uyum içindeydi çünkü Gradiva'nın Yunan kökenli olduğuna ilişkin varsayımını daha doğrusu kesin inancını anımsamıştı. Aslında bu düşüncesi belleğinde Ovidius'un "*Dönüşümler*" şiirinde Atalanta'yı betimlemesiyle karışmaktaydı:

"Dalgalanan giysisini cilalı bir toka tutuyordu
Dağınık lüleleri tek bir düğümle toplanmıştı"

Şiirleri sözcüğü sözcüğüne anımsayamazdı ama içerikleri aklında olurdu ve bilgi deposundan Oeneus'un oğlu Meleager'in genç karısının adının Cleopatra olduğu bilgisi de eklendi. Büyük olasılıkla bunun onunla değil Yunanlı şair Meleager'le ilgisi vardı. Böylece Campagna'nın parlak güneşi altında kafasının içinde bir mitolojik-yazınsal-tarihsel-arkeolojik hokkabazlık oluşmaktaydı.

Castor ile Pollux'un ve de Centaur'un evini geçince eşiğinden yere kazınmış hâlâ okunabilir "Ave"[19] yazısının kendisine doğru baktığı Casa di Meleagro'nun önünde durdu. Girişin duvarında Mercury, Fortuna'ya içi para dolu bir kese veriyordu; bu herhalde evin eski sahibinin zenginliğini ve diğer şanslı olduğu şeyleri temsil etmekteydi. Bunun arkasında, ortasında üç tane kartal başlı kanatlı aslanın taşıdığı mermer bir masanın durduğu iç avlu uzanmaktaydı.

Boş ve sessiz oda oradaydı; içeri girdiğinde Norbert'e sanki daha önce orada bulunmamış gibi hiç de tanıdık görünmüyordu; yine de sonradan anımsadı çünkü evin içi kentin diğer kazı yapılmış yapılarından bir sapma göstermekteydi. Balkonun öteki yanında avluya bitişik sütunlu galeri alışılmış biçimde arkada değil sol yandaydı ve bu yüzden avlu Pompei'deki diğer evlerden daha geniş ve daha zarif bir görünümdeydi. Avlu, alt yarısı kırmızı, üst yarısı beyaz boyanmış iki düzine sütunun taşıdığı bir revakla çevrilmişti. Bunlar büyük, sesiz boşluğa bir ağırbaşlılık veriyordu; merkezinde balık havuzu olarak hizmet gören güzel inşa edilmiş bir bölme vardı. Evin kültürlü ve sanat duygusu olan saygın bir adamın evi olması gerektiği apaçıktı.

Norbert bakışlarını çevrede dolandırdı ve çevreye kulak verdi. Yine de çevrede hiçbir şey kıpırdamıyordu ve en küçük bir ses de işitilmemekteydi. Bu soğuk sütunların arasında artık bir soluk yoktu; eğer Gradiva Meleager'in evine girdiyse yeniden hiçliğin içinde kaybolmuş olsa gerekti.

[19][(Lat.) Merhaba. —*çev.*]

Galerinin arkasında bir başka oda, daha önce yemek odası olan bir oecus vardı; aynı şekilde üç yanından, biraz uzaktan bakınca ışıkta altın varakla bezenmiş gibi parlayan sarı sütunlarla çevrilmişti. Aralarında duvarlardan çok daha parıltılı bir kırmızı ışıldıyordu ama onun eskil fırçalarla ilgisi yoktu; onu şimdiki zamanın genç Doğa'sı döşemeye boyamıştı. Daha önceki sanatsal döşeme tümüyle harap olmuş, aşınmış ve hava şartlarıyla bozulmuştu; burada en eski egemenliğini yeniden kuran Mayıstı ve tüm oecus'u şu sırada gömülü kentin çoğu öteki evlerinde yaptığı gibi tohumlarını buraya rüzgarın taşımış olduğu ve küller içinde çimlenen kıpkırmızı gelinciklerle kaplamıştı. Sık çiçek örtüsünün oluşturduğu bir dalgaydı ya da öyle görünüyordu çünkü gerçekte Atabulus aşağıya onlara ulaşacak yer bulamadığı ve üzerlerinde yumuşakça mırıldandığı için hareketsizdiler. Ama Güneş onların üzerinde böylesine alevlenen, ışık saçan titreşimler yarattığı için bir gölün içinde ileri geri kıpırdanan kırmızı dalgacıklar izlenimi yaratıyorlardı. Norbert Hanold'un gözleri öteki evlerde benzer bir görüntünün üzerinden önemsemeden geçmişti ama burada garip bir şekilde ürperdi. Lethe'nin kıyısında büyüyen düş çiçeği boşluğu doldurmuştu ve Hypnos, gecenin kırmızı taç yapraklarda topladığı özsuyla, duyuları körleştiren uyku dağıtarak ortalarında uzanmış yatıyordu. Galerinin kapısından yemek odasına giren adama sanki şakaklarına tanrıları ve insanları eskiden beri yenmiş olan görünmez uyku değneği değmiş gibi geldi ama derin bir sersemlik halinde değil, bilincin çevresinde yüzen düşsel, tatlı bir hoşluk halinde. Ancak aynı zamanda hâlâ ayaklarının denetimini elinde tutuyordu ve eski resimlerin gözlenebildiği duvarlar boyunca yürüdü: Paris elmayı verirken; elindeki engerek yılanıyla genç bir Bacchante'ye eziyet eden bir satir...

Ama yine ansızın orada —yalnızca beş adım ötede— yemek odasının iyi korunmuş alınlığının üst kesimindeki tek bir parçadan düşen gölgede, önceden görülmeyen, şimdiyse başını

kaldırmış olan parlak giysili bir kadın, iki sarı sütun arasındaki alçak basamakta oturuyordu. Başını kaldırarak görünüşe göre ayak seslerini ancak işittiği, fark edilmeden gelene yüzünün tam bir görüntüsünü sunuyordu; yüzü adamda çifte duygular yaratmaktaydı çünkü ona aynı zamanda hem yabancı hem de tanıdık, daha önce görülmüş ya da imgelenmiş gibi geliyordu; kesilen soluğu ve yürek çarpıntılarıyla şaşmaz biçimde bu yüzün kime ait olduğunu ayırmsadı. Aradığını, kendisini bilinçsizce Pompei'ye getireni bulmuştu; Gradiva öğlenin ruhlar saatinde görünür varoluşunu sürdürüyordu ve onu Apollo Tapınağının basamaklarında gördüğü gibi burada önünde oturmaktaydı. Dizlerinin üzerine adamın açıkça ayırt edemediği bir şey serilmişti; bir papirüse benziyordu ve ortasında onunla tam bir zıtlık oluşturan kırmızı bir gelincik görünüyordu.

Yüzünde bir şaşkınlık ifadesi vardı; parlak kahverengi saçlarının ve su mermerindenmiş gibi görünen kaşlarının altından az bulunur parlaklıkta yıldız gibi bir çift göz adama sorgulayıcı bir şaşkınlıkla bakmaktaydı. Norbert'in onun yüz hatlarının profiliyle uygunluğunu ayırmsaması yalnızca birkaç saniye sürdü. Önden görünümünün böyle olması gerekiyordu; bu nedenle ilk bakışta hiç de yabancı gelmemişti. Yakından bakınca beyaz giysisi hafifçe sarıya çalıyor ve rengin sıcaklığı daha da artıyordu; geniş kıvrımlar oluşturan ince, son derece yumuşak, yünlü malzemeden yapılmıştı; başının çevresindeki eşarp da öyle. Aşağıda ensesinde özensizce tek bir topuzda toplanmış ışıltılı saçları yeniden ortaya çıkıyordu; boğazında zarif bir çenenin altında küçük altın bir toka giysisini bir araya getiriyordu.

Norbert Hanold silik bir biçimde istençdışı olarak elini yumuşak Panama şapkasına uzatıp onu çıkardığını algıladı ve Yunanca "Sen Jason'un kızı Atalanta mısın yoksa ozan Meleager'in soyundan gelme biri mi?" dedi.

Bir yanıt vermeksizin kendisine seslenilen hanım gözlerinde dingin ve zeki bir ifadeyle sessizce ona baktı ve adamın

kafasından iki düşünce geçti; ya kızın yeniden canlanan benliği konuşamıyordu ya da Yunan soyundan değildi ve dili bilmiyordu. Bu nedenle Latince'ye geçti ve sordu: "Baban Latin kökenli tanınmış bir Pompei yurttaşı mıydı?"

Kız buna da aynı derecede sessiz kaldı; yalnızca zarif kıvrımlı dudaklarının çevresinde sanki bir kahkaha tufanını denetlemeye çalışıyormuş gibi bir titreşim vardı. Norbert'i şimdi bir korkudur almıştı; görünüşe göre kız orada önünde sessiz bir imge, konuşma yetisinin esirgendiği bir hayalet olarak oturuyordu. Bu keşfin şaşkınlığı adamın yüz çizgilerine tümüyle ve apaçık biçimde damgasını bastı.

Ancak o zaman kızın dudakları itkiye daha fazla direnemedi; çevrelerinde gerçek bir gülümseme belirdi ve aynı zamanda aralarından bir ses çıktı "Benimle konuşmak istiyorsanız bunu Almanca yapmalısınız."

İki bin yıl önce ölmüş Pompeili bir kadının ağzında bu gerçekten dikkat çekici bir şeydi ya da onu farklı bir zihinsel durum içinde dinleyen kişi için böyleydi. Ama her tür gariplik kendisine hücum eden iki coşku dalgası nedeniyle Norbert'in dikkatinden kaçmaktaydı; bu duygulardan biri Gradiva'nın konuşma yetisine sahip olmasından ileri geliyordu; diğerini ta içinden çıkmaya zorlayan ise kızın sesi olmuştu. Sesi bakışı kadar berrak geliyordu; keskin değildi ama bir çanın çınlamasını andırıyordu; sesi çiçek açmış gelincik tarlası üzerindeki güneşli sessizliği aştı ve genç arkeolog ansızın bu sesi imgeleminde işitmiş olduğunu fark etti ve elinde olmadan duygularını dile getirdi: "Sesinin böyle olduğunu biliyordum."

İnsan kızın yüz ifadesinden bir şeyler anlamaya çalıştığını ama başaramadığını görebilirdi. Norbert'in son sözü üzerine "Nereden bilebilirdiniz ki?" diye karşılık verdi "Benimle hiçbir zaman konuşmadınız."

Kızın Almanca konuşması Norbert için hiç önemli değildi; zamanımızın kullanımı uyarınca kendisine resmi bir dille hitap

etmesi de öyle; kız bunu yaptığında Norbert başka türlü olamayacağını kavradı ve çabucak yanıtladı: "Hayır – konuşmadık – ama uykuya yattığında sana seslendim ve o zaman yanında durdum – yüzünde mermerdekinin dingin güzelliği vardı. Basamakta aynı biçimde uzanmanı – rica edebilir miyim?"

O konuşurken garip bir şey oldu. Üst kanadının iç kenarında hafifçe kırmızıya dönen altın rengi bir kelebek gelinciklerden sütunlara doğru kanat çırptı, Gradiva'nın başının etrafında birkaç tur attı ve sonra da kaşının üzerindeki kahverengi dalgalı saçına kondu. Ancak aynı anda kız narin, uzun bedeniyle doğruldu; kararlı bir acelecilikle ayağa kalkmıştı; Norbert'e sessizce ters bir bakış fırlattı; bakışında onun aklını kaçırdığını düşündüğü izlenimi veren bir şeyler vardı; sonra ayağını ileri atıp eski alınlığın sütunları arasından o kendine özgü yürüyüşüyle dışarı çıktı. Yalnızca kısa bir süre için göründü sonra da sanki yer yarıldı ve içine girdi.

Norbert sanki sersemlemiş gibi soluksuz ayağa kalktı; yine de uyuklayan yargılamasıyla gözlerinin önünde olup bitenleri kavradı. Öğlenin hayalet saati geçmişti ve uzaklaşmış olanı geri çağırmak üzere Hades'in çirişotu çayırlarından kelebek biçiminde bir haberci gelmişti. Ona bununla ilişkili başka bir şey de varmış gibi geliyordu ama belirsiz ve karışıktı. Akdeniz ülkelerinin güzel kelebeklerinin Cleopatra adını taşıdığını biliyordu; bu, aynı zamanda Kaledonyalı Meleager'in genç karısının da adıydı; kadın kocası öldükten sonra kendini yeraltı dünyasındakilere kurban olarak vermişti.

Ayrılmakta olan kıza dudaklarından bir çağrı döküldü: "Yarın öğle saatinde yeniden buraya gelir misin?" Kız geri dönmedi, hiçbir şey söylemedi ve bir an sonra yemek odasının köşesindeki bir sütunun arkasında gözden kayboldu. Şimdi zorlayıcı bir itki ansızın arkasından koşmak için Norbert'i harekete geçirdi ama kızın parlak giysisi artık hiçbir yerde görünmüyordu; kızgın güneşin ışınlarıyla parlayan Casa di Meleagro,

çevrede devinimsiz ve sessizdi; yalnızca Cleopatra kırmızı ışıltılı, altın kanatlarını çırparak gelincik denizinin üzerinde ağır ağır turlar atmaktaydı

Norbert Hanold "ingresso"ya ne zaman ve nasıl geldiğini anımsayamadı; belleğinde yalnızca iştahının pek geç de olsa Diomed'de doyurulmak üzere baskı yaptığı düşüncesi kalmıştı; sonra ilk düzgün caddede amaçsızca ilerlemiş, Castellamare'nin kuzeyinde sahile ulaşmış, bir lav bloğunun üzerine oturmuş ve güneş Sorrento üzerindeki Monte Sant'Angelo ile Ischia'daki Monte Epomeo'nun ortalarına yakın bir yerde batana dek başını deniz rüzgarlarına vermişti. Yine de su kenarındaki bu saatler süren oturuşa karşın oranın taze havası zihinsel olarak hiçbir iyileşme sağlamamış, otelden hangi durumda ayrıldıysa aynı durumda dönmüştü. Öteki ziyaretçileri akşam yemeği telaşı içinde bulmuştu; odanın bir köşesine yerleşip kendine küçük bir şişe Vesuvio şarabı getirtmiş, yemek yiyenlerin yüzlerini inceleyip söyleşilerini dinlemişti. Yüzlerinden de konuşmalarından da Norbert içlerinden hiçbirinin öğle saatinde kısa bir süre için hayata geri dönen Pompeili bir kadını ne görmüş ne de onunla konuşmuş olmadığından kesinlikle emin oldu. Kuşkusuz o saatte tümü öğle yemeğinde olduğu için bu göz önüne alınmaya değmeyecek bir sonuç oluyordu; nedenini niçinini kendi de bilmeden bir süre sonra Diomed'in rakibi Suisse Otel'e gitti; orada da bir köşeye oturdu ve bir şeyler ısmarlaması gerektiği için küçük bir şişe Vesuvio söyledi ve orada da kendini göz ve kulakla aynı tür araştırmalara verdi. Aynı sonucu aldı ama artık Pompei'nin canlı, geçici ziyaretçilerinin tümünün görünümünü bildiği yolunda yeni bir sonuca da ulaştı. Doğrusu bu, bilgisinde kendisinin pek de zenginleşme diyemeyeceği bir artış yaratmıştı ve bu bilgiden iki otelde görme ya da işitme yoluyla tek yanlı da olsa kişisel bir ilişkiye girmediği kadın ya da erkek hiçbir müşteri kalmamış olmasının kesinlikle doyurucu duygusunu

yaşadı. Kuşkusuz Gradiva'ya iki otelden birinde rastlayacağı biçiminde saçma bir varsayım aklına bile gelmemişti ama bu iki otelde kalan hiç kimsenin, Gradiva'yla uzaktan bile olsa en küçük bir benzerlik taşımadığına yemin edebilirdi. Gözlemleri sırasında ara sıra küçük şişesinden kadehine şarap koymuş ve zaman zaman içmişti; bu şekilde şişe giderek boşalınca kalktı ve Diomed'e geri döndü. Gökyüzü şimdi parıldayan, kırpışan sayısız yıldızla dolmuştu ama geleneksel kıpırtısızlıkları içinde değil çünkü Norbert Perseus'un, Cassiopeia'nın ve Andromeda'nın bazı komşularıyla birlikte ileri geri eğilip büküldükleri, müzikle dans ettikleri izlenimini edinmişti ve aşağıda yerde de ağaç tepelerindeki ve binalardaki koyu gölgeler oldukları yerde durmuyormuş gibi geliyordu. Kuşkusuz bu yörenin —eskil çağlardan beri sallanıp duran— zemini üzerinde bu çok da şaşırtıcı bir şey olamazdı çünkü bir patlamadan sonra yeraltının ateşi her tarafta pusuya yatıp Norbert Hanold'un alışık olduğu akşam içkilerinden olmayan Vesuvio'nun süzüldüğü bağlarda ve üzümlerde biraz kendini ortaya koymaktaydı. Ancak eşyanın dairesel devinimi şaraba yorulsa da öğleden beri tüm nesnelerin başının çevresinde yumuşakça dönme eğiliminde olduğunu anımsıyordu; bu nedenle dönmedeki hafif artışı yeni bir şey olarak değil daha önceden var olan koşulların sürüp gitmesi olarak görmüştü. Odasına çıktı ve şimdi üzerinde tepesine yayılan bir duman konisi olmayan ama onun yerine koyu mor bir pelerin, çevresinde ileri geri salınıyormuş gibi bir şey dalgalanan Vezüv'e bakarak açık pencerenin önünde bir süre durdu. Sonra genç arkeolog soyundu ve ışığı yakmadan yatağını aradı. Yine de kendini üzerine bıraktığında o Diomed'deki yatağı değil çiçekleri üzerini güneşte ısıtılmış bir yorgan gibi saran bir kırmızı gelincik tarlasıydı. Düşmanı, adi karasinek, elli kat güçlü olarak karanlık yüzünden uykulu bir sersemlik içinde geri çekilmiş başının üzerinde duvarda duruyordu; yalnızca bir tanesi uykulu halinde bile işkence etme arzusuyla burnunun ucunda

vızıldadı. Ancak Norbert onu insanlığın yüzlerce yıllık düşmanı mutlak kötülük olarak görmedi çünkü kırmızı — altın rengi bir Kleopatra halinde gözlerinin önünde asılı duruyordu.

Sabah, güneş, sineklerin de canlı yardımıyla onu uyandırdığında Norbert garip Ovidiusvari dönüşümler dışında geceleyin yatağına ne olduğunu anımsayamadı. Yine de hiç kuşkusuz mistik bir yaratık sürekli olarak düş ağları örerek yanı başında otunmuştu çünkü kafasının tıka basa onlarla dolu olduğunu duyumsuyordu; tüm düşünce yetenekleri umarsızca düş ağlarında hapsolmuştu ve bilincinde tek bir şey kalmıştı; tam öğle saatinde Meleager'in evinde olması gerekiyordu. Ancak bu bağlamda bir korkuya kapıldı çünkü eğer "ingresso"daki bekçiler ona bakarlarsa içeri girmesine izin vermezlerdi. Ne olursa olsun kendini insan gözlerinin yakın gözlemine açması akla yakın değildi. Pompei'yi iyi bilen biri için bundan kurtulmanın bir yolu vardı; aslında kurallara aykırı bir yol ama Norbert yasal düzenlemelerin tutumunu belirlemesine teslim olacak bir konumda değildi. Geldiği gece yaptığı gibi eski kent duvarına tırmandı ve onun üzerinde harabeler kentinin çevresinde, bir başına, bekçisiz Porta di Nola'ya kadar geniş bir yarım daire çizdi. Orada aşağı inip içeri girmek zor değildi ve Norbert bu başına buyruk tutumla yönetimi, kuşkusuz daha sonra bir biçimde telafi edebileceği, iki liretlik giriş ücretinden yoksun bırakmış olmasının en küçük bir vicdani yükünü taşımadan ilerledi.

Böylece görünmeden kentin daha önce hiç kimsenin araştırmadığı ve hâlâ büyük ölçüde kazılmamış bulunan ilginç olmayan bir kesimine ulaştı; orada korunaklı, gölgeli bir kuytulukta oturup bekledi; ikide bir de zamanın ilerleyişini görmek için saatini çıkarıp bakıyordu. Bir kez bakışı uzakta parıldayan, küllerin arasından doğrulan gümüşsü beyaz bir şeye takıldı ama güvenilmez görme duyusuyla ne olduğunu ayırt edemedi. Yine de istençdışı olarak ona doğru gitmeye zorlandı; orada tohum-

larını rüzgarın buraya taşıdığı, uzun, çiçek açmış bir çirişotu, beyaz çan gibi çiçekleriyle duruyordu. Narin sapını kopardı ve onunla birlikte oturduğu yere gitti. Mayıs güneşi giderek daha sıcak bir biçimde bir önceki gün olduğu gibi aşağıları yaktı ve sonunda öğle ortası konumuna ulaştı; bunun üzerine Norbert uzun Strada di Nola boyunca yürümeye başladı. Yol hemen hemen tüm diğerleri gibi ölümcül biçimde kıpırtısız ve bomboş uzanıyordu; batıya doğru ileride tüm sabah ziyaretçileri yeniden Porta Marina'ya ve çorba kaselerine üşüşmüşlerdi. Yalnızca sıcaktan yayılmış hava titreşiyordu ve göz kamaştıran ışıltısında Norbert Hanold, elinde çirişotu dalıyla, Psişe'nin koruması Hermes Psychopompos[20] kaçak bir ruhu Hades'e geri götürmek üzere çağdaş giysilerle yolculuğa çıkmış gibi görünüyordu.

Bilinçli olarak değil ama içgüdüsel bir itkiyle Norbert, Strada della Fortuna boyunca ilerleyip Strada di Mercurio'ya çıkan yolu buldu ve sağa dönüp Casa di Meleagro'ya ulaştı. Dünkü kadar cansız giriş, iç avlu ve galeri onu karşıladı ve galerinin sütunları arasında yemek odasının gelincikleri ona doğru yalazlandı. Ancak içeri girdiğinde burada dün mü yoksa ev sahibinden arkeoloji için büyük önem taşıyan bazı bilgiler edinmek üzere iki bin yıl önce mi bulunduğu kendisi için çok açık değildi; üstelik bu bilgilerin ne olduğunu da tam olarak söyleyemezdi; öte yandan az önceki düşünceyle çelişse de ona eskil çağların tüm bilimi dünyanın en amaçsız ve en ilgisiz şeyi gibi geliyordu. Bir insanın nasıl olup da onunla uğraşabildiğini anlayamıyordu çünkü tüm düşünce ve araştırmanın yöneltilmesi gereken tek bir şey vardı: Gradiva gibi aynı anda hem ölü hem de canlı olan bir varlığın fiziksel görünümünün doğası neydi; her ne kadar canlı oluşu yalnızca ruhların öğle saatinde gerçekleşse de — ya da belki de yüzyılda veya bin yılda bir dün gerçekleştiyse de çünkü ansızın Norbert'e bugünkü gelişi boşunaymış gibi görünmüştü. Aradığı kızla karşılaşmamıştı

[20] [(Lat.) Ruhların rehberi. —*çev.*]

çünkü kendisi de ölüp gömüldükten ve unutulduktan yıllar sonrasına kadar geçecek bir süre için kızın geri dönmesine izin verilmemişti. Paris'in elmayı verdiği duvar boyunca yürürken Gradiva'yı önünde, tıpkı dünkü gibi, üzerinde aynı giysiyle, aynı basamağın aynı iki sarı sütunu arasında otururken algıladı. Yine de imgelem hileleri tarafından aldatılmaya izin vermedi; bir gün önce orada görmüş olduklarını kandırıcı biçimde gözlerinin önüne getiren yalnızca düş gücüydü. Ancak kendisinin yarattığı gölgeli hayaleti incelemek için durmaktan kendini alamadı ve farkında olmaksızın dudaklarından üzüntülü bir tonda: "Ah, ne olurdu canlı olsaydın!" sözleri döküldü.

Sesi çınladı ama bundan sonra soluksuz sessizlik eski yemek odasındaki harabelere yeniden egemen oldu. Ama hemen bomboş sessizlikten "Oturmaz mıydın? Bitkin görünüyorsun." diyen bir ses geldi.

Norbert Hanold'un kalbi bir an için durdu. Ancak kafası mantık yürüttü; bir görüntü konuşamazdı, yoksa işitsel bir varsam onu kandırıyor muydu? Gözlerini ayırmadan sütuna yaslandı.

Sonra ses yeniden sordu ve bu Gradiva'nın sesinden başkası değildi "Bana beyaz çiçekler mi getirdin?"

Norbert'in başı döndü; bacaklarının kendisini daha fazla taşıyamayacağını duyumsadı ve kendini oturmaya zorladı; basamağın üzerinde kızın karşısına sütuna yaslanıp oturdu. Kızın parlak gözleri yüzüne dikilmişti; yine de dün ansızın ayağa kalkıp gittiği zamankinden farklı bir bakışı vardı. O bakışta ters ve uzaklaştırıcı bir şeyler vardı ama şimdi kaybolmuştu sanki, bu arada farklı bir bakış açısı kazanmış ve o tersliğin yerini araştırıcı bir sorgulayıcılık ya da merak ifadesi almıştı. Konuşmalarında kullandığı ikinci çoğul kişi zamirinin artık ağzına ve durumuna uygun düşmediğini anlamış olacak ki "sen" diyordu. Doğal bir şey gibi, hiç zorlanmadan gelivermişti dudaklarına "sen" sözcüğü. Ancak Norbert son soruya karşı da

sessiz kaldığı için kız yeniden söze başladı "Dün bana bir kez ben uyumaya yatarken bana seslendiğini ve sonra da yanımda durduğunu söyledin; yüzüm mermer gibi beyazmış. Bu ne zaman ve nerede oldu? Ben anımsayamadım, daha açık olarak açıklamanı rica edeceğim."

Norbert şimdi yanıt verecek kadar konuşma gücü kazanmıştı: "Forum'daki Apollo Tapınağının basamaklarında oturduğun ve Vezüv'ün külleri üzerini kapladığı gece."

"O zaman. Evet, doğrusu — bu aklıma gelmemişti ama böyle bir şey olduğunu düşünmem gerekirdi. Dün onu söylediğin zaman bunu beklemiyordum ve tümüyle hazırlıksızdım. Yine de, yanlış anımsamıyorsam bu iki bin yıl önce olmuştu. O zaman yaşıyor muydun? Bana daha gençmişsin gibi geliyor."

Çok ciddi konuşuyordu ama sonunda dudaklarının çevresinde uçucu, son derece tatlı bir gülümseme dolaştı. Norbert utanıp duraksadı ve hafifçe kekeleyerek yanıtladı "Hayır, doğrusu 79 yılında yaşıyor olduğuma inanmıyorum — belki de — şey beni Pompei'nin yıkıldığı zamana taşıyan şey kesinlikle düş denen ruhsal bir konumdu — ama seni yeniden bir bakışta tanıdım."

Karşısında birkaç metre ötede oturan kızın yüz ifadesindeki şaşkınlık apaçıktı ve hayretler içinde yineledi "Beni yeniden tanıdın öyle mi? Düşünde? Neyimden?"

"Ta baştan; yürüyüş biçiminden."

"Bunu fark mı ettin? Özel bir yürüyüş biçimim mi var?"

Şaşkınlığı gözle görülür biçimde artmıştı. Norbert "Evet" dedi "farkında değil misin? Çok daha zarif bir yürüyüş — en azından şimdi yaşayanlarda olmayan. Yine de seni öteki şeylerden de hemen tanıdım; bedenin, yüzün, takıların ve giysi kıvrımların, her şeyin Roma'daki alçak kabartmana tümüyle uyuyordu."

"Yaa, gerçekten" diye aynı tonda yanıtladı kız "benim Roma'daki alçak kabartmama. Evet, bunu da daha önce

düşünmemiştim ve şu anda da tam olarak anlamıyorum — neydi o — ve ne zaman gördün."

Norbert kıza kabartmanın görünüşünün kendisini çok etkilediğini bu yüzden Almanya'da bir alçı kopyasını edinmekten çok hoşnut olduğunu ve onun yıllardır odasında asılı olduğunu anlattı. Her gün onu gözlemliyordu ve aklına onun yaşadığı kentte geçit taşları üzerinde yürüyen Pompeili genç bir kızı temsil etmesi gerektiği gelmişti ve düş de bunu desteklemişti. Şimdi yeniden buraya yolculuk yapmaya ve onun izini bulup bulamayacağını görmeye onun tarafından zorlandığını biliyordu ve de dün öğleyin Strada di Mercurio'nun köşesinde dikilirken tıpkı imgesine benzeyen o, geçit taşları üzerinden ansızın önünde yürüyüvermişti; sanki Apollo evine gitmekteydi. Sonra yeniden caddenin karşısına geçmiş ve Meleager evinin önünde gözden kaybolmuştu.

Bunun üzerine kız başını salladı "Evet, Apollo evine bakmak niyetindeydim ama buraya geldim."

Norbert devam etti "Bu yüzden Yunanlı şair Meleager aklıma geldi ve senin onun soyundan olduğunu ve —sana izin verilen saatte— atanın evine döndüğünü düşündüm. Ancak seninle Yunanca konuşunca anlamadın."

"O Yunanca mıydı? Hayır, anlamadım ya da belki de unutmuştum. Yine de sen şimdi geldiğinde anlayabildiğim bir şey söylediğini işittim. Birilerinin burada canlı olması dileğini dile getirdin. Yalnız bununla kimi kast ettiğini anlayamadım."

Bunun üzerine Norbert onu görünce o olduğuna inanamadığını, düş gücünün gözünün önüne dün ona rastladığı yere onun imgesini yerleştirip kendisini kandırmaya çalıştığını sandığını söyledi. Bunu üzerine kız gülümseyerek onayladı "Her ne kadar ben seninle birlikteyken pek öyle varsaymasam da aşırı düş gücüne karşı kendini korumak için nedenlerin var gibi görünüyor." Ancak durdu ve ekledi "Yürüyüşümde daha önce sözünü ettiğin üzere ne gibi bir gariplik var?

Artan ilgisinin onu bu konuya geri getirmiş olması dikkat çekiciydi ve Norbert "Rica etsem" — dedi.

Der demez de durdu çünkü ansızın dün ondan Apollo Tapınağının basamaklarında olduğu gibi uyumak üzere basamağa uzanmasını istediğinde birdenbire kalkıp gittiğini korkuyla anımsadı ve ayrılırken kendisine attığı bakış bununla silik bir biçimde bağlantılıymış gibi geldi. Yine de şimdi gözlerindeki dingin, dostça ifade sürüyordu ve Norbert konuşmayınca "Birilerinin canlı olması, dileğinin benimle ilişkili olması hoş. Bu bağlamda benden istediğin bir şey varsa memnuniyetle yaparım." dedi.

Bu Norbert'in korkusunu yendi ve "Kabartmada olduğu gibi yürürken seni yakından izlemek beni mutlu ederdi." diye karşılık verdi.

Kız bir şey söylemeden isteklice ayağa kalktı ve duvarla sütunlar arasında yürüdü. Çok keyifli, dinlendirici bir yürüyüştü; topuğu neredeyse düşey olarak yükseliyordu; bu Norbert'in zihnine ne de sıkı sıkıya yerleşmişti ama ilk kez kızın kaldırılmış eteğinin altında sandalet değil ince deriden hafif, kum rengi ayakkabılar giydiğini gördü. Geri gelip sessizce yerine oturduğunda Norbert istençdışı olarak ayakkabısının kabartmadakinden farkı üzerinde konuşmaya başladı. Bunun üzerine kız yeniden söze karıştı "Kuşkusuz zaman durmadan her şeyi değiştiriyor ve şimdiki sandaletler de pek uygun değil; bu yüzden yağmura ve toza karşı daha iyi koruyan ayakkabılar giyiyorum ama neden önünde yürümemi istedin? Yürümemde ne gariplik var?"

Bunu öğrenmeye karşı yinelenen isteği kadınca meraklılıktan tümüyle arınmış olmadığını gösteriyordu. Norbert bu kez bunun yürürken yerden kalkmakta olan ayağın düşey konumu olduğunu açıkladı ve yaşadığı kentte nasıl da haftalarca çağdaş kadınların yürüyüşlerini gözlemlemeye çalıştığını ekledi. Yine de öyle görünüyordu ki bu güzel yürüyüş biçimi hiçbirinde

yoktu; bunun tek istisnası kendisine onun caddede yürüdüğü izlenimi veren biriydi. Doğrusu kızın çevresindeki kalabalık yüzünden bunu netleştirememişti ve belki de bir yanılsamaydı çünkü kızın özellikleri bir biçimde Gradiva'ya benziyor gibi gelmişti.

"Çok yazık" dedi kız "Eğer doğrulanmış olsaydı büyük bilimsel bir başarı olurdu ve sen de buraya kadar bu uzun yolculuğa çıkmak zorunda kalmazdın; iyi de kimden söz ediyorsun? Gradiva da kim?"

"Kabartmaya bu adı verdim çünkü senin asıl adını bilmiyordum — ve şu anda da bilmiyorum."

Bu son cümleyi biraz kuşkuyla eklemişti; kız da bu dolaylı soruyu yanıtlamadan önce duraksadı. "Benim adım Zoë."[21]

Sözcükler Norbert'in ağzından acılı bir tonda çıktı: "Ad sana çok güzel uymuş ama bana acı bir alay gibi geliyor çünkü 'Zoë' 'hayat' demek."

Kız "İnsan kaçınılmaza ayak uydurmalı" diye karşılık verdi. "Ölü olmaya alışalı çok oldu ama şimdi bugün için zamanım doldu; mezar çiçeğini beni geri götürsün diye getirmiştin. O yüzden onu bana ver."

Ayağa kalkıp zarif elini uzatınca Norbert çirişotu demetini ona verdi ama parmaklarına değmemeye özen gösterdi. Kız çiçekli dalı alıp "Teşekkür ederim." dedi. "Daha talihli olanlara baharda gül verilir ama benim için senin elinden unutuşun çiçeği daha uygun. Yarın bu saatte yine buraya gelmeme izin verilecek. Eğer senin yolun da Meleager evine düşerse bugünkü gibi gelinciklerin kıyısında otururuz. Eşikte 'Ave' yazıyor ve ben de sana 'Ave!' diyorum."

Dışarı çıktı ve dünkü gibi alınlığın köşesinde sanki yer yarılıp içine girmişçesine gözden kayboldu. Her şey yeniden

[21] [Z (Yun.) Zoi okunur. Bu nedenle Almanca metindeki Zoë yazımı korundu. Bu sözcük de Türkçe Zoy diye okunur. —*çev.*]

bomboş ve sessiz bir hal aldı ama uzaklardan sanki boş kentin üzerinden uçan bir kuşun neşeli melodisi gibi bir ses geldi. Ancak bu da hemen yok oldu. Geride kalan Norbert kızın az önce oturduğu basamağa baktı; orada beyaz bir şey parlıyordu; Gradiva'nın dün dizlerinin üzerinde tuttuğu bugün de yanına almayı unuttuğu papirüse benziyordu. Yine de utangaçça eline aldığında onun, içinde çeşitli Pompei evlerinin kurşun kalem çizimleri bulunan bir resim defteri olduğunu gördü. Sondan bir önceki sayfada Casa di Meleagro'nun iç avlusundaki kartal başlı kanatlı aslan ayaklı masanın resmi vardı; sonuncuda ise revağın sütunları arasından yemek odasının gelinciklerin arkasındaki görüntüsünün çizimine başlanmıştı. Ölü kızın günümüzdeki gibi bir resim defterine çizimler yapması, düşüncelerini Almanca ifade etmesi kadar şaşırtıcıydı. Yine de bunlar onun yeniden canlanmasının yanında önemsiz mucizelerdi; anlaşılan özgürlüğün gün ortası saatlerini bir zamanlar yaşamış olduğu çevrelerin şimdiki durumlarını, olağanüstü sanatsal yeteneğiyle, kendisi için saklamak üzere kullanıyordu. Çizimler duyarlı bir biçimde geliştirilmiş bir algılama gücünü kanıtlıyordu; her sözcüğünün zeki bir aklı kanıtladığı gibi; herhalde kartal başlı, kanatlı aslanlı eski masanın başında sık sık oturmuş olsa gerekti; bu yüzden kendisine özellikle çok değerli şeyler anımsatıyordu.

Mekanik bir biçimde Norbert de elinde küçük defterle revak boyunca gitti ve revağın köşesine gelince duvarda olağanüstü ince bir bedenin komşu binaya oradan da evin öteki ucundan Vicolo del Fauno'ya çıkmasına izin verecek bir yarık gördü. Ansızın Zoë-Gradiva'nın burada yerin içine girmediği —ki tümüyle mantıksızdı ve Norbert nasıl olup da buna inandığını anlayamıyordu— bu caddeden mezarına gittiği düşüncesi zihninde beliriverdi. Mezarı herhalde Mezarlar Caddesindeydi ve alelacele Strada di Mercurio'ya fırlayıp Herkül kapısına kadar koştu ama soluk soluğa ve ter içinde bu kapıdan geçince çok geç

kaldığını gördü. Geniş Strada di Sepolcri bomboş ve parıltılı bir beyazlıkta uzanıyordu; yalnızca en ucunda güneş ışınları altında titreşen hava perdesinin arkasında Diomedes Villası önünde belli belirsiz bir biçimde hafif bir gölge eriyor gibiydi.

Norbert Hanold günün ikinci yarısını Pompei'nin her yanını ya da hiç değilse kendisinin durduğu kesimini bir sis bulutu sarmış duygusuyla geçirdi. Daha önce olduğu gibi gri, kasvetli ve melankolik bir sis değildi; daha çok neşeli ve olağandışı derecede bol renkliydi; mavi, kırmızı ve kahverengi, en çok da açık sarımsı beyaz ve su mermeri beyazı, güneş ışınlarının altın ipliklerıyle iç içe geçmişti. Bu Norbert'in ne görme gücünü zedeliyordu ne de işitme gücünü, yalnızca onun yüzünden düşünmek olanaksızdı ve adeta çok koyu bir sisin yarışabileceği bir bulut duvarı oluşturmuştu. Genç arkeologa başı sürekli dönsün diye saat başı görünmeyen ve başka türlü de fark edilmeyen bir biçimde küçük bir şişe Vesuvio şarabı veriliyor gibi geliyordu. Bundan kurtulmak için içgüdüsel bir biçimde bir yandan sık sık su içiyor bir yandan da olabildiğince çok ve olabildiğince uzaklara doğru dolaşıyordu. Tıp bilgisi pek kapsamlı değildi ama bu garip durumun kafasında aşırı kan toplanmasından ileri geldiği tanısını koymasına yetiyordu; belki de bu kan toplanması kalp atımlarının hızlanmasıyla ilişkiliydi çünkü kalbinin göğsünde arasıra hızla çarptığını duyumsayabiliyordu; bu daha önce hiç başına gelmemişti. Kafasının içinde dış dünyaya ulaşamayan düşünceleri cirit atıyordu; daha doğrusu orada tek bir düşünce vardı; sahip olduğu tek düşünce halini almıştı ve huzursuz ama boşu boşuna bir etkinliği sürdürüyordu. Sürekli olarak Zoë-Gradiva'nın nasıl bir fiziksel doğaya sahip olduğu sorusuna dönüp duruyordu; Meleager evindeki varlığı bedensel bir oluşum muydu yoksa daha önceki halinin yanılsamalı bir temsili mi? Birinci olasılık için fiziksel, fizyolojik ve anatomik olgular onun konuşma organına sahip olduğunu ve bir kurşun kalemi

tutabildiğini kanıtlıyor gibiydi. Yine de Norbert eğer ona dokunmuş olsaydı hattâ elini hafifçe onunkinin üzerine koymuş olsaydı yalnızca boş havayla karşılaşacak olduğu düşüncesiyle bunalıyordu. Garip bir itki onu bundan emin olmaya güdülüyordu ama aynı derecede büyük bir utangaçlık bunu yapmayı düşünmekten bile alıkoymaktaydı. Çünkü iki olasılıktan hangisi doğrulansa beraberinde korkutucu bir şeyin geleceğini duyumsuyordu. Elin gerçek varlığı onu dehşetle ürpertecek, maddesiz olması ise derin bir acı verecekti.

Deney yapmadan bilimsel olarak çözülmesi olanaksız olan bu problemle boşu boşuna uğraşarak bu öğleden sonrasının geniş dolanmaları sırasında kendini Pompei'nin güneyinden yükselen büyük Monte Sant' Angelo kümesinin eteklerine gelmiş buldu; burada hiç beklemediği bir anda yaşlı, sakalları çoktan kırlaşmış bir adamla karşılaştı; elindeki alet edevata bakılacak olursa bir zoolog ya da botanikçi olsa gerekti ve sıcak, güneşli bir bayırda bir araştırma yapıyor gibi görünüyordu. Norbert yaklaşınca başını çevirdi, bir an şaşkınlık içinde ona baktı sonra "*Faraglionensis* sizin de ilginizi çekiyor mu? Hiç aklıma gelmezdi ama onların yalnızca Capri adasındaki *Faraglioni*'de değil anakarada da sürekli olarak yaşadıkları çok olası görünüyor. Meslekdaşım Eimer'in önerdiği yöntem gerçekten iyi; onu daha önce de çok başarılı bir biçimde kullanmıştım. Lütfen hiç kıpırdamayın" — dedi.

Konuşmacı sustu, dikkatle ileriye doğru birkaç adım attı ve devinimsiz bir biçimde yere uzandı, uzun bir ot sapından yapılmış bir tuzağı içinden bir kertenkelenin mavi, menevişli küçük başının çıktığı bir kaya yarığının önüne tuttu. Adam böyle en küçük bir kıpırtı yapmadan dururken Norbert Hanold gürültüsüzce geriye döndü ve geldiği yolu tuttu. Silik bir biçimde kertenkele avcısının yüzünü daha önce, belki de iki otelden birinde, görmüş gibi geliyordu; bu da adamın tavrını açıklıyordu. İnsanların Pompei'ye kadar uzun bir yolculuğa ne

kadar da aptalca amaçlarla çıkmış olduğuna inanmak zordu; Norbert kendini tuzak kurucudan bu kadar çabuk kurtarmayı başardığı için sevindi ve dönüş yoluna başlarken düşüncelerini yeniden bedensel gerçeklik, gerçekdışılık problemine yöneltmeyi başardı. Ama bir yan yol ona yanlış bir dönüş yaptırdı ve onu yaygın eski kent duvarının batı sınırı yerine doğu ucuna götürdü; düşüncelere dalmış Norbert karşısına ne Diomed ne de Suisse Otel olmayan bir bina çıkıncaya kadar yanlışlığın ayırdına varmadı. Bina otel işareti taşıyordu; yaklaşınca Pompei'nin büyük amfiteatrının harabelerini ayırt etti ve amfiteatrın yanında istasyona uzaklığı yüzünden pek az ziyaretçinin aradığı ve Norbert'in bile tanımadığı üçüncü bir otelin, Albergo del Sole'nin bulunduğunu anımsadı. Yürüyüş onu terletmişti; ayrıca kafasının içindeki dönme de kaybolmamıştı; bu yüzden açık kapıdan içeri girdi ve kan toplanmasına iyi gelecek ilacı ısmarladı: bir şişe maden suyu. Oda, büyük sürüler halinde bir araya gelmiş sinek konuklar dışında boştu ve işi olmayan ev sahibi kendi evini ve içindeki buluntuları hararetle önermeye başladı. İmalı bir dille Pompei yakınlarında satışa sundukları pek çok nesne arasında tek bir gerçek parça bulunmayan mekanlar bulunduğunu, onların sattıklarının hepsinin taklit olduğunu, kendisininse konuklarına daha az sayıda ama kesinlikle gerçek parçalar sunmaktan mutlu olduğunu anlattı. Çünkü kendisi gün ışığına çıkarılışını kendi gözüyle görmediği hiçbir eşyayı edinmemişti ve söylevinin akışı içinde Forum'un yakınlarında kaçınılmaz yok oluşu anlayınca birbirine sımsıkı sarılıp ölümü öyle bekleyen genç âşıklar bulunduğunda kendisinin de orada bulunduğunu açıkladı. Norbert bu keşfi daha önce duymuştu ama özel olarak düş gücü zengin bir anlatıcının uydurması olduğunu düşünüp omuzlarını silkmişti; şimdi otel sahibi inandırıcı bir kanıt olarak genç kızla birlikte küllerden çıkarıldığını gözleriyle gördüğü yeşil pasla kaplanmış metal bir broş getirirken de öyle yaptı. Ama Güneş Otelde onu kendi eline

aldığında düş gücünün kuvveti ansızın öyle bir üzerine çullandı ki İngilizlerden istenen fiatı hiç düşünmeden ödedi ve aldığı eşyayla birlikte çabucak Albergo del Sole'yi terk ederken, bir köşeyi döndüğünde, otelin açık bir penceresinde, bir su bardağına yerleştirilmiş beyaz çiçeklerle kaplı, aşağı doğru sarkmış bir çirişotu dalı gördü; herhangi bir mantıksal bağlantıya gereksinim duymadan, mezar çiçeğinin görünümünün yeni mülkünün gerçekliğinin kanıtı olduğu düşüncesi zihnine üşüşüverdi.

Heyecan ve utanma karışımı duygularla kent duvarı boyunca Porta Marina'ya yollandı. O halde genç âşık çiftin böyle bir kucaklaşma içinde Forum yakınlarında toprak üzerine çıkarıldığı masal değildi ve orada Apollo tapınağında Gradiva'yı uyumaya yatarken görmüştü ama yalnızca düşünde; şimdi gerçekte Forum'dan daha öteye gitmiş olabileceğini, orada biriyle buluştuğunu ve onunla öldüğünü kesin olarak biliyordu.

Parmaklarının arasındaki yeşil broştan içine onun Zoë-Gradiva'ya ait olduğu ve giysisini boğazında birleştirdiği duygusu yayıldı. O zaman kız, birlikte ölmek istediği adamın sevgili nişanlısı belki de genç karısıydı.

Norbert Hanold'un içinden broşu fırlatıp atmak geçti. Sanki tutuşmuş gibi parmaklarını yakıyordu ya da daha doğrusu Gradiva'nın elinin üzerine elini koyup boş havayla karşılaşabileceği düşüncesi sırasında duyduğuna benzer bir acı veriyordu.

Bununla birlikte mantık üstün geldi; kendi istencine karşıt bir imgelem tarafından yönetilmeye izin vermedi. Ne denli olası da olsa hâlâ broşun Gradiva'ya ait olduğuna ve genç adamın kollarında bulunanın da o olduğuna ilişkin çürütülmez kanıt bulunmamaktaydı. Bu düşünce rahat bir soluk almasını sağladı ve alacakaranlıkta Diomed'e döndüğü zaman uzun gezinti sağlam yapısını fiziksel bir tazelenme gereksinimi içine sokmuştu. Aslında Argos kökenli olduğu halde müşterilerine

Sparta usulü akşam yemekleri sunmayı benimsemiş Diomed'in yemeğini iştahla yedi ve sonra akşam üstü yeni gelmiş iki konuğu fark etti. Görünümlerinden ve dillerinden Alman oldukları besbelliydi; bir adamla bir kadın; her ikisinin de genç, çekici yüz hatları entelektüel ifadelerle de donanmıştı; birbirleriyle ilişkileri belirlenemiyordu yine de belirgin benzerlikleri nedeniyle Norbert onların kardeş olduklarına karar verdi. Aslında genç adamın açık renk saçları kızın açık kahverengi lülelerinden renkçe ayrılıyordu. Kız giysisine, görünümü kendi köşesinden bakan Norbert'in belleğinde ne olduğunu bilemediği bir şeyleri harekete geçiren kırmızı bir Sorrento gülü takmıştı. Çift, Norbert'e, yolculuğu boyunca rastladıkları arasında birbirine uygun gibi gelen ilk çiftti. Küçük bir şişenin üzerinden birbirleriyle ne çok duyulabilecek ne de fısıltı gibi olmayan bir tonda konuşuyorlardı; görünüşe göre bazen ciddi konulara dalıyorlar bazen de neşeli şeylerden söz ediyorlardı çünkü arasıra kızın yüzünden kendisine çok yakışan bir yarım gülüş ifadesi geçiyor ve söyleşilerine katılma arzusu uyandırıyordu ya da belki de bu yalnızca Norbert'in içinde uyanmıştı; keşke onlara iki gün önce oda Anglo-Amerikanlarla doluyken rastlasaydı. Yine de Norbert aklından geçenlerin çiftin mutlu naifliğiyle taban tabana zıt olduğunu duyumsadı; çiftin çevresinde en küçük bir bulut yoktu çünkü kuşkusuz iki bin yıl önce ölmüş bir kızın asıl doğası üzerine derin düşüncelere dalmış değillerdi; hiçbir bezginlik belirtisi göstermeden şimdiki zamandaki yaşamlarının bilmecemsi sorunları üzerinde konuşmanın tadını çıkarıyorlardı. Norbert'in durumu buna uygun değildi; bir yandan onlara fazla gibi görünüyordu; öte yandan onlarla bir tanışıklığı başlatmaktan kaçınıyordu çünkü onların parlak, mutlu gözleri kafasından içeri girip düşüncelerine bakabilir ve aklının hiç de başında olmadığı sonucuna varabilirlermiş gibi karanlık bir duygu oluşmuştu. Bu nedenle yukarı odasına çıktı; dünkü gibi pencerede durup Vezüv'ün mor gece mantosuna

baktı sonra yatağına uzandı. Bitkin olduğundan hemen uyudu ve düş gördü ama belirgin biçimde saçma bir düş. Güneşin altında bir yerlerde Gradiva oturmuş bir kertenkele yakalamak için otlardan bir tuzak yapıyordu ve ona "Lütfen hiç kıpırdama — meslekdaşım haklı; yöntem gerçekten iyi ve kız onu büyük bir başarıyla uygulamıştı." dedi.

Norbert Hanold düşünde bunun gerçekten dört dörtlük bir delilik olduğunun bilincine vardı ve ondan kurtulmayı düşündü. Bunu kısa, mutlu bir ses çıkaran ve kertenkeleyi gagasına alıp uzaklaştıran görünmeyen bir kuşun yardımıyla başardı sonra her şey gözden kayboldu.

Uyandığında gece bir sesin ona baharda birinin güller verdiğini söylediğini anımsadı ya da daha doğrusu bunu ona gözleri anımsattı çünkü pencereden aşağıya bakarken bakışları parlak bir kırmızı çiçek demetine takılmıştı. Genç hanımın göğsüne taktığının aynısıydılar ve aşağı indiğinde istençsizce iki tanesini koparıp kokladı. Doğrusu Sorrento güllerinde garip bir şeyler olsa gerekti çünkü Norbert'e yalnızca kokuları harikulade gelmekle kalmamış tümüyle yeni ve yabancı da gelmişti; aynı zamanda zihninde bir tür özgürleştirici etki yarattığını duyumsuyordu. En azından kapı bekçileri karşısındaki dünkü utangaçlığını alıp götürmüşlerdi çünkü yönergelere uygun olarak Pompei'ye "ingresso"dan geçip girmiş, giriş ücretinin iki katını ödemiş ve çabucak kendisini öteki ziyaretçilerden uzaklaştıracak caddelere dalmıştı. Meleager evinden aldığı küçük resim defterini yeşil broş ve kırmızı güllerle birlikte taşıyordu ama güllerin kokusu kahvaltı etmeyi unutturmuştu; düşünceleri ise şimdiki zamanda değildi, henüz çok uzakta olan öğle saatine saplanmıştı; aradaki zamanı geçirmesi gerekiyordu ve bu amaçla bir o eve bir bu eve girip duruyordu; bu etkinliğin sonucunda Gradiva'nın da buralara önceden sıkça girdiği ya da şimdi ara sıra bu yerleri aradığı düşüncesi aklına geldi — bunu

yalnızca öğle saatinde yapabildiği varsayımı sarsılıyordu. Belki de bunu günün diğer saatlerinde de yapma özgürlüğü vardı, hattâ belki de geceleyin ay ışığında bile. Güller, onları burnuna götürüp kokularını içine çektiğinde garip biçimde bu varsayımı güçlendiriyorlardı; hoşgörülü ve kandırılmaya açık uzun akıl yürütmeleri bu yeni düşünceyi geliştirdi çünkü Norbert hiçbir zaman önyargılı görüşlere yapışıp kalmadığına, her mantıklı karşı çıkışı özgür bıraktığına tanık gösterebilirdi ve burada da hiç kuşkusuz salt mantıksal olanlar değil arzu edilen bir şeyler de vardı. Yalnızca o zaman kızla karşılaştıklarında diğerlerinin gözlerinin de onu kanlı canlı bir beden olarak mı gördükleri yoksa bu yeteneğe yalnızca Norbert'in mi sahip olduğu sorusu ortaya çıkıyordu. İlk olasılık yadsınamazdı hattâ olası olduğunu kendisi öne sürmekteydi; bu ise arzu edilen şeyi tam karşıtına dönüştürüyor ve Norbert'i keyifsiz, huzursuz bir ruh durumuna sokuyordu. Başkalarının da onunla konuşabileceği ve onunla söyleşide bulunmak için yanına oturabilecekleri düşüncesi onu kızdırıyordu; bu konuda kendisinin hak iddiasında bulunabileceğini ya da hiç değilse ayrıcalığının olduğunu düşünüyordu çünkü daha önce hiç kimsenin bilmediği Gradiva'yı o keşfetmiş, her gün gözlemlemiş, bir ölçüde yaşamının içine almış, ona kendi yaşam gücünü vermişti ve Norbert'e öyle geliyordu ki kendisi olmaksızın sahip olamayacağı hayatı kıza vermek için oraya yeniden gelmişti. Bu nedenle yalnızca kendisinin hak iddiasında bulunmasına ve başkalarıyla onu paylaşmayı reddetmesine olanak veren bir hak edindiğini duyumsuyordu.

İlerleyen gün önceki iki günden daha sıcaktı; güneş bugün çok olağandışı bir iş başarmayı kafasına koymuş gibiydi ve Pompei'nin su sisteminin iki bin yıl önce harap olup kuruduğuna yalnızca arkeolojik bağlamda değil pratik bağlamda da esef ettiriyordu. Şurada burada sokak çeşmeleri bunun anısını yad ediyordu ve bu arada susamış yolcuların onu teklifsizce kul-

lanışlarının kanıtlarını da sunuyordu; yolcular akan suya doğru eğilmek için bir ellerini mermer yalağa dayamışlar ve damlanın taşı aşındırması gibi orada bir tür çukur oluşturmuşlardı; Norbert bunu Strada della Fortuna'nın bir köşesinde gözlemledi ve buradan Zoë-Gradiva'nın elinin de bir zamanlar buraya dayanmış olduğu düşüncesi aklına geldi; istençdışı bir biçimde elini küçük çukura koydu ama hemen bu düşünceyi aklından kovdu ve böyle bir şeyi düşünmüş olabildiği için kendine kızdı; bu düşünce zarif bir aileden gelen genç bir Pompeili kızın doğasına ve tavırlarına uymuyordu; kızın aynı biçimde eğilip kaba ağızlarıyla su içen alt tabakadan insanlarla aynı boruya dudaklarını değdirdiği düşüncesinde küfür gibi bir şey vardı. Norbert daha önce soylu kavramına kızın davranışları ve devinimleri kadar uygun düşen hiçbir şey görmemişti; onun kendisine bakarak o inanılmaz derecede saçma düşünceyi aklından geçirdiğini anlayabileceğinden korktu çünkü kızın gözlerinde derinlere işleyen bir şey vardı; onunla birlikteyken bir iki kez Norbert sanki kızın kendisine en derindeki düşüncelerine ulaşmaya çalışıyormuş gibi baktığı ve bunu sanki parlak çelik bir sondanın içinden bakarak yaptığı duygusuna kapılmıştı. Bu nedenle zihinsel süreçlerinde aptalca hiçbir şey saptamaması için çok dikkatli olmak zorundaydı.

Şimdi öğleüstüne bir saat vardı ve bu bir saati geçirmek için yolun karşısındaki kazı yapılan evlerden en geniş ve en görkemlisi olan Casa del Fauno'ya gitti. Başka hiçbirinde bulunmayan biçimde iki iç avlusu vardı ve bunlardan büyüğünün ortasında eve adını veren dans eden faunus heykelinin bir zamanlar durduğu boş kaide bulunmaktaydı. Yine de Norbert Hanold'un içinde bilimin çok değer verdiği bu sanat yapıtının artık burada değil İskender'in Savaşı mozayiği ile birlikte Napoli'deki Museo Nazionale'de bulunmasına yönelik en küçük bir üzüntü kıpırdanmadı; zamanın geçmesinden başka ne bir niyet ne de bir arzu beslemiyordu ve geniş binanın içinde amaçsızca

dolanıyordu. Revağın arkasında pek çok sütunla çevrelenmiş geniş bir boşluk vardı; ya revağın yinelenmesi amaçlanmıştı ya da süslü bir iç bahçe olması; burası Casa di Meleagro'nun yemek odası gibi tümüyle gelinciklerle kaplanmış olduğu için belki de şu anda öyle görünüyordu. Ziyaretçi sessiz kalıntıların arasında dalgın dalgın dolaştı.

Sonra durup ağırlığını bir ayağına vererek dinlendi ama orada yalnız olmadığını gördü; bakışları biraz ileride önce tek kişiymiş izlenimi veren iki kişiye takıldı çünkü birbirlerine olabildiğince yakın duruyorlardı. Norbert'i görmediler çünkü yalnızca kendileriyle ilgileniyorlardı ve bu köşede sütunlar yüzünden başka gözlerin kendilerini keşfedemeyeceğine inanmış olsalar gerekti. Birbirlerine sıkıca sarılmışlar ve dudaklarını da birbirlerininkine bastırmışlardı ve varlığından kuşkulanılmayan izleyici şaşkınlık içinde onların bir önceki akşam kendisine bu gezide rastladığı ilk birbirine uygun insanlar gibi gelen genç adamla genç kadın olduğunu fark etti. Şu andaki pozisyonları, kucaklaşma ve öpüşmeleri iki kardeş için çok uzun sürmüş gibi geldi. O halde kesinlikle bir başka âşık çifttiler, belki de yeni evli bir çift, bir Augustus'la bir Gretchen daha.

Ancak bu son ikisi o an için Norbert'in aklına gelmedi ve rastlantıyı ne can sıkıcı ne de tiksindirici bulmadı; hattâ bu onlara duyduğu yakınlığı arttırdı. Yaptıkları ona doğal ve anlaşılır geliyordu; gözleri canlı tabloya saplanmış, en hayran olunan sanat yapıtı karşısında olduğundan çok daha fazla açılmıştı ve kendini daha uzun bir süre memnuniyetle gözlemine adayabilirdi. Yine de hatalı bir biçimde kutsanmış bir yere girmiş ve gizli bir adak törenini bozmak üzereymiş gibi geldi; orada olduğunun fark edilmesi düşüncesi kalbine dehşet saçtı ve çabucak dönüp parmaklarının ucunda uzaklaştı, işitilme menzili dışına çıkınca da soluğunu tutarak ve yürek çarpıntıları içinde Vicolo del Fauno'ya koştu.

*

Meleager evinin önüne vardığında öğleüzeri olup olmadığını bilmiyordu; saatine de bakmadı; kapının önünde kararsızlık içinde girişteki "Ave"ye bakarak durdu. Bir korku içeriye girmekten onu alıkoydu; garip bir biçimde Gradiva'yı içeride bulmamaktan da bulmaktan da aynı derecede korkuyordu; çünkü son birkaç dakikadır onun ya daha genç bir adamla başka bir yerde bulunduğundan ya da sütunların arasındaki basamaklarda o adamla oturduğundan çok emindi. Ancak adamdan tüm birleşik karasinek ordusuna olduğundan daha fazla nefret ediyordu; bugüne dek böylesine şiddetli bir içsel heyecan duymasının olası olduğunu hiç düşünmemişti. Her zaman aptalca bir saçmalık saydığı duello ansızın ona başka bir ışık altında göründü; şimdi duello kendi hakları zedelenen ya da ölümcül biçimde saldırıya uğrayan birinin doyumunu güvence altına almak ya da amaçsız hale gelmiş varlığını sona erdirmek için eldeki tek araç olarak kullanabileceği doğal bir hak gibi görünüyordu. Böylece ansızın içeriye girmek üzere adımını attı; kaba adama meydan okuyacak ve –bu kısmı neredeyse daha güçlü olarak üzerine çullanmıştı– kıza da hiç sakınmadan onu daha iyi, daha soylu, böyle kabalıklar yapmayacak biri sandığını söyleyecekti.

Bu isyankar düşünceyle boğazına dek öylesine doluydu ki görünürde bunu gerektirecek hiçbir şey yokken yemek odasına kadarki mesafeyi fırtına gibi geçtikten sonra Gradiva önceki iki gün olduğu gibi tek başına basamaklarda oturduğu halde şiddetle "Yalnız mısın?" diye bağırdı.

Kız şaşırarak ona baktı ve "Öğle saatinde burada kim olur?" diye yanıtladı. "İnsanların tümü de aç ve yemeğe oturdular. Doğanın bunu benim için ayarlamasından çok hoşnutum."

Ancak Norbert'in kabarmış heyecanı o kadar çabuk yatışmadı ve bilmeden ya da istemeden bir kesinlik arayışı içinde dışarıda aklına gelen tahminlerin ağzından kaçmasına izin verdi, aptalca da olsa başka türlü düşünemediğini de ekledi.

Kızın parlak gözleri Norbert sözlerini bitirene kadar yüzünden ayrılmadı. Sonra bir parmağıyla kaşına doğru bir devinim yaptı ve "Sen –" dedi ancak sonra "Burada bu saate kadar gelmeni beklesem de gelmekten vazgeçmemekle iyi yapıyorum galiba. Burası hoşuma gidiyor. Görüyorum ki dün unuttuğum resim defterimi de getirmişsin. Dikkatliliğin için teşekkür ederim. Onu bana vermeyecek misin?"

Son soru çok yerindeydi çünkü Norbert hiç de öyle yapacak gibi görünmemiş, kıpırdamadan durmuştu. Devasa bir saçmalık imgeleyip kurduğu ve de dile getirdiği kafasına dank etmeye başladı; olabildiğince telafi etmek için de hızla ilerleyip Gradiva'ya defteri verdi ve aynı zamanda mekanik bir biçimde onun yanına basamağa oturdu. Kız onun eline bir göz atıp "Gülleri seviyorsun galiba" dedi.

Bu sözcükler üzerine Norbert ansızın gülleri koparıp getirmesine neden olan şeyi anımsadı ve "Evet — tabii" diye yanıtladı "kendim için değil — dün sen demiştin — onra dün gece de biri bana söyledi — insanlar baharda gül verirmiş."

Kız yanıt vermeden önce biraz düşünüp taşındı "Doğru evet — anımsadım. Başkalarına demek istemiştim, insan çirişotu değil gül verir. Çok naziksin; hakkımdaki düşüncelerin gelişiyor gibi."

Kırmızı çiçekleri almak için elini uzattı; çiçekleri ona verirken Norbert karşılık verdi "Önce buraya yalnızca öğle üzeri gelebileceğine inanmıştım ama sonra başka zamanlarda da olabilir gibi geldi — bu beni çok mutlu eder."

"Neden seni mutlu eder?"

Yüzünde anlamamış gibi bir anlatım vardı — yalnızca dudaklarının çevresinden belli belirsiz bir titreşim geçti. Kafası karışan Norbert "Yaşıyor olmak güzel; bana daha önce hiç böyle gelmemişti — Sana bir şey sormak istiyordum" dedi. İç cebinde arandı ve bulduğu nesneyi uzatarak sordu "Bu broş hiç sana ait oldu mu?"

Kız biraz ona doğru eğildi ama başını salladı "Hayır, anımsayamıyorum. Kronolojik olarak kuşkusuz olanaksız çünkü bu herhalde geçen yıl yoktu. Onu güneşte bulmuş olabilir misin? Güzel yeşil pas sanki daha önce görmüşüm gibi tanıdık geliyor bana."

Norbert istençdışı bir biçimde yineledi: "Güneşte mi? — Neden güneşte?"

"Burada ona 'Sole' diyorlar. Bu türden pek çok şeyi ortaya çıkarıyor. Galiba broşun Forum yakınlarında arkadaşıyla birlikte ölen bir genç kıza ait olduğu söyleniyordu."

"Evet, adam onu kollarının arasına almış " —

"Demek öyle" —

İki küçük sözcük Gradiva'nın dilinde alışılmış bir ünlem gibi duruyordu, onlara şunları eklemeden önce biraz durakladı: "Bu yüzden mi onu takmış olabileceğimi düşündün? Ve de seni bu mu biraz — nasıl demiştin? — mutsuz etti?"

Norbert'in kendini olağanüstü rahatlamış hissettiği açıktı ve bu durum sözlerine de yansıdı: "Çok mutluyum — çünkü broşun sana ait olduğu düşüncesi — başımı döndürmüştü?"

"Buna bir eğilimin var gibi görünüyorsun. Bu sabah kahvaltı etmeyi unutmuş olabilir misin? Böyle nöbetleri kolayca başlatabilir de; bende hiç olmaz ama hazırlıklı gelirim çünkü öğleyin burada pekâlâ başıma gelebilir. Seni şu tatsız durumdan biraz olsun kurtarmak için öğle yemeğimi seninle paylaşabilirim."

Cebinden kâğıt peçeteye sarılmış bir parça ekmek çıkardı, ikiye böldü, yarısını Norbert'in eline tutuşturdu ve diğer yarısını belirgin bir iştahla yemeye başladı. Böylece onun eşi bulunmaz narinlikte ve mükemmel dişleri dudaklarının arasından inci ışıltılarıyla parlamakla kalmadı ekmeğin kabuğunu ısırırken çıkardığı çıtırtıyla gerçekdışı hayaletlere değil güncel, maddi gerçekliğe aitmişler izlenimini yarattı. Ayrıca ertelenmiş kahvaltıya ilişkin sözlerinde kuşkusuz haklıydı; Norbert de mekanik olarak yedi ve ekmeğin düşüncelerini berraklaştırıcı

olumlu etkisini duyumsadı. Çift böylece bir süre konuşmadan aynı pratik amaçla kendilerini beslediler; ta ki Gradiva "Bana böyle birlikte ekmeklerimizi bir kez daha iki bin yıl önce yemişiz gibi geliyor. Anımsıyor musun?" deyinceye kadar.

Norbert anımsayamadı ama şimdi onun sonsuz eski bir zamandan söz etmesi garip geliyordu çünkü yemeğin zihnini güçlendirmesi beyninin içinde bir değişiklik oluşturmuştu. Kızın bu kadar uzun bir süre önce burada Pompei'de dolaşmış olması artık sağlam bir mantıkla uyuşmamaktaydı; onunla ilgili her şey şimdiki zamana ilişkin gibiydi, sanki taş çatlasın yirmi yaşında. Yüzünün biçimi ve rengi, özellikle çekici kahverengi dalgalı saçları ve kusursuz dişleri; ayrıca tek bir lekeyle bile gölgelenmemiş parlak giysisinin kireç taşı küllerinin altında sayısız yıllar kaldığı düşüncesi son derece mantıksız bir şeydi. Norbert orada uyanık olarak mı oturduğu yoksa çalışma odasında Gradiva'nın benzerinin üzerine düşünürken uykuya yenik düşüp düşünde Pompei'ye gitmiş, hâlâ yaşayan bir kişi olarak onunla tanışmış ve kendisinin de Casa di Meleagro'da onun yanında oturuyor olduğunu mu gördüğü biçiminde bir kuşkuya kapıldı. Çünkü kızın hâlâ canlı ya da yeniden canlanmış olması ancak bir düşte olabilirdi — doğa yasaları buna itiraz ederdi.

Doğrusu kızın az önce ekmeklerini aynı şekilde iki bin yıl önce paylaşmış olduklarını söylemesi garipti. Bu konuda hiçbir şey bilmiyordu ve düşünde bile böyle bir şey yoktu.

Kızın narin parmaklı sol eli dizlerinin üzerinde dingince duruyordu. Anlaşılmaz bir bilmecenin anahtarı parmaklarının arasındaydı —

Casa di Meleagro'nun yemek odasında bile adi karasineklerin cüreti azalmamıştı; Norbert karşısındaki sarı sütunun üzerinde bir tanesinin yukarı aşağı, açgözlü bir araştırma içinde, değersiz bir biçimde koşuştuğunu gördü; şimdi de tam burnunun önünde vızıldamıştı.

Ancak kızın kendisiyle daha önce birlikte ekmek yediğini anımsayıp anımsamadığına ilişkin sorusuna da bir yanıt verme-

si gerekiyordu ve ansızın "Sinekler o zaman da şimdiki gibi kötü müydüler; insana öldüresiye işkence yaparlar mıydı?" dedi.

Kız onun yüzüne hiçbir şey anlamamanın şaşkınlığıyla baktı ve yineledi: "Sinekler mi? Şimdi de aklında sinekler mi var?"

Sonra ansızın siyah canavar kızın eline kondu; en küçük bir kıpırtı olmadığına göre kız fark etmemişti. Ancak bunun üzerine aynı eylemi gerçekleştirmek üzere genç arkeologda iki güçlü itki birleşti. Eli ansızın kalktı ve hiç de kibar olmayan tokadı sineğin ve kızın elinin üzerinde patladı.

Bu darbeyle ilk kez içini emin olma, şaşkınlık ve tatlı bir korku kapladı. Darbesi boşlukla karşılaşmamıştı; hiç kuşkusuz gerçek, yaşayan ve ılık bir insan eline vurmuştu ve o el bir an için kesinlikle irkilmekle birlikte elinin altında devinimsiz kalmıştı. Sonra bir sıçramayla kız elini çekti ve elin yukarılarındaki ağız "Norbert Hanold sen kesinlikle aklını kaçırmışsın!" dedi.

Pompei'de hiç kimseye açıklamadığı ad kızın dudaklarından o denli kolay, emin ve açık olarak çıkmıştı ki adın sahibi çok daha dehşete uğramış olarak merdivenlerden fırladı. Aynı anda revaktan görünmeden yakınlara dek gelmiş insanların ayak sesleri duyuldu; Norbert'in karmaşa içindeki gözlerinin önünde Casa del Fauno'daki birbirine uygun âşık çift belirdi ve genç hanım çok büyük bir şaşkınlıkla bir çığlık attı: "Zoë! Sen de mi buradasın? Ve sen de balayında? Bana bu konuda bir tek sözcük yazmadın biliyor musun?"

Norbert yeniden dışarıda Strada di Mercurio'da Meleager'in evinin önündeydi. Oraya nasıl geldiğini bilmiyordu; içgüdüsel olarak ve içindeki şimşek gibi bir aydınlanma sonucunda olmuş olsa gerekti; yapabileceği tek şey tümüyle saçma varlığını genç çiftten de az önce kendisine adıyla soyadıyla seslenmiş ve çiftin bu denli hoşnutlukla selamladığı kızdan da uzaklaştırmaktı; en çok da kendisinden. Çünkü Norbert hiçbir şeyi kavramamış da

olsa bir olgu tartışmasızdı. Gradiva maddesiz olmayan, bedensel bir gerçekliğe sahip sıcak, insana ait bir elle tartışılmaz bir gerçekliği ifade etmişti; Norbert'in aklı son iki gündür kesin bir çılgınlık içindeydi ve hiç de aptalca bir düşte değil doğanın adama mantıksal hizmetler için verdiği gözleri ve kulakları kullanarak. Öteki her şey gibi böyle bir şeyin nasıl olduğunu da anlayamıyordu; yalnızca karanlık bir biçimde altıncı bir duyunun oyunu olduğunu ve bir biçimde kontrolü ele geçiren bu duyunun belki de çok değerli bir şeyi karşıtına dönüştürmüş olduğunu sezinliyordu. Derinlemesine düşünerek konuya hiç değilse biraz ışık tutmak için tek başına kalacağı uzak, sessiz bir yer kesinlikle gerekiyordu ancak önce gözlerini, kulaklarını ve öteki duyularını amaçlarına uygun olarak kullananların gözlerinden, kulaklarından ve öteki bütün duyularından uzaklaşma zorunluluğunu duyumsamaktaydı.

O sıcak elin sahibine gelince ne olursa olsun yüzünün ilk anlatımından Casa di Meleagro'ya öğleyin bu fark edilmeyen ve beklenmeyen ziyaretten şaşırdığı, çok da hoşlanmadığı görülüyordu. Yine de bir an sonra neşeli yüzünde bu anlatımdan hiçbir iz kalmadı; çabucak ayağa kalktı, genç hanıma doğru ilerledi ve elini uzatıp "Ne kadar güzel Gisa" dedi "şansın da bazen zekice fikirleri oluyor. Bu senin iki haftalık kocan öyle mi? Onu gördüğüme sevindim ve her ikinizin de görünümünden kutlamalarımı geçmiş olsuna çevirmemin gerekmeyeceği ortada. Böyle mutlu çiftler şu saatte Pompei'de genellikle öğle yemeğinde olurlar; herhalde 'ingresso'ya yakın oturuyorsunuz; bu akşamüstü size bakınacağım. Hayır sana herhangi bir konuda yazmadım ama bu yüzden bana kızmamalısın çünkü gördüğün gibi benim elimi seninki gibi bir yüzük süslemiyor. Burada atmosfer imgelem üzerinde son derece güçlü bir etkiye sahip; sana da öyle olmuş gibi; kuşkusuz gerçek olsa daha iyi olurdu. Az önce giden adam belirgin bir sanrıyla uğraşıyor; bana kafasının içinde bir sineğin vızıldadığını sanıyor gibi geldi;

gerçi herkesin kafasında bir arı vızıldar ama. Benim uğraşım olduğu için böcekbilimden biraz anlarım, bu yüzden de böyle durumlarda biraz yardımcı olabiliyorum. Babamla ben 'Sole'de kalıyoruz; o da ansızın hoş bir düşünceye kapıldı ve kendi kendimi eğlendirmem ve ondan bir şey istememem koşuluyla beni buraya getirdi. Kendi kendime burada tek başıma da ilginç bir şeyler bulup çıkarabileceğimi söyledim. Kuşkusuz yapmış olduğum buluşu hiç hesaba katmamıştım — seninle karşılaşma şansını kastediyorum Gisa; yalnız ben konuşarak zaman yitiriyorum galiba, eski arkadaşlarla hep böyle olur değil mi?.. Oysa babam, bütün sabahını Güneşin altında geçirdikten sonra saat ikide 'Sole'de yemek yemeye gelir; bu yüzden orada bulunup ona eşlik etmem gerekiyor; bu nedenle üzgünüm ama şu an sizinle ahbaplığı kesmek zorundayım. Kuşkusuz siz Casa di Meleagro'yu bensiz de gezebilirsiniz; ben pek anlamıyorsam da yapılabilir sanıyorum. *Favorisca signore! Arrivederci Gisetta*! Öğendiğim İtalyanca bu kadar ama aslında daha fazlası da gerekmiyor. Gerektiği zaman insan uydurabiliyor — Lütfen, hayır, *senza complimenti*!"

Konuşmacının bu son ricası genç kocanın eşlik etme niyetini ortaya koyan kibar devinimiyle ilgiliydi. Kız kendini çok canlı, doğal ve yakın bir arkadaşla beklenmedik karşılaşma koşullarına en uygun biçimde yine de orada daha fazla kalamayacağını bildiren sözlerini doğrulayan bir çabuklukla ifade etmişti. Böylece Norbert Hanold'un alelacele çıkışından sadece birkaç dakika sonra o da Meleager evinden Strada di Mercurio'ya ayak basmıştı. Caddede, o saatte şurada burada korkuyla bakınan bir kertenkele dışında canlı yoktu ve kız duraksayıp birkaç saniye için düşünceye daldı. Sonra çabucak Herkül kapısına giden en kısa yola daldı; Vicolo di Mercurio ile Strada di Sallustio'nun kesiştiği yerde geçit taşlarının üzerinden zarifçe süzülen Gradiva yürüyüşüyle geçti ve böylece çabucak Porta Ercolanese yakınındaki yan duvarın iki yıkıntısına ulaştı.

Duvarın arkasında Mezarlar Caddesinin bir kısmı uzanmaktaydı; bu kez yirmi dört saat önce genç arkeologun aynı biçimde araştıran bakışlarla baktığında göründüğü gibi göz kamaştırıcı beyazlıkta ya da ışıldayan güneş ışınlarıyla süslü değildi. Bugün güneş sabahtan çok fazla iyi şey yapmış olduğu duygusuna kapılmış gibi görünüyordu; önüne yoğunluğu görünür biçimde artan gri bir peçe çekmişti; bunun sonucunda Strada di Sepolcri'de şurada burada yetişmiş serviler göklere doğru alışılmadık derecede keskin hatlarla ve siyah renkte uzanıyorlardı. Dünkünden farklı bir görüntüydü; her şeyin üzerinde gizemli bir biçimde ışıldayan parlaklık yoktu; cadde de kasvetli bir belirginlik kazanmıştı ve adına yakışır ölü bir görünümdeydi. Bu izlenim en ucundaki tek bir devinimle bozulmuyor daha da artıyordu; orada Diomedes Villası yakınlarında bir hayalet sanki mezarını aramaktaydı ve anıtlardan birinin altında gözden kayboldu.

Meleager evinden tam ters yöndeki Albergo del Sole'ye en kısa yol değildi ama Zoë-Gradiva da öğle yemeği için öyle pek de zaman darlığı olmadığına karar vermişti çünkü Herkül kapısında kısa bir duraklamadan sonra Mezarlar Caddesinin lav blokları üzerinde yürüyerek daha ötelere gitti; her adımda yerden kalkan ayağının tabanı neredeyse düşeydi.

Diomedes Villası —eskiden azat adilmiş bir köle olan ve kentin bu kesiminin yöneticiliğine terfi ettirilmiş olan Marcus Arrius Diomedes'in kendisi ve akrabaları için olduğu kadar, karısı Arria için de diktirdiği bir anıt nedeniyle bugünün insanları için böyle adlandırılmıştı— çok geniş bir binaydı ve içinde Pompei'nin mahvoluş tarihinin imgelemle yaratılamayacak bir kesitini gizlemekteydi. Üst kesimini yaygın yıkıntılar karmaşası oluşturmaktaydı; alt kesimde alışılmadık ölçüde geniş bir batık bahçeyi oldukça iyi korunmuş sütunlarıyla bir revak çeviriyor ortasında da bir çeşmeyle bir tapınağın kırık dökük kalıntıları

bulunuyordu; daha ileride iki merdiven kasvetli alacakaranlıkla ancak yarım yamalak aydınlanmış dairesel bir mahzen tonozuna açılıyordu. Vezüv'ün külleri bu mahzene de girmişti ve burada on sekiz kadın ve çocuğun iskeleti bulunmuştu; apar topar verilmiş bir kararla korunmak için yarı yarıya yeraltındaki boşluğa girmişler, aldatıcı sığınak hepsinin mezarı olmuştu. Başka bir yerde evin sahibi olduğu varsayılan ama adı bilinmeyen biri yerde boğulmuş olarak yatmaktaydı; kilitli bahçe kapısından kaçmak istemişti çünkü kapının anahtarı parmaklarının arasında duruyordu. Yanıbaşında bir başka iskelet, olasılıkla hatırı sayılır miktarda altın ve gümüş para taşıyan bir hizmetçinin iskeleti çömelip kalmıştı. Şanssızların bedenleri katılaşan kül sayesinde korunmuştu; Napoli müzesinde bir camekan içinde ince tül gibi bir giysinin içinde genç bir kızın çok iyi korunmuş boynu, omuzları ve göğsünün bir kopyası durmaktaydı.

Diomedes Villası Pompei'yi ziyaret eden her işgüzar ziyaretçinin en azından bir kez kaçınılmaz hedefi olmuştu ama şimdi, öğle üzeri, onun geniş yalnızlığı içine kesinlikle hiçbir meraklı uğramazdı; bu nedenle Norbert Hanold'a en son zihinsel gereksinimleri için sığınılmaya en uygun yer olarak göründü. Bu gereksinimler en ısrarlı olarak bir mezar yalnızlığını, soluksuz bir sessizliği ve uyuşuk bir dinginliği arzu ediyordu; ancak bu sonuncuya karşı Norbert'in sistemi içindeki zorlayıcı bir huzursuzluk karşı istemler öne sürmekteydi ve o da bu iki istem arasında zihninin kendi istemlerini öne sürmeyi sürdüreceği ama ayaklarına da itkilerine uymak üzere özgürlük vereceği bir uzlaşmayı sağlamak zorunda kalmıştı. Bu yüzden girmeden önce sütunların arasında dolaşmış, böylece bedensel dengesini korumayı başarmış ve zihinsel durumunu aynı normal konuma getirmekle uğraşabilmişti; ancak bunu gerçekleştirmek niyetlenmekten daha zordu; kuşkusuz az ya da çok bedensel olarak yeniden canlanmış Pompeili genç bir kızla oturmuş olduğuna inanması tümüyle aptalca ve usdışıydı ve çılgınlığını böyle

apaçık görmek sağlam bir mantığa geri dönme yolunda tartışılmaz biçimde sağlam bir adım atmasını sağladı ama yine de tümüyle normal konuma dönmüş değildi çünkü Gradiva'nın ölü bir alçak kabartma olduğu aklına gelse bile onun hâlâ canlı olduğu da kuşku götürmezdi. Tartışılmaz bir kanıt vardı; yalnızca kendisi değil başkaları da onu görmüş, adının Zoë olduğunu bilmiş ve kendileri kadar canlı bir varlık olarak onunla konuşmuşlardı. Öte yandan kız Norbert'in adını da biliyordu ve bu ancak doğaüstü güçlerle mümkün olabilirdi; bu ikili doğa zihnine dolmakta olan kavrayış ışınları altında bile bilmecemsi kalıyordu. Yine de bu uzlaşmaz ikileme kendi içinde benzer bir tanesi eklenmekteydi çünkü Zoë-Gradiva'ya bir daha hiçbir yerde rastlamamaktansa iki bin yıl önce burada Diomedes Villasında ölmüş olmayı ta içinden arzu ediyordu; aynı zamanda da olağandışı keyifli bir duygu da içinde dolanmaktaydı çünkü kendisi hâlâ sağdı ve bu nedenle bir yerlerde ona rastlayabilirdi. Sıradan ama çok uygun bir benzetme yapmak gerekirse bu düşünceler kafasının içinde yel değirmeni gibi dönüyordu ve kendisi de uzun revak boyunca aynı biçimde koşmaktaydı ama bu çelişkileri çözmede kendisine hiç de yardımcı olmamıştı. Tersine çevresindeki ve içindeki her şey giderek daha karanlık bir hal almaktaydı.

Sonra sütunlu bahçenin dört köşesinden birini dönerken ansızın irkildi. Beş altı adım ötede, yarı yarıya yıkılmış bir duvarın üzerinde, burada küller arasında ölü bulunmuş kızlardan biri oturuyordu.

Hayır, bu saçmaydı, mantığı bunu reddediyordu. Gözleri de öyle ve adını bilmediği içindeki bir şey gerçeği fark etti. O Gradiva'ydı; daha önce basamakta oturduğu gibi bir taş yıkıntısının üzerinde oturmuştu ama bu kez oturduğu yer daha yüksek olduğu için serbestçe aşağı sallanan, kum rengi ayakkabıların içindeki zarif ayakları ince bileklerine kadar görünmekteydi.

İçgüdüsel bir devinimle Norbert önce sütunların arasındaki bahçeden koşarak kaçmak üzereydi; yarım saat önce dünyada en çok korktuğu şey başına gelmişti; parlak gözleriyle kendisine bakıyordu ve dudaklarından alaycı bir kahkaha patlamak üzereydi ama öyle olmadı ve o dudaklardan tanıdık bir ses dinginçe çınladı: "Dışarıda ıslanacaksın."

Şimdi Norbert ilk kez yağmur yağdığını gördü; bu yüzden o kadar karanlık olmuştu. Çevredeki ve Pompei'deki bitkiler için bu tartışmasız olarak iyiydi ama bir insanın ondan yararlanacağı düşüncesi saçmaydı ve o an için Norbert Hanold saçma görünmektense ölmeyi yeğlerdi. Bu yüzden istençdışı olarak kaçmaktan vazgeçti, orada çaresiz bir biçimde durdu ve şimdi sabırsızlanmış gibi sallanmaya başlayan iki ayağa baktı; bu görüntü düşüncelerinde hiçbir düzelme sağlamadığı için onları dile getiremediğinden zarif ayakların sahibesi söyleşiyi başlattı. "Daha önce söyleşimiz kesintiye uğramıştı; tam da bana sineklerle ilgili bir şeyler söylüyordun —burada bilimsel araştırmalar yaptığını düşündüm— ya da kafanın içindeki bir sinek hakkında. Elimin üzerindeki sineği yakalamayı ya da öldürmeyi başardın mı?"

Bu sonuncuyu dudaklarının çevresinde bir gülümsemeyle söylemişti ama o kadar hafif ve çekici bir gülümsemeydi ki hiç korkutucu olmadı. Tersine şimdi soru sorulan adama konuşma gücü vermişti ama bu kısıtlamayla genç arkeolog ansızın ona nasıl hitap edeceğini bilemedi. Bu ikilemden kurtulmak için hitaptan vazgeçmenin en iyisi olduğunu düşündü ve şöyle karşılık verdi: "Ben — nasıl derler — zihinsel olarak biraz karmaşa içindeydim ve özür diliyorum — eline — o biçimde — nasıl bu kadar aptal olabildim anlayamıyorum — ama o elin sahibinin benim — benim deliliğim — için beni azarlarken nasıl olup da adımı kullanabildiğini de anlayamıyorum."

Gradiva'nın ayaklarının sallanması durdu ve hâlâ ona tanıdık bir biçimde hitap ederek söyleşiye katıldı: "Kavrama yeteneğin

henüz o kadar düzelmemiş Norbert Hanold. Çok eskiden beni buna alıştırdığın için kuşkusuz hiç şaşırmadım. Bunu yeniden keşfetmek için Pompei'ye kadar gelmem gerekmiyordu, bunu bana yüz mil daha yakında da kanıtlayabilirdin."

"Yüz mil daha yakında mı" diye yineledi; şaşkındı ve neredeyse kekeliyordu "Nerede?"

"Senin evinin çaprazında köşedeki evde; penceremde bir kanarya kafesi var."

Çok uzak bir anı gibi bu son sözler işiteni harekete geçirdi ve daha da kekeleyerek "Bir kanarya" dedi "şakıyor mu?"

"Genellikle şakırlar, özellikle de baharda güneş daha sıcak gelmeye başlayınca. O evde babam yaşıyor, Richard Bertgang, zooloji profesörü."

Norbert Hanold'un gözleri daha önce hiç olmadığı kadar açıldı sonra da "Bertgang" dedi "O zaman siz — siz — Bayan Zoë Bertgang mısınız? Ama o çok farklı görünüyordu."

Sarkan iki ayak yeniden biraz sallanmaya başladı ve Bayan Zoë Bertgang "Eğer" diye karşılık verdi "aramızda bu hitap şeklini daha uygun buluyorsan ben de onu kullanabilirim ama bana diğeri daha doğal geliyor. Her gün birlikte koşuşup arasıra da değişiklik olsun diye birbirimizi itip kaktığımız zamanlardan farklı olup olmadığımı bilmiyorum ama son yıllarda lütfedip de bir kerecik bana baksaydınız epeydir bu halde olduğumu görürdünüz. — Yo, şimdi bardaktan boşanırcasına yağıyor; sırılsıklam olacaksınız"

Konuşmacının yalnızca ayakları bir sabırsızlığı ya da her neyse onu göstermiyordu, sesinin tonunda da biraz öğretmence, huysuz bir terslik vardı ve bu yüzden de Norbert azarlanıp suratına tokat atılmış bir lise öğrencisi rolüne kaydığı duygusuna kapılmıştı. Bu da onun mekanik olarak yeniden sütunların arasından bir çıkış aramasına yol açmıştı; Bayan Zoë'nin son sözleri bu dürtüyü gösteren devinim üzerine kayıtsızca eklenmişti ve kuşkusuz yadsınamayacak bir çarpıcılıktaydı çünkü şu anda dışarıda olup bitenin yanında "bardaktan

boşanmak" deyimi hafif kalırdı. Campagna'nın çayırlarının yaz susuzluğuna pek seyrek olarak acıyan tropikal bir sağanak düşey olarak toprağı dövüyordu; sanki Tiran denizi göklerden Diomedes Villasının üzerine boşalıyor gibiydi ve inci gibi parlayan ceviz büyüklüğünde damlalardan oluşmuş bir duvar gibi sürmekteydi. Bu, açık alana kaçmayı olanaksız kıldığı için Norbert Hanold'u revağın altındaki okulda kalmaya zorladı; bu arada genç öğretmen hanım pedagojik tartışmasını sürdürmek için bu fırsattan yararlandı ve kısa bir aradan sonra devam etti:

"Sonra nedense insanların bize 'kızartmalık balık' dedikleri çağa dek size gerçekten bir bağlılık geliştirdim ve dünyada daha hoş bir arkadaş bulamayacağımı düşündüm. Biliyorsunuz annem ya da kardeşim yok; babam içinse alkolün içindeki bir solucan benden daha ilginçtir ve insanların (kızları kastediyorum) düşüncelerini meşgul edecek bir şeyleri olmalıdır. O zaman bu bir şey sizdiniz ama arkeoloji sizi ele geçirince şunu keşfettim ki sen[22] —senli benlilik için özür dilerim ama senin bu yeni formaliten bana saçma geliyor— ne diyordum bana öyle geliyordu ki artık en azından benim için kafasında bir gözü, ağzının içinde bir dili ve çocukluk arkadaşlığından benim sakladığım hiçbir anısı olmayan dayanılmaz bir insan haline gelmiştin. Herhalde daha önce göründüğümden çok farklı görünüyordum çünkü ara sıra, hattâ geçen kış bile, ne zaman sana bir partide rastlasam, bana hiç bakmadın, sesini de işitmedim; kuşkusuz bu özel olarak bana yönelik bir şey değildi çünkü başkalarına da aynı biçimde davranıyordun. Sana göre ben havadan başka bir şey değildim ve sen eskiden o kadar çok çekiştirdiğim başak rengi saçlarınla doldurulmuş bir papağan kadar sıkıcı, kuru ve dilsizdin ve de bir arkeopteriks —sanırım kazılarda bulunmuş bu tufan öncesi canavar kuşun adı buydu— kadar kibirliydin ama imgelemin burada, Pompei'de, benim kazıda çıkarılmış ve yaşama geri döndürülmüş bir şey olduğum

[22][Bu ve bundan sonraki cümle İngilizce'de "sen" "siz" ayrımı olmadığı için İngilizce çeviriye alınmamış. —*çev.*]

biçiminde görkemli bir şeye sığınınca senden kuşkulanmamıştım; sadece beklenmedik bir biçimde ansızın karşımda belirince senin düş gücünün ne tür inanılmaz bir düş ürettiğini anlamam biraz zaman aldı. Sonra onunla eğlendim ve çılgınca olmasına karşın tümüyle de ondan rahatsız olmadım. Çünkü, dediğim gibi, bunu senden beklemiyordum."

Yüz ifadesi ve ses tonu sonunda biraz yumuşamış olan Bayan Zoë Bertgang açık sözlü, ayrıntılı ve öğretici konferansını burada bitirdi ve o zaman kabartmadaki Gradiva'ya gerçekten ne kadar da çok benzediği dikkat çekiciydi; yalnızca yüz çizgileri, bedeni, zekâ fışkıran gözleri, alımlı dalgalı saçları değil Norbert'in sık sık gördüğü yürüyüşündeki vekar da benziyordu; kılığı, krem rengi ince kaşmirden yapılmış yumuşak, iri kıvrımlar halinde dökülen giysisi ve eşarbı da tüm görünümünün bu olağanüstü benzerliğini tamamlıyordu. İki bin yıl önce Vezüv tarafından yok edilmiş genç bir Pompeili kızın canlanıp ara sıra çevrede dolaşabildiğine, konuşabildiğine, resim yapabildiğine ve ekmek yiyebildiğine inanmak çok aptalcaydı ama bu inanç mutluluk verse bile karşılığında her yerde ortaya önemli ölçüde anlaşılmazlıklar çıkanmaktaydı ve tüm koşullar göz önüne alındığında Norbert Hanold'un yargılamasında iki gün boyunca Gradiva'yı dirilmiş sandırtan çılgınlığının hafifletici nedenleri olduğu tartışma götürmez bir olguydu.

Revak çatısının altında kuru kaldığı halde onunla kafasına bir kova su boca edilmiş ıslak bir köpeği kıyaslamak hiç de aptalca olmazdı ama bu soğuk duş ona gerçekten iyi gelmişti. Neden olduğunu tam olarak bilmeden çok daha kolay soluk aldığını duyumsuyordu. Kuşkusuz bunda vaızın sonundaki —çünkü konuşmacı sanki kürsüde oturuyor gibiydi— ses tonu değişikliği de özellikle yardımcı olmuş olsa gerekti; o noktada en azından gözlerinde, tıpkı hevesle duygulanmış bir kilise hizmetkarının gözlerinde imanının kurtuluşu sağlayacağını umut ettiğinde ortaya çıkan ışığa benzer bir ışık belirdi ve şimdi

azarlama bittiği ve de yeniden sürmesinden korkmaya hiç gerek olmadığı için şunları söylemeyi başardı: "Evet, şimdi fark ettim. — Hayır hiç değişmemişsin — Bu sensin Zoë — Benim iyi, mutlu, zeki arkadaşım — Çok garip." —

"Bir insanın yeniden canlanması için ölmesinin gerekmesi mi? Ama siz arkeologlar için bu kuşkusuz gereklidir."

"Hayır, ben senin adını kastetmiştim." —

"Nesi garip adımın?"

Genç arkeolog kendini yalnızca klasik dillerdeki bilgisiyle değil Almanca sözcükbilimine yakınlığıyla da göstermişti ve "Çünkü" diye devam etti "Bertgang, Gradiva'yla aynı anlama gelir ve 'yürüyüşü güzel olan' demektir."

Bayan Zoë Bertgang'ın sandaletimsi iki ayakkabısı o sırada devinimleri nedeniyle bir şeyler bekleyerek sabırsızca gidip gelen bir kuyruk sallayanı andırıyordu; yine de o kadar görkemli yürüyen ayakların sahibi şu anda dilbilimsel açıklamalara hiç de aldırış etmiyor gibiydi; yüz ifadesiyle aceleci bir planla meşgul olduğu izlenimi veriyordu ama Norbert Hanold'un tam bir inancı yansıtan sözleriyle o plandan alıkonmuştu: "Gradiva değil de şu uygun genç hanım gibi olman ne şans!"

Bu, kızın yüzünden meraklı bir şaşkınlık ifadesinin geçmesine neden oldu. "O da kim? Kimi kastediyorsun?"

"Meleager'in evinde seninle konuşanı."

"Onu tanıyor musun?"

"Evet, onu daha önce görmüştüm. Bana gerçekten uygun gibi görünen ilk kişiydi."

"Öyle mi? Onu nerede gördün?"

"Bu sabah, Faun'un evinde. Orada o çift çok garip bir şey yapıyordu."

"Ne yapıyorlardı?"

"Beni görmediler ve öpüştüler."

"Biliyor musun, bu aslında çok mantıklı. Balayında Pompei'de başka ne yapacaklardı ki?"

Son sözcükle birlikte bir vuruşta Norbert Hanold'un gözündeki daha önceki resim değişti çünkü eski duvar yıkıntısı şimdi bomboştu çünkü orayı iskemle, öğretmen kürsüsü, mimber olarak kullanan kız aşağı inmişti ya da daha doğrusu uçmuştu hem de havada süzülen bir kuyruksallayanın esnek süzülüşüyle ve daha Norbert'in bakışı bilinçli olarak onu yakalayamadan bir anda karşısında Gradiva ayaklarının üzerinde dikildi ve doğrudan doğruya sözüne devam ederek "Pekâlâ" dedi, "yağmur dindi; zalim hükümdarların saltanatı uzun sürmez. Biliyorsun bu da mantıklı ve böylece her şey yeniden mantıklı bir hal aldı. En azından ben buna güveniyorum; sen de Gisa Hartleben'i ya da yeni adı her neyse onu arayıp Pompei'de bulunuşunun amacı konusunda bilimsel yardımda bulunabilirsin. Şimdi Albergo del Sole'ye gitmem gerekiyor çünkü babam olasılıkla beni öğle yemeğine bekliyordur. Belki bir gün yine Almanya'da ya da Ayda bir partide karşılaşırız. Addio!"

Zoë Bertgang bunu çok iyi yetiştirilmiş bir genç hanımın mutlak biçimde kibar ama aynı derecede kayıtsız ses tonuyla söyledi; âdeti olduğu üzere sol ayağını ileri attı ve gitmek üzere sağ ayağının tabanını neredeyse düşey biçimde kaldırdı. Giysisini dışarıdaki toprağın ıslaklığı yüzünden sol eliyle hafifçe kaldırdığı için Gradiva'ya benzerliği mükemmeldi ve en çok iki kulaç ötede duran adam ilk kez canlı resmi taştan olandan ayıran çok küçük bir farkı ayırt etti. Taştan olanda canlı olanda bulunan bir şey yoktu; o anda bu çok açık biçimde görünüyordu; yanağında hafif, belirlenemeyen bir etki yaratan küçük bir çukurluk. Biraz kırışmış ve bükülmüştü bu yüzden de sıkıntı ya da baskılanmış bir gülme arzusunu dışa vuruyordu; belki de ikisini birden. Norbert Hanold ona baktı ve kendisine sunulan kanıtlardan mantığını tümüyle toparlamış olmasına karşın gözleri yeniden bir optik yanılsamaya uğradı. Çünkü keşfinin zaferiyle çınlayan bir sesle "Yine sinek var!" diye bağırdı.

Sesi öyle garip çıkmıştı ki hiçbir şey anlamayan kendisi de göremeyen dinleyicisi "Sinek mi — Nerede?" sorusunu ağzından kaçırdı.

"Orada, yanağında!" ve adam yanıt verir vermez hemen bir kolunu kızın boynuna doladı ve bu kez küçük çukurun içinde gözlerinin önünde hokkabazlık yapan ve kendisini o denli tiksindiren böceğin üzerine dudaklarını yapıştırdı. Ancak başarısız olmuştu çünkü hemen arkasından yeniden bağırdı "Yo, şimdi de dudaklarının üzerinde!" ve bir şimşek gibi yakalama girişimini oraya yöneltti; bu kez orada o kadar uzun kaldı ki amacına kesinlikle ulaştığından kuşku duyulamazdı ve de canlı Gradiva'ya pek de uymayan bir biçimde hiç de engellenmedi ve kızın ağzı bir dakika kadar sonra soluk almak için kurtulmaya çabalayıp konuşma gücünü yeniden kazandığında kız "Norbert Hanold sen gerçekten aklını kaçırmışsın!" demedi; onun yerine çok çekici bir gülümsemenin eskisinden daha görünür biçimde kırmızı dudaklarında oynaşmasına izin verdi; Norbert'in tümüyle aklını başına topladığına her zamankinden çok inanmıştı.

Diomedes Villası iki bin yıl önce kötü bir saatte dehşet verici şeyler görmüş ve işitmişti; bugün ise neredeyse bir saattir hiç de dehşet verici olmayan şeyler görüp işitmekteydi. Ancak ondan sonra Bayan Zoë Bertgang'ın aklında duyarlı bir düşünce belirdi ve istemeye istemeye "Şimdi" dedi, "gerçekten gitmem gerekiyor yoksa zavallı babam açlıktan ölecek. Bana öyle geliyor ki sen bu öğlen Gisa Hartleben'den vazgeçebilirsin çünkü ondan öğrenecek pek de fazla bir şeyin yok; onun yerine Güneş Otelinde bizimle yetinmek zorundasın."

Bundan, o bir saat boyunca aralarında bir şeylerin tartışılmış olması gerektiği sonucu çıkarılabilir çünkü bu sözler genç hanımın Norbert'e yöneltti̇ği yararlı bir isteğin göstergesiydi. Yine de Norbert son sözlerden bunu değil de ilk kez dehşet içinde bilincine vardığı başka bir şeyler çıkardı; bu yineleyişinden belliydi: "Baban mı — o ne der?"

Ancak Bayan Zoë herhangi bir sıkıntı belirtisi taşımaksızın onun sözünü kesti "Büyük olasılıkla hiçbir şey; ben onun koleksiyonunun vazgeçilmez bir parçası değilim; öyle olsaydım kalbim bu kadar çılgınca sana bağlanmazdı. Öte yandan çocukluğumdan beri bir kadının dünyada yalnızca ev işleri üzerine karar verme konusunda sıkıntısı olan bir adamı rahatlatırsa işe yaradığına inanmışımdır; bunu genellikle babam için yaptım bu nedenle sen de kendi geleceğinde rahat edeceksin. Rastlantısal olarak bu konuda bizimkinden farklı bir görüşü olacak olursa bunu olabildiğince basit yoldan halledeceğiz. İki gün için Capri'ye gideceksin; orada bir ot tuzağıyla —benim küçük parmağımda onu kullanmayı deneyebilirsin— bir Faraglionensis kertenkelesi yakalayacaksın. Onu buraya getirip salacak ve babamın gözlerinin önünde yeniden yakalayacaksın. Sonra da ona benimle onun arasında seçim yapmasını isteyeceksin ve beni kazanacağından öylesine eminim ki senin için üzülüyorum. Ancak meslekdaşı Eimer'e önceden nankörlük ettiğimi duyumsuyorum çünkü onun bu yararlı kertenkele avlama keşfi olmasaydı Meleager'in evine gelmeyecektim ve bu yalnızca senin için değil benim için de yazık olacaktı."

Kız bu son görüşü Diomedes Villasının dışında ifade etmişti ve ne yazık ki yeryüzünde Gradiva'nın sesi ve konuşma biçimi hakkında söz edebilecek bir tek kişi bile yoktu. Yine de yaptığı başka her şey gibi ses ve konuşma biçimi de Zoë Bertgang'ınkine benzediğinden tümüyle olağandışı bir güzelliği ve yaramazca çekiciliği vardı.

Bunun üzerine en sonunda Norbert Hanold o denli güçlü bir biçimde etkilendi ki şiirsel coşkular içinden taştı ve "Zoë, hayatım, aşkım" diye bağırdı "balayımızı İtalya'da Pompei'de geçirelim."

Bu, farklı koşulların bir insanda nasıl değişiklikler oluşturabileceğinin ve de aynı zamanda bir bellek zayıflamasıyla birleşebileceğinin kesin kanıtıydı. Çünkü bu şekilde kendisini ve yoldaşını yolculuk boyunca insanlardan kaçan, huysuz tren

yolcuları tarafından Augustus ve Gretchen adlarının takılması tehlikesiyle karşı karşıya bırakacağı aklına bile gelmemişti; o sırada bunu o kadar az umursuyordu ki ikisi Pompei'nin eski Mezarlar Caddesi boyunca el ele yürüdüler. Kuşkusuz cadde de kendini onların aklına şu anda Mezarlar Caddesi olarak yerleştirmiyordu çünkü bulutsuz gökyüzü ışıldıyor ve yolun üzerinde gülümsüyordu; Güneş eski lav blokları üzerine altından bir halı sermişti; Vezüv dumanlı iğne konisini yine yükseltmişti ve tüm kazılmış kent sünger taşı ve küllerle değil sağanak sayesinde inciler ve elmaslarla örtülmüş gibiydi.

Zoologun genç kızının gözlerindeki parıltı bu inci ve elmaslarla yarışıyordu ama kendisi de bir biçimde küllerden kazılıp çıkarılmış çocukluk arkadaşının yolculuklarının hedefi konusundaki arzusunu duyduğunda zeki dudaklarından şu yanıt döküldü: "Sanırım bunun için bugün endişelenmemize gerek yok; bu ikimizin de daha uzun ve daha olgunca düşünmemiz gereken gelecek tasarıları. En azından ben şimdi böyle coğrafik kararlar için kendimi yeterince canlı hissetmiyorum."

Bu, konuşmacının bugüne dek hiç düşünmediği konulardaki içgörüsünün niteliği konusunda çok alçakgönüllü olduğunu göstermekteydi. Yeniden Herkül kapısına gelmişlerdi; orada Strada Consolare'nin başlangıcında eski geçit taşları caddeyi çaprazlıyordu. Norbert Hanold onların önünde durdu ve garip bir tonda "Lütfen sen önden geç." dedi. Yoldaşının ağzının çevresinde neşeli, anlayışlı bir gülüş dolandı ve giysisini sol eliyle hafifçe kaldırarak Zoë Bertgang halinde *yeniden canlanan* Gradiva, Norbert'in düş görürmüş gibi izleyen bakışları tarafından incelenirken, güneşin altında dingince süzülen yürüyüşüyle geçit taşlarının üzerinden caddenin karşısına geçti.

2. KESİM

WILHELM JENSEN'İN *GRADIVA* 'SINDA SANRI VE DÜŞ

Ruhçözümsel Bir İnceleme

Yazan:
Sigmund FREUD

Çeviren:
Dr. Emre Kapkın

EDİTÖRÜN GİRİŞİ

DER WAHN UND DIE TRÄUME IN W. JENSENS *GRADIVA*

(A) ALMANCA BASIMLAR :

1907 Leipzig ve Viyana: Heller. (1908'de Deuticke tarafından yeniden basıldı. 1912'de "ek"ile birlikte ikinci basım; 1924'de üçüncü basım.)
1941 *Gesammelte Werke*, **7**, 31-125.

(B) İNGİLİZCE ÇEVİRİLER:
Sanrı ve Düş

1917 New York: Moffat, Yard. (Çev. H. M. Downey.) (G. Stanley Hall'un önsözü ile. Freud'un "ek"ini kapsamamaktadır. Jensen'in öyküsünün çevirisini içerir.)
1921 Londra: George Allen & Unwin. (Yukarıdakinin yeniden basımı.)
1959 *Standart Edition*, **9**, 1-95. (Çev. James Strachey.)

Bu, *Düşlerin Yorumu*'ndaki (1900*a*), *P. F. K.*, **4-5**, 310-5 *Oidipus Rex* ve *Hamlet* yorumlarının dışında, Freud'un bir edebiyat eseri üzerine yayımlanmış ilk çözümlemesidir. Bununla birlikte, daha erken bir tarihte Conrad Ferdinand Meyer'in "Die Richterin" ["Yargıç Hanım"] öyküsünün kısa bir çözümlemesini yazmış ve 20 Haziran 1898 tarihli bir mektupla (Freud, 1950*a*, 91. Mektup) birlikte Fliess'e yollamıştı.

Ernest Jones'dan (1955, 382) öğrendiğimize göre Jensen'in kitabını Freud'a öneren Jung'du ve Freud'un elinizdeki çalışmayı özellikle Jung'u hoşnut etmek için yazdığı bildirilir. Bu, 1906 yazında iki adamın birbirlerini tanımasından aylar önce idi ve dolayısıyla bu olay

beş ya da altı yıl sürecek olan içten ilişkilerinin öncüsü oldu. Freud'un çalışması 1907 Mayısında yayımlandı ve hemen sonra Jensen'e bir kopyasını yolladı. Bunu aşağıdaki "ek"de değinilen kısa bir mektuplaşma izledi; bu mektuplaşmanın Jensen'le ilgili olan kısmı (13 Mayıs, 25 Mayıs ve 14 Aralık 1907 tarihli üç kısa mektup) daha sonra *Psychoanalytische Bewegung*, **I**, (1929), 207-11'de yayımlanmıştır. Mektuplar çok dostça bir ifade taşır ve Freud'un, kendi öyküsünü çözümlemesinin Jensen'i onurlandırdığı izlenimini verir. Yorumun anahatlarını kabul etmiş görünür. Aşağıda bildirildiği gibi Freud'un kuramlarına ilişkin bilgisinin olup olmadığı (anlaşılan Jung tarafından) sorulduğunda "oldukça kabaca" yanıtlamış olduğunu anımsamadığını özel olarak belirtir.

Freud'un Jensen'in eserinde gördüğü daha derin anlamın dışında, öykünün yer aldığı sahneden özel olarak etkilenmiş olduğu kuşkusuzdur. Pompei'ye yönelik ilgisi Fliess (1950*a*) ile mektuplaşmalarında pek çok kez ortaya çıkan eski bir ilgiydi ama bu 1902 yılında Pompei'yi ziyaret edişinden yıllarca önceydi. Freud her şeyden önce Pompei'nin tarihsel yazgısıyla (toprağa gömülmesi ve sonra yeniden ortaya çıkarılması) çok yakından bildiği zihinsel olaylar —bastırmayla gömme ve çözümlemeyle yeniden ortaya çıkartma— arasındaki benzerlikten etkilenmişti. Jensen'in kendisi de bu benzerliğe değinmiş ve Freud burada olduğu gibi daha sonraki bağlamlarda da bu benzerliği işlemekten haz duymuştur.

Freud'un çalışmasını okurken onun ilk ruhçözümsel çalışmalarından biri olarak eserlerindeki tarihsel yerini akılda tutmak gerekir. "Dora"nın olgu öyküsü (1905*e*) ve *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'nin (1905*d*) yayımlanmasından yalnızca bir yıl sonra yazılmıştır. Gerçekte *Gradiva* tartışmasında yalnızca Freud'un düşler öğretisinin bir özeti değil ama aynı zamanda nevrozlar ve ruhçözümlemesinin sağaltımsal etkisi kuramlarının belki de ilk yarı-popüler açıklaması da yer almaktadır. İlk bakışta ustaca bir anekdotdan fazla bir anlamı olmayan şeyden bu malzeme zenginliğini çıkartmadaki neredeyse sihirbazca becerisine hayran kalmamak olası değildir. Ama, bilinçdışı da olsa Jensen'in sonuçta üstlendiği rolü küçümsemek yanlış olur.

SANRI VE DÜŞ[1]

I

DÜŞ GÖRMENİN başlıca bilmecelerinin bu çalışmanın yazarı tarafından çözülmüş olduğunu[2] kesin bir olgu sayan bir grup insan, günün birinde asla görülmemiş düşler —düşgücü zengin yazarlar tarafından yaratılan ve bir öykünün akışı içinde kurgulanmış kişiliklere yüklenen düşler— karşısında meraklarının uyarıldığını gördüler. Bu düş grubunu araştırma düşüncesi boşuna bir çaba ve tuhaf bir sorumluluk olarak gelebilir; ama bir bakış açısından haklı bir düşünce olarak değerlendirilebilir. Düşlerin bir anlamı olduğu ve yorumlanabileceği yaygın bir inanç olmaktan uzaktır. Bilim ve eğitimli insanların çoğunluğu bir düşü yorumlama görevi karşısında gülümserler. Yalnızca, batıl inançlara bağlı ve bu noktada eski çağların kanılarını taşıyan sıradan insanlar düşlerin yorumlanabileceği konusunda ısrar etmeyi sürdürürler. *Düşlerin Yorumu*'nun yazarı, katı bilimin kınamalarına karşın, eski çağların ve boşinancın bir yandaşı olmaya kalkışmıştır. Kuşkusuz düşlerin geleceği bildirdiğine inanmaktan uzaktır, çünkü insanoğlu bunu çok eski zamanlardan beri her türlü yasaklanmış yola başvurarak umutsuzca açığa çıkarmaya çalışmıştır. Ama o bile düşlerin gelecek-

[1] [Freud'un bu incelemesinin çevirisinde *Gradiva*'yı İngilizce'ye çeviren Helen M. Downey'in çevirisi değil *Payel Freud Kitaplığı*'na temel oluşturan çeviri esas alınmış, *Gradiva* çevirisiyle uyum sağlamak üzere bazı değişiklikler yapılmıştır. *P. F. K.* 15'de yer alan çevirideki editör dipnotları korunmuştur. Köşeli parantez içindeki dipnotlar metnin İngilizce çeviri editörüne aittir. Türkçe çeviren dipnotları yine köşeli parantez içinde —*çev.* belirteciyle gösterilmiştir. —*çev.*]

[2] Bkz. *Düşlerim Yorumu* (1900*a*) [*P.F. K.* 4-5.]

le ilişkisini tümüyle yadsıyamaz. Çünkü, yoğun emek gerektiren yorumlama çalışması tamamlandığında, düş kendisini ona düşgörenin gerçekleşmiş olarak *temsil edilen bir isteği* olarak göstermiştir ve isteklerin ağırlıklı olarak geleceğe yönelik olduklarını kim inkar edebilir ki?

Az önce düşlerin gerçekleştirilmiş istekler olduğunu söyledim. Çetin bir kitabı inceleyerek ilerlemekten korkmayan ve kendisi zahmete girmesin diye karmaşık bir sorunun dürüstlük ve hakikat pahasına kolay ve basit olarak sunulmasında ısrarcı olmayan bir kişi sözünü ettiğim çalışmada bu savın ayrıntılı kanıtını bulabilir. O zamana dek düşlerle istek-doyurmaları eşitleme karşısında aklına geleceği kuşkusuz olan karşı çıkışları bir yana bırakabilir.

Ama gitmemiz gereken uzun bir yol var. Bu henüz bir düşün anlamının her zaman bir doyurulmuş istekle ifade edilip edilemeyeceği ya da aynı sıklıkla bir kaygılı beklenti, bir niyet, bir düşünce ya da benzeri şeyler anlamına gelip gelmediğini belirleme sorunu değildir. Tam tersine, ortaya çıkan ilk soru düşlerin bir anlamı olup olmadığı, zihinsel olaylar olarak değerlendirilip değerlendirilmemeleri gereğidir. Bilim "*hayır*" diye yanıtlar: düş görmeyi ardında bir anlam, önem ya da niyet aranması gerekmeyen salt fizyolojik bir süreç olarak açıklar. Bilime göre bedensel uyaranlar uyku sırasında zihinsel aygıt üzerinde etkili olur ve böylece zihinsel tutarlılıktan yoksun şu ya da bu düşünceyi bilince taşır: düşler dışavurumcu devinimlerle değil olsa olsa seğirmelerle karşılaştırılabilir.

Şimdi, düşlerin nasıl ele alınacağına ilişkin bu tartışmada yaratıcı yazarlar, eski insanlar, boşinançlı halk ve *Düşlerin Yorumu*'nun yazarıyla aynı tarafta görünürler. Çünkü yazarlar, kişiliklerini kendi imgelemiyle oluşturduğu insanların düş görmesini sağladıklarında, insanın duygu ve düşüncelerinin uykuda da sürdüğü biçiminde sıradan bir deneyimi izler ve kahramanlarının zihinsel durumunu onların düşleriyle tanımla-

maktan başka bir şeyi amaçlamazlar. Yaratıcı yazarlar değerli yardaşlardır ve tanıklıklarına önem verilmelidir çünkü yer ile gök arasında akademik bilgeliğimizin henüz düşünde bile görmediği her şeyi bilme durumundadırlar. Akla ilişkin bilgileri biz sıradan insanlarınkinden çok ileridir çünkü henüz bilime açılmamış kaynaklardan derlenmiştir. Bir de düşlerin bir anlamı olduğunu doğrulayan yazarların sağladığı bu destek daha kesin olsaydı! Sıkı bir eleştirel göz yazarların belli düşlerin ruhsal anlamı olduğunun ne yanında ne de karşısında yer aldıklarını ileri sürebilir; uyuyan aklın, içinde uyanıklık yaşamının uzantıları olarak etkin kalmış olan uyarılmalar altında nasıl seğirdiğini göstermekle yetinirler.

Ama bu dengeleyici düşünce bile yazarların düşlerden yararlanma biçimine ilişkin ilgimizi azaltmaz. Bu araştırma bize düşlerin doğasına ilişkin yeni hiçbir şey öğretmese bile belki de bu açıdan yaratıcı yazarlığın doğasına ilişkin küçük bir içgörü kazanmamızı sağlayabilir. Gerçek düşler zaten denetlenmemiş ve düzenlenmemiş yapılar olarak kabul ediliyordu ve şimdi bu düşlerin kısıtlamalardan arınmış taklitleri ile karşı karşıyayız! Bununla birlikte zihinsel yaşamda bizim düşündüğümüzden çok daha az özgürlük ve keyfilik vardır — hattâ hiç olmayabilir de. Çok iyi bilindiği gibi dış dünyada rastlantı olarak adlandırdığımız şey yasalara ayrıştırılabilir. Akılda keyfilik olarak adlandırdığımız şey de ancak şimdi bulanık bir biçimde sezdiğimiz yasalara dayanır. O halde, şimdi ne bulduğumuza bir bakalım!

Bu araştırma için benimseyebileceğimiz iki yöntem vardır. Biri, belli bir olguyu, bir yazarın yapıtlarından birinde yer alan düş yaratılarını derinlemesine incelemektir. Diğeri ise değişik yazarların eserlerinde yer alan düş kullanımlarının bulunabilecek tüm örneklerini bir araya toplamak ve karşılaştırmak olacaktır. İkinci yöntem çok daha etkin ve belki de tek doğrulanabilir yöntem olarak görünür çünkü bizi yapay "yazarlar" kavramını bir grup olarak benimsemenin içerdiği güçlüklerden

kurtarır. Bu grup, araştırma sırasında —insan aklının en derin gözlemcileri olarak saygı duyduğumuz bazıları da aralarında olmak üzere— çok çeşitli değerde bireysel yazarlara ayrılır. Ancak buna karşın bu sayfalar birinci türden bir sorgulamaya ayrılacaktır. Bu inceleme düşüncesinin doğduğu grupta yer alan insanlar arasında en son beğenisini kazanmış olan romanda kendisine tanıdık bir ifadeyle bakan ve onu kendilerine *Düşlerin Yorumu*'nun yöntemini uygulamaya çağıran çok sayıda düş olduğunu anımsayan biri[3] vardı. Küçük çalışmanın konusunun ve olayın geçtiği sahnenin bu yapıttan zevk almasında baş rolü oynadığını itiraf etti. Çünkü öykü Pompei çerçevesinde kurulmuştu ve klasik geçmişin kalıntılarına duyduğu ilgi karşılığında yaşamla ilgisini terk eden ve şimdi tuhaf ama mükemmel ölçüde ussal olan dolambaçlı bir yoldan geçerek gerçek yaşama geri gelen genç bir arkeologu ele alıyordu. Okur, bu gerçekten şiirsel malzemenin işlenişinde buna yakın ve bununla uyum içinde olan her türden düşünceyle dalgalanıyordu. Yapıt, yazarının da bir "Pompei Düşlemi" olarak tanımladığı, Wilhelm Jensen'in kısa bir romanı —*Gradiva*— idi. [Jensen, 1903.]

Ve şimdi okurlarımdan bu küçük denemeyi bir yana bırakıp yerine (kitapçılarda ilk kez 1903 yılında ortaya çıkan) *Gradiva*'yla tanışmaya biraz zaman harcamalarını isteyeceğim; böylece ilerleyen sayfalarda değineceklerim kendilerine yabancı gelmeyecektir. Ama *Gradiva*'yı zaten okumuş olanlar için kısa bir özetle öykünün özünü anımsatacağım ve bu işlemin onu yoksun bırakacağı tüm güzelliği diriltmede okurların belleğine güveniyorum.

Genç bir arkeolog olan Norbert Hanold'un Roma'daki bir eskil yapıtlar müzesinde keşfettiği bir kabartma kendisini çok etkilemiştir; öyle ki bir Alman üniversite kasabasındaki çalışma odasına asıp ilgiyle izleyeceği alçıdan yapılmış seçkin bir kop-

[3][Bu kişi Jung'du.]

yasını elde ettiğinde çok mutlu olur. Yontu, yürür durumda yetişkin bir genç kızı temsil etmektedir; dalgalı eteği, hafifçe, sandaletli ayaklarını açığa çıkaracak kadar kaldırılmıştır. Bir ayağı zemine basmaktadır, onu izleyen diğeri ise yalnızca parmakların ucu yere değecek kadar yerden kaldırılmış, taban kısmı ve topuğu neredeyse düşey bir durum almıştır. Yontu ustasının dikkatini çeken ve bunca yüzyıl sonra bile arkeolojik hayranının gözlerini ondan ayıramamasına yol açan şey olasılıkla bu biçimde yansıtılan olağanüstü ve alışılmadık çekicilikteki yürüyüştür.

Öyküdeki kahramanın bu kabartmaya yönelik ilgisi anlatıdaki temel ruhbilimsel olgudur. Hemen anlaşılabilir bir şey değildir. "Arkeoloji doçenti doktor Norbert Hanold aslında kabartmada kendi bilimi açısından kayda değer hiçbir şey bulmuş değildi."(3.)[4] "Ondaki hangi niteliğin dikkatini uyardığını açıklayabilmiş değildi; yalnızca bir şeyin kendisini çektiğini biliyordu ve ilk görüşte oluşan bu etki o zamandan beri hiç değişmemişti." Ama imgelemi durmaksızın yontuyla meşguldür. Sanki sanatçı sokağa bir göz atmış ve onu "hayatın içinde" yakalamış gibi onda "bugünden" bir şey bulmaktadır. Bu şekilde yürürken resmedilmiş olan kıza "Gradiva" —"yürüyüşü görkemli kız"—adını verir. Kuşkusuz aristokrat bir ailenin, belki de "Ceres'in hizmetinde görevini sürdüren bir soylu aedile"nin [bayındırlık memuru —*çev.*] kızı olduğu ve tanrıçanın tapınağına gitmekte olduğu şeklinde bir öykü tasarlar. Sonra kızın sessiz ve dingin doğasını bir başkentin gürültülü yaşamına uygun bulmaz. Kızı Pompei'ye taşımasının daha doğru olacağını ve orada bir yerde, araba tekerleklerinin geçişine uygun olmakla birlikte yağmurlu havada caddenin karşısına ayakların ıslanmadan geçişini de olası kılan oluklu geçit taşları üzerinden yürüdüğünü düşünür. Kızın yüz çizgi-

[4][Bu çeviride yer alan parantez içindeki sayılan Jensen'in *Gradiva*'sının 1903 basımının sayfa numaralarıdır.]

lerinin bir *Yunanlı*'ya benzemesi onu etkiler ve onun kesinlikle Elen ırkından geldiğine inanır. Yavaş yavaş tüm arkeolojik bilgisini kabartmaya modellik etmiş olan özgün kızla ilgili bu ve diğer düşlemlerin hizmetinde kullanır.

Ama sonunda kendisini çözüm gerektiren sözde bilimsel bir sorunla yüz yüze bulur. Bu, "sanatçının Gradiva'nın yürüyüş biçimini hayattan alıp almadığı son derece önemli bir soruydu" şeklinde eleştirel bir yargıya varma sorunudur. Kendisinin bunu taklit edemediğini anlar ve bu yürüyüşün "gerçekliğini" arayışı içinde "konuyu aydınlatmak için hayatın içinde gözlem yapmaya" yönelir. (9.) Ancak bu onu kendisine oldukça yabancı bir davranış biçimine sürükler. "Daha önce kadınlar onun için mermer ya da bronz bir kavramdan başka bir şey değildi ve dişi çağdaşlarına da en küçük bir dikkat yöneltmemişti." Toplumsal görevler ona her zaman kaçınılmaz bir bela olarak görünmüştür; toplumsal yaşamda karşılaştığı genç bayanlara yönelik olarak gözleri o denli kapalı, kulakları o denli sağırdır ki sonra onlarla tekrar karşılaştığında fark etmeden geçip gider ve elbette bu onlar üzerinde iyi bir izlenim bırakmaz. Bununla birlikte, şimdi üstlendiği bilimsel görev onu kuru ama özellikle ıslak havalarda sokakta karşısına çıkan kadın ya da kızların ayaklarını merakla incelemeye —gözlemlediklerinin kimi kez kızgın kimi kez yüreklendirici bakışlarıyla karşılaşmasına neden olan bir eyleme— zorlamaktadır ama "her iki ifade de ona hiçbir şey söylemiyordu." (10.) Bu özenli incelemelerin bir sonucu olarak gerçek yaşamda Gradiva'nın yürüyüşünün bulunamayacağına karar vermeye zorlanır; içi keder ve kızgınlıkla dolar.

Kısa süre sonra Vezüv'ün patladığı gün antik Pompei'de bulunduğu ve kentin yıkımına tanıklık ettiği biçiminde korkutucu bir düş görür. "Forum'un kıyısında Jupiter tapınağının yanında öylece dururken ansızın biraz ileride Gradiva'yı gördü. O ana dek kızın orada olduğuna ilişkin hiçbir düşünce onu harekete geçirmemişti ama şimdi ansızın bu ona çok doğal

geliyordu çünkü Pompeili bir kız olduğu için doğduğu kentte yaşıyordu ve Norbert'in *çağdaşı olduğu konusunda da hiçbir kuşku yoktu.*" (12.) Kızı bekleyen yazgının korkusu onu uyarıcı bir çığlık atmaya zorlar, bunun üzerine serinkanlı bir biçimde yürümekte olan kız ona bakar. Ama sonra tapınağın [Apollo] revağına ulaşana dek yoluna devam eder; burada basamaklardan birine oturur ve yüzü sanki mermere dönüşürcesine giderek solarken yavaşça başını basamaklara dayar. Hanold ardından koştuğunda onu kül yağmuru bedenini gömene dek, uyuyan bir insanınkine benzer huzurlu bir ifadeyle geniş bir basamağa uzanmış olarak bulur.

Uyandığında sanki yardım isteyen Pompei'lilerin karmaşık çığlıkları ve çalkalanan denizin dalgalarının kasvetli gümbürtüleri hâlâ kulaklarında yankılanıyordur. Ama tümüyle ayılıp, seslerin aslında büyük bir kentin gürültülü yaşamının uyanma işaretleri olduğunu algılamasından sonra bile düşünü gördüğü şeyin gerçekliğine olan inancını uzun süre korur. Sonunda yaklaşık ikibin yıl önce Pompei'nin yıkılışında orada olduğu düşüncesinden kendisini kurtardığında yine de Gradiva'nın Pompei'de yaşamış olduğu ve M.S. 79 yılında diğerleriyle birlikte orada gömüldüğü şeklinde gerçek gibi görünen bir kanı varlığını sürdürür. Düşün sonucu, şimdi Gradiva'ya ilişkin düşlemlerinde ilk kez sanki yitirilen bir kişiymişcesine onun için yas tutması olur.

Bu düşüncelere gömülü olarak pencereden bakarken karşı evin açık penceresindeki kafesinde şarkısını şakıyan bir kanarya dikkatini çeker. Uykusundan henüz tümüyle uyanmamış gibi görünen genç adamın aklından aniden hızlı bir düşünce geçer. Sokakta Gradiva'sına benzeyen bir siluet gördüğünü ve hattâ onun tipik yürüyüşünü bile tanıdığını düşünür. Hiç duraksamadan onu yakalamak için sokağa fırlar; onun hızla evine geri dönmesine yol açan şey yalnızca sokaktan geçenlerin sabah giysisine gülüp alay etmeleri olur. Tekrar odasına döndüğünde

kafesindeki kanaryanın şarkısı bir kez daha dikkatini çeker ve kendisiyle kıyaslamasına yol açar. Ona öyle görünüyordur ki, kaçmak kendisi için daha kolay olmasına karşın o da kafesinde yaşayan biridir. Sanki düşünün daha sonraki bir yan etkisi olarak ve aynı zamanda, belki de yumuşak bahar havasının etkisiyle kafasında İtalya'ya bir bahar yolculuğu yapma düşüncesi biçimlenir. "Yolculuk dürtüsü adsız bir duygudan kaynaklanmış olsa da" (24.) hemen bilimsel bir bahane kendisini gösterir.

Böylesine belirgin biçimde inandırıcı olmayan nedenlerle planlanmış bu yolculukta bir ara verip kahramanımızın kişilik ve davranışına daha yakından bakalım. Hâlâ bize anlaşılmaz ve aptal görünmektedir; bu tuhaf budalalığın nasıl insan duygularına bağlanacağı ve böylece bizim beğenimizi kazanacağı konusunda bir fikrimiz yoktur. Bizleri böyle bir belirsizlikte bırakmak hakkı bir yazarın ayrıcalığıdır. Dilinin çekiciliği ve düşüncelerinin yaratıcılığı ona duyduğumuz güven ve kahramanına karşı duyumsamaya hazır olduğumuz henüz hak edilmemiş sempati için bize geçici bir ödül sunar. Bize bu kahramanla ilgili olarak, arkeolog olmasının bir aile geleneğince önceden belirlendiği, daha sonraki yalıtılmışlığında ve bağımsızlığında kendini tümüyle çalışmalarına gömdüğü ve yaşamdan ve hazlarından büsbütün uzaklaştığı söylenmiştir. Onun için yalnızca mermer ve bronz gerçekten canlıydı; yalnızca onlar insan yaşamının amacını ve değerini ifade ediyordu. Ama doğa, belki de iyi niyetle, onun kanına tümüyle bilimdışı bir düzeltici — yalnızca onun düşlerinde değil ama sıklıkla uyanıklık yaşamında da kendini gösterebilen son derece canlı bir imgelem aşılamıştı. İmgelem ile akıl arasındaki bu bölünme onu ya sanatçı ya da nevrotik olmaya yazgılamıştı; o krallığı bu dünya olmayan insanlardan biriydi. Dolayısıyla, ilgisinin garip bir biçimde yürüyen bir kızı temsil eden kabartmaya yönelmesi, düşlemlerini onun etrafında dokuması, onun için bir ad ve bir

köken yakıştırması, yarattığı bu figürü onsekiz yüzyıldan daha fazla bir süre önce gömülmüş olan Pompei'ye yerleştirmesi ve son olarak tuhaf bir anksiyete düşünden sonra Gradiva adlı bu kızın varlığı ve ölümüne ilişkin düşlemini büyüterek eylemlerinde etkili olan bir sanrıya dönüştürmesi buradan kaynaklanmaktadır. Gerçek yaşamdaki bir insanda karşılaştığımızda imgelemin bu tür ürünleri bize şaşırtıcı ve anlaşılmaz görünecektir. Kahramanımız Norbert Hanold kurgusal bir kişi olduğundan belki de yazarına çekingen bir soru yöneltebilir ve imgelemini belirleyen şeyin kendi özgür seçimi dışındaki güçler olup olmadığını sorabiliriz.

Kahramanımızı görünürde bir kanaryanın şarkısı tarafından, amacı kendisi için belirsiz olan, bir İtalya yolculuğuna karar vermeye yönlendirilirken bırakmıştık. Daha sonra bu yolculuk için hiçbir plan ve amacı olmadığını öğrendik. Bir iç huzursuzluk ve doyumsuzluk onu Roma'dan Napoli'ye ve oradan da daha ileriye sürükler. Kendisini balayı geçirenler sürüsünün arasında bulur, ister istemez âşık çiftlerin "Augustus'ları" ve "Gretchen'leri" dikkatini çeker ama olup bitenleri anlayabilmekten oldukça uzaktır. İnsanoğlunun tüm çılgınlıkları arasında "evliliğin ne olursa olsun en büyük ve en anlaşılmaz çılgınlık ödülünü almaya hak kazandığı ve İtalya'ya anlamsız balayı gezilerinin bu soytarılığın zirvesini oluşturduğu" sonucuna varır. (27.) Roma'da âşık bir çiftin yakınında oluşu yüzünden gece uyuyamadığından apar topar yalnızca başka "Augustus"lar ve "Gretchen"lerle karşılaştığı Napoli'ye kaçar. Konuşmalarından, bu çifte kumruların büyük çoğunluğunun Pompei yıkıntılarında yuvalanmaya hiç niyetli olmadıklarını ama Kapri'ye doğru uçtuklarını çıkardığından onların yapmadığını yapmaya karar verir ve yola çıkışından yalnızca birkaç gün sonra"beklentilerinin ve niyetlerinin aksine" kendini Pompei'de bulur.

Ama aradığı dinlenceyi orada da bulamaz. O ana dek, ruhunu rahatsız eden ve düşüncelerini yoran balayı çiftlerinin oynadığı rolü şimdi mutlak kötü ve gereksiz olan her şeyin bedenlenmesi olarak değerlendirme eğiliminde olduğu karasinekler üstlenmiştir. İki tür işkenceci ruh bir tek ruhta erimiştir: sinek çiftlerinden bazıları ona balayına çıkanları anımsatır ve onların da kendi dillerinde birbirlerine "Benim biricik Augustus'um" ve "Benim tatlı Gretchen'im" diye seslendiklerinden kuşkulanır. Sonunda çaresiz "doyumsuzluğunun yalnızca çevreden kaynaklanmadığı, bir dereceye kadar kökeninin kendi içinde olduğunu" ayrımsar. (42.) "Ne olduğunu açıklayamadan bir şeylerin yoksunluğunu çektiğini" duyumsar.

Ertesi sabah *Ingresso*'dan geçerek Pompei'ye gider ve rehberden kurtulduktan sonra yalnızca çok kısa bir süre önce gördüğü düşte küller altında kalışı sırasında orada olduğunu anımsamadan (ki bu yeterince tuhaftır) kasabada amaçsızca dolaşır. Daha sonra eski insanların hayaletler saati olduğunu düşündüğü "sıcak ve kutsal" öğle saatinde diğer ziyaretçiler ortadan kaybolup yıkıntı yığınları ıssız ve güneş ışığında yıkanmış olarak önünde uzandığında kendisini gömülü olan yaşama taşıyabildiğini görür ama bilimin yardımı olmaksızın. "Öğrettiği kuru bir arkeoloji anlayışı ve ağzından çıkanlar da ölü, filolojik bir dildi. Bunlar hiçbir biçimde atasözünün dediği gibi ruhtan, akıldan ve yürekten bir kavrayışı sağlamıyordu ama böyle bir arzusu olan kendisi de bu sıcak öğle ortası sessizliğinde, burada, geçmişin bu kalıntıları arasında, fiziksel gözlerle görmeyip bedensel kulaklarla işitmemek için dikilip durmak zorunda kalıyordu. Ve sonra..... ölü dirildi ve Pompei yeniden yaşamaya başladı." (55.)

İmgeleminde geçmişi böylece canlandırırken ansızın kabartmasındaki Gradiva olduğu kesin olan kızın, tıpkı görmüş olduğu düşte, uykuya yatarmışcasına Apollo Tapınağının basamaklarına uzandığında yaptığı gibi, bir evden çıktığını ve sekerek lavların

oluşturduğu taşlar üzerinden caddenin karşısına geçtiğini görür. "Bu anıyla birlikte ilk kez başka bir şeyin bilincine vardı; içindeki itilimin ne olduğunu kendi de bilmeksizin İtalya'ya bu nedenle gelmiş ve onun bir izini bulup bulamayacağını görmek için Roma ve Napoli'de hiç durmaksızın Pompei'ye doğru yoluna devam etmişti, çünkü kız, olağandışı yürüyüşüyle küllerin üzerinde herkesten farklı bir ayak izi —sözcüğün tam anlamıyla— bırakmış olsa gerekti." (58.)

Bu noktada yazarın şimdiye dek bizleri içinde tuttuğu gerilim bir an için acı bir şaşkınlık duygusuna dönüşür. Dengesini yitirmiş olan yalnızca kahramanımız değildir; biz de başlangıçta menner bir figür ve sonra da bir düş ürünü olan Gradiva'nın ortaya çıkışı karşısında şaşkına döneriz. Kahramanımızın, sanrılarıyla baştan çıkarılmış, bir varsanısı mıdır? "Gerçek" bir hayalet mi yoksa yaşayan bir kişi midir? Böyle bir sıralama yaptığımızda hayaletlere inanmamız da gerekmez. Öyküsünü bir "düşlem" olarak adlandıran yazarın, okurlarını şiirsel olmamakla kınanan ve bilimin yasalarınca yönetilen dünyamızda mı bırakmak yoksa ruhlara ve hayaletlere gerçeklik verilen başka ve düşsel bir dünyaya mı taşımak niyetinde olduğunu şimdiye dek bizlere aktarma olanağı olmadı. *Hamlet* ve *Macbeth* örneklerinden bildiğimiz gibi duraksamadan onu izlemeye hazırız. Eğer öyleyse, düş gücü zengin arkeologun sanrısı başka bir ölçütle değerlendirilmelidir. Gerçekten de, eski bir yontuya tıpatıp benzeyen gerçek bir kişinin var olmasının ne denli olanaksız olduğunu göz önüne aldığımızda seçenekler listemiz ikiye düşer: bir varsanı ya da bir öğle hayaleti. Anlatıdaki küçük bir ayrıntı kısa sürede ilk olasılığı kaldırır. Büyük bir kertenkele, güneş ışığı altında devinimsiz duruyordur ama Gradiva'nın adımlarının yaklaşmasıyla birlikte kaçar ve lavla örtülü kaldırım taşları üzerine sıçrar. Dolayısıyla bu bir varsanı değil ama düş görenimizin aklının dışından gelen bir şeydir. Ama canlanmış bir şeyin gerçekliği bir kertenkeleyi ürkütebilir mi?

*

Gradiva Meleager Evi önünde ortadan kaybolur. Norbert Hanold'un hayaletlerin öğle saatinde Pompei'nin canlandığına ilişkin sanrısını sürdürdüğünü ve Gradiva'nın da tekrar yaşama dönerek M. S. 79'daki uğursuz Ağustos gününden önce yaşadığı eve girdiğini işitmek bizi şaşırtmaz. Kafası (olasılıkla eve ismini veren) evsahibinin kişiliği ve Gradiva'nın onunla ilişkisi üzerine ustaca işlenmiş varsayımlarla dolar ve şimdi bilgisinin tümüyle imgeleminin hizmetinde olduğunu kanıtlar. Eve girer ve aniden iki sarı sütun arasındaki alçak basamaklarda oturan görüntüyü bulur. "Dizlerinin üzerine adamın açıkça ayırt edemediği bir şey serilmişti; bir papirüse benziyordu..." Kızın kökenine ilişkin son kuramlarına dayanarak ona Yunanca seslenir ve hayali varlığı içinde konuşma gücüne sahip olup olmadığını anlamak için titreyerek bekler. Kız hiçbir yanıt vermediği için bir kez de Latince seslenir. Sonra, kız dudaklarında bir gülümsemeyle: "Benimle konuşmak istiyorsanız, bunu Almanca yapmalısınız" der.

Biz okurlar için ne utanç verici bir durum! Yazar bizimle eğlenmiş ve sanki, Pompei güneşinin yansımasının yardımıyla bizi küçük ölçekte bir sanrıya inandırmıştır; böylece öğle güneşinin gerçekten üzerinde parladığı zavallı biçare konusunda daha ılımlı bir yargıya varmaya zorlanabilecektik. Ancak, kısa akıl karışıklığımızdan kurtulduğumuza göre şimdi Gradiva'nın kanlı canlı bir Alman kızı olduğunu biliyoruz ki bu çözümlerin en olanaksızı olarak reddetme eğiliminde olduğumuz bir çözümdü. Ve artık dingin bir üstünlük duygusuyla kız ile onun mermer imgesi arasında ne gibi bir ilişki olduğunu ve genç arkeologumuzun kızın gerçek kişiliğine yönelik düşlemlere nasıl ulaştığını öğrenmeyi bekleyebiliriz.

Ama kahramanımız bu sanrıdan bizler kadar hızlı kopamayacaktır çünkü yazarın söylediğine göre "bu inanç mutluluk verse bile karşılığında her yerde ortaya önemli ölçüde

anlaşmazlıklar çıkarmaktaydı". (140.) Kaldı ki, olasılıkla Hanold'da, bu sanrının hiç bilmediğimiz ve bizde olmayan içsel kökleri vardır. Onun koşullarında, gerçekliğe geri dönüşünü sağlamadan önce etkin bir sağaltıma gerek olduğu kesin görünmektedir. Bu arada yapabileceği tek şey sanrısını henüz yaşamış olduğu eşsiz deneyime uydurmaktır. Pompei'nin yok oluşu sırasında diğerleriyle birlikte yitip gitmiş olan Gradiva kısa bir hayaletsi saat için yaşama geri dönmüş bir öğle hayaletinden başka bir şey olamaz. Peki ama kızın Almanca yanıtını duyduktan sonra "Sesinin böyle olduğunu biliyordum" diye haykırması ne anlama geliyor? Yalnızca bizler değil ama kız da bu soruyu sormak zorundadır ve düşünde, tapınağın basamaklarında uykuya uzanırken ona seslendiğinde duymayı beklemiş olmasına karşın Hanold bu sesi daha önce hiç duymadığını kabul etmelidir. Kızdan o zaman yaptığının aynısını yapmasını rica eder; ama kız ayağa kalkar, Hanold'a tuhaf tuhaf bakar ve birkaç adımda avlunun sütunları arasında ortadan kaybolur. Kısa bir süre önce hoş bir kelebek bir süre onun etrafında kanat çırpmıştır ve kahramanımız bunu hayaletlerin öğle saati sona erdiği için ölü kıza geri dönmesi gerektiğini anımsatan, Hades'in[5] yolladığı haberci olarak yorumlar. Hanold'un, görüntüsü solarken kıza seslenmek için hâlâ zamanı vardır: "Yarın öğle saatinde yeniden buraya gelir misin?" Ancak, artık daha dengeli yorumlar yapmaya cesaret edebilecek olan bizlere göre, sanki genç bayan Hanold'un kendisine seslenişinde uygunsuz bir şey görmüş ve bir aşağılanmışlık duygusuyla onu bırakmış gibidir; çünkü onun düşüne ilişkin bir şey bilemez. Kızın duyarlılığı, Hanold'un gözünde kendi güdüsüyle düşü arasındaki ilişkide yatan isteğin erotik doğasını yakalamamış olabilir miydi?

Gradiva'nın ortadan kaybolmasından sonra kahramanımız öğle yemeği için Diomed Oteli'nde toplanmış olan tüm konuk-

[5][Yunan mitolojisinde ölüler ülkesi Tanrısı. —*çev.*]

ları dikkatle inceler ve aynı şeyi Suisse Oteli'nde de sürdürür ve ancak bundan sonra Pompei'de bildiği iki otelde de Gradiva'yı uzaktan olsun anımsatan hiç kimse olamadığına emin olabilir. Kuşkusuz iki otelden birinde Gradiva'ya gerçekten rastlayabileceği düşüncesini anlamsız bularak reddetmiştir. Ve Vezüv'ün kızgın topraklarından üretilmiş olan şarap bütün gün yaşadığı duygu çalkantılarını hızla şiddetlendirmeye yardımcı olmuştur.

Ertesi gün için kesin olan tek bir şey vardır: Hanold'un öğle saatinde bir kez daha Meleager Evinde olması gerektiği; bu anın beklentisiyle farklı bir yoldan —eski kent surları üzerinden— Pompei'ye doğru yola çıkar. Çan şeklinde beyaz çiçekleriyle öylece duran bir çirişotu filizi, bir yeraltı dünyası çiçeği oluşuyla ona koparıp yanında götürecek kadar anlamlı görünür. Ama beklerken tüm arkeoloji bilimi ona dünyanın en boş ve önemsiz şeyi olarak görünür çünkü başka bir ilgi: "Gradiva gibi aynı anda hem ölü hem de canlı olan bir varlığın fiziksel görünümünün doğası neydi" sorusu kahramanımızı ele geçirmiştir. (80.) Bugün onu göremeyeceği düşüncesinden de korkuyordur çünkü uzun aralıklarla dönüşüne izin veriliyor olabilir ve sütunlar arasında bir kez daha onu algıladığında, görünümünün yalnızca kendi imgeleminin bir hilesi olduğunu düşünüp acı içinde haykırır "Ah, ne olurdu canlı olsaydın!" Ancak açıkçası bu kez fazla eleştirel davranmıştır çünkü görüntünün, beyaz çiçeği kendisi için mi getirdiğini soran ve bir kez daha şaşırtıcı bir biçimde Hanold'u uzun bir söyleşiye katan bir sesi vardır.

Yazar, yaşayan bir canlı olarak Gradiva'ya yönelik ilgileri artan okurlarına, bir önceki gün kahramanımıza bakışındaki hoşnutsuz ve aşağılayıcı ifadenin yerini şimdi araştırıcı ilgi ve merak ifadesinin almış olduğunu açıklar. Gerçekten de şimdi o kahramanımızı sorgulamaktadır, bir önceki gün söylemiş olduğu şeyin açıklamasını ister ve o uykuya yatarken ne zaman yanında

durduğunu sorar. Bu yolla, Hanold'un gördüğü kentiyle birlikte yok oluşu düşünü ve daha sonra da mermer kabartmayı ve arkeoloğu bu denli etkilemiş olan ayağın duruşunu öğrenir. Artık yürüyüşünü göstermeye hazırdır ve bu Gradiva'nın özgün portresi ile aralarındaki tek farkın sandaletlerin yerini —günümüze uyum olarak açıkladığı— açık kum rengi deri ayakkabıların alması olduğunu ortaya koyar. Belli ki asla ters düşmeden, tüm çerçevesini adamdan sağladığı sanrısına girmektedir. Tek bir kez, kendi duygusu nedeniyle oynadığı rolün dışına çıkmış gibi görünür; bu, aklı kabartmaya takılı olan Hanold'un kendisini ilk bakışta tanıdığını söylediği zaman gerçekleşir. Söyleşilerinin bu evresinde henüz kabartmaya ilişkin hiçbir şey bilmediğinden Hanold'un sözlerini yanlış anlaması doğaldır; ama hızla kendini toplar ve yalnızca bize göre, sanki bazı cümleleri çift anlamlıymış, sanrı bağlamındaki anlamları dışında gerçek ve bugüne ilişkin bir şey ifade ediyorlarmış gibidir: örneğin sokaktaki deneyimleri sırasında Gradiva'nın yürüyüşünü bulmayı başaramamasına üzüldüğünü söylediği zaman: "Eğer doğrulanmış olsaydı büyük bilimsel bir başarı olurdu ve sen de buraya kadar bu uzun yolculuğa çıkmak zorunda kalmazdın!" (89.) Kabartmadaki figüre "Gradiva" adını verdiğini de öğrenir ve Hanold'a gerçek adını söyler: "Zoë." "Ad sana çok güzel uymuş ama bana acı bir alay gibi geliyor çünkü 'Zoë' 'hayat' demek." Kızın yanıtı "İnsan kaçınılmaza boyun eğmelidir" olur ve ekler: "Ölü olmaya alışalı çok oldu." Ertesi gün öğle saatinde aynı yerde olmaya söz vererek bir kez daha çirişotu filizini istedikten sonra ona veda eder: "Daha talihli olanlara baharda gül verilir ama benim için senin elinden unutuşun çiçeğini almak daha uygun." (90.) Kuşkusuz melankoli uzun zamandır ölü olan ve birkaç kısa saat için yaşama dönen birisi için uygundur .

Artık anlamaya başlıyor ve biraz umutlanıyoruz. Eğer bedeninde Gradiva'nın tekrar yaşama döndüğü genç bayan

Hanold'un sanrısını bu denli benimsemişse olasılıkla bunu kahramanımızı özgürleştirmek için yapıyordur. Onu kurtarmanın başka yolu yoktu; sanrıyla ters düşmek böylesi bir olasılığa son verecektir. Bu türden gerçek bir hastalık olgusunun ciddi sağaltımı bile sanrısal yapıyla aynı zemini paylaşarak başlama ve sonra olabildiğince bütün halinde sanrıyı araştırma dışında bir yolla ilerleyemez. Eğer Zoë işe uygun bir insansa kuşkusuz kısa süre sonra kahramanımızınkine benzer bir sanrının nasıl iyileştirileceğini öğreniriz. Bu tür sanrıların nasıl doğduğunu öğrenmekten de ayrıca memnun oluruz. Sanrının sağaltımı onun araştırılmasıyla çakışsaydı ve kökenine ilişkin açıklama tam da sanrı açınsanırken ortaya çıkarılsaydı bu —eşsiz ya da benzersiz olmamakla birlikte— tuhaf bir çakışma olurdu. Eğer durum buysa, kuşkusuz hastalık olgumuzun "sıradan" bir aşk hikayesiyle sonlanmasını bekleyebiliriz. Ama bir sanrı karşısında aşkın iyileştirici gücü küçümsenmemelidir ve kahramanımızın Gradiva yontusuna sevdalanması da geçmişte kalan ve cansız birine âşık olmanın tam bir örneği değil miydi?

*

Gradiva'nın gözden kaybolmasından sonra yalnızca yıkılmış kentin üzerinde uçan bir kuşun gülen çağrısına benzer uzak bir ses duyulmaktadır. Artık kendi başına kalan genç adam Gradiva'nın unuttuğu beyaz bir nesneyi alır: bu bir papirus değil ama Pompei'den çeşitli sahnelerin karakalem çizimlerinin olduğu bir resim defteridir. Bunu bir dönüş vaadi olarak orada unutmuş olduğu şeklinde değerlendirme eğiliminde oluruz çünkü bizim inancımız bazı gizli nedenler ya da saklı bir güdü olmadan hiç kimsenin asla hiçbir şeyi unutmadığı şeklindedir.

Günün geri kalan kısmı Hanold'a bir bütünde birleştiremediği her türlü tuhaf buluşları ve doğrulamaları getirir. Bugün Gradiva'nın yok olduğu revağın duvarında dar ancak olağanüstü ince birinin geçebileceği kadar geniş bir boşluk olduğunu

sezer. Zoë-Gradiva'nın burada toprağa girmiş olmasının gerekmediğini —bir zamanlar buna inanmış olmaktan utanç duyduğu, şimdi ona mantıksız görünen bir düşünce— mezarına ulaşmak için boşluğu da kullanmış olabileceğini düşünür. Mezarlar Caddesinin sonunda yer alan Diomedes Villası olarak bilinen yerin önünde hafif bir gölge erir gibidir.

Önceki gün olduğu gibi aynı duygu çalkantısı içinde ve aynı sorunlara dalmış olarak Pompei civarında dolanır. Zoë - Gradiva'nın bedensel doğasının ne olabileceğini merak etmektedir. İnsan onun eline dokunursa bir şey duyumsar mı? Tuhaf bir güç onu bu deneyi sınama kararlılığına sürükler. Yine de eşit ölçüde güçlü bir isteksizlik onu bu düşünceden bile uzak tutar.

Güneşli bir yamaçta, üzerindeki donanımlara bakılırsa bir zoolog ya da botanikçi olması gereken ve bir şey yakalamakla meşgul görünen yaşlıca bir adama rastlar. Adam ona doğru döner ve şunları söyler: "*Faraglionensis* sizin de ilginizi çekiyor mu? Hiç aklıma gelmezdi ama onların yalnızca Kapri adasındaki *Faraglioni*'de değil anakarada da sürekli olarak yaşadıkları çok olası görünüyor. Meslekdaşım Eimer'in önerdiği yöntem gerçekten iyi; onu daha önce de çok başarılı bir biçimde kullanmıştım. Lutfen hiç kıpırdamayın..." (96.) Konuşmacı burada durur ve arasından bir kertenkelenin küçük, menevişli mavi kafasının uzandığı kayalardaki bir çatlağın önüne uzun bir çimen yaprağından yapılmış bir tuzağı yerleştirir. Hanold, insanları hangi aptalca ve tuhaf amaçların Pompei'ye uzun bir yolculuğa yöneltebildiğinin inanılmaz olduğu şeklinde eleştirel bir duyguyla kertenkele avcısından ayrılır — eleştirisine kendisini ve Pompei'nin küllerinde Gradiva'nın ayak izlerini arama niyetini katmadığını söylemeye gerek yok. Dahası sanki daha önce dolaştığı iki otelden birinde rastlamışcasına adamın yüzü tanıdık gelmektedir, konuşma biçimi ise tanıdık biriyle söyleşir gibidir.

Yürüyüşünü sürdürürken bir yan sokaktan daha önce bilmediği bir otel, "Albergo del Sole"[6] olduğu anlaşılan bir binaya ulaşır. Başka yapacak işi olmayan otel sahibi, Hanold'a otelini ve kazılardan çıkan değerli parçaları gösterir. Forum'un yakınlarında, kaçınılmaz yazgılarının bilincinde olarak birbirlerine sarılıp ölümü beklemiş olan çiftin bedenlerinin çıkarılışı sırasında orada hazır bulunduğunu ileri sürer. Hanold bunu daha önce de duymuş ve düş gücü zengin masalcıların uydurduğu abartılı bir söylence olarak değerlendirip önemsememiştir ama bugün otel sahibinin anlattıklarını inandırıcı bulmuş ve kızın kalıntısının yanında bulunduğu söylenen üstü yeşil pasla kaplı toka kendisine gösterildiğinde bu inanç daha da artmıştır. Hiç bir kuşkuya kapılmaksızın tokayı satın alır ve *Albergo*'dan ayrılırken açık bir pencereden beyaz çiçeklerle donanmış bir çirişotu filizi gördüğünde bu mezar çiçeklerini görmesinin yeni satın aldığı tokanın gerçekliğinin bir doğrulanması olduğuna inanır.

Ama tokayla birlikte —öyle görünüyor ki başlamış olan sağaltımı için hiç de iyiye işaret olmayan— yeni bir sanrı ya da küçük bir eklenti yapılmış o eski sanrı Hanold'a egemen olur. Forum'dan uzak olmayan bir yerde birbirlerine sarılmış durumda âşık bir çift bulunmuştur ve burası düşünde Gradiva'yı uykuya yatarken gördüğü Apollo Tapınağına çok yakındır. Gerçekte Gradiva'nın forumdan biraz daha ileriye yürüyüp orada biriyle buluşması ve daha sonra birlikte ölmeleri olası olamaz mı? İçinde, kıskançlıkla eş tutabileceğimiz, acı verici bir duygu doğar. Bu birleştirmenin kesin olmadığını düşünerek bu duyguyu yatıştırır ve Diomed Oteli'nde akşam yemeği yiyebilecek kadar kendisini toplar. Yemek sırasında dikkati aralarındaki benzerliğe —saç renkleri dışında— dayanarak kardeş olduklarını düşündüğü, yeni gelmiş olan, bir kadın ve bir erkeğe

[6] ["Güneş Oteli." —*çev.*]

yönelir. Bu yolculuk sırasında Hanold'da uygun bir çift izlenimi bırakan ilk kişilerdir. Kızın takmış olduğu kırmızı bir Sorrento gülü, içinde bir tür anıyı canlandırır ama anının tam olarak ne olduğunu çıkaramaz. Gecenin sonunda yatmaya gider ve bir düş görür. Anlamsız bir düştür ama gündüz deneyimlerinin bozulmasından oluştuğu da açıktır. "Güneşin altında bir yerlerde Gradiva oturmuş bir kertenkele yakalamak için otlardan bir tuzak yapıyordu ve ona 'Lütfen hiç kıpırdama — meslekdaşım haklı; yöntem gerçekten iyi ve kız onu büyük bir başarıyla uygulamıştı.' dedi." Bunun tümüyle çılgınlık olduğu eleştirel düşüncesiyle henüz daha uykudayken düşü uzaklaştırır ve kısa bir kahkahayla şakıyan ve gagasıyla kertenkeleyi taşıyan görünmez bir kuşun yardımıyla kendisini düşten kurtarmayı başarır.

Bu karışıklığa karşın daha dinç ve daha sağlam bir kafayla uyanır. Bir gün önce genç bayanın göğsüne takmış olduğu türden çiçek açmış bir gül dalı Hanold'a gece birisinin, insanların ilkbaharda gül verdiklerini söylemiş olduğunu anımsatır. Hiç düşünmeden birkaç gül koparır ve kafasında rahatlatıcı bir etki sağlayan şeyin mutlaka güllerle bir ilişkisi vardır. Yabansı duygularından kurtulmuş olduğunu duyumsar ve güller, metal toka ve resim defteriyle birlikte ve Gradiva'ya ilişkin bir dizi sorunla meşgul biçimde her zamanki yolu izleyerek Pompei'ye gider. Eski sanrıda gedikler oluşmaya başlamıştır; Gradiva'nın yalnızca öğle saatlerinde değil ama diğer zamanlarda da Pompei'de olup olmadığını merak etmeye başlamıştır. Ancak vurgu sanrıya yapılan son eklemeye taşınmıştır ve bu eklentiye ilişik olan kıskançlık her türlü kılığa bürünerek Hanold'a işkence etmektedir. Neredeyse, görüntünün yalnızca kendisi için görülür kalmasını, başka algılardan uzak olmasını diliyordur; böylece onu kendi özel iyeliği olarak görebilecektir. Öğle saatini bekleyerek dolaşırken beklenmedik bir karşılaşma gerçekleşir. *Casa del Fauno*'da bir köşede, kendilerinin gözden uzak olduğunu sanan iki kişi birbirlerine sarılmış öpüşüyorlardır. Onların bir

gece önce hoşlanmış olduğu çift olduklarını görmek Hanold'u şaşırtır. Ama şimdiki davranışları bir ağabey ile kız kardeşe uygun görünmemektedir: kucaklaşmaları ve öpüşmeleri fazla uzun sürmüştür. Bu durumda onlar âşık, olasılıkla da balayı çifti, bir başka "Augustus" ve "Gretchen"dirler. Ancak tuhaftır ki, onları görmek bu kez Hanold'da yalnızca bir hoşnutluk duygusu uyandırmıştır ve sanki gizli bir ibadet törenini bozmaktan korkarcasına geri çekilir. Uzun süredir yoksun olduğu saygılı bir davranış biçimi geri gelmiştir.

Meleager Evine geldiğinde Gradiva'nın yanında bir başkasını bulma şeklinde yakıcı bir tehdit Hanold'u bir kez daha ele geçirmiştir. Öyle ki, Gradiva göründüğünde söyleyebildiği tek şey: "Yalnız mısın?" olur. Gradiva'nın da katkısıyla ona güller getirmiş olduğunu güçlükle anımsar. Kıza son sanrısını —onun Forum'da âşığının kollarında bulunan ve yeşil tokası olan kız olduğunu— anlatır. Gradiva ince bir alayla bunu güneş altında bulup bulmadığını sorar, güneşin (burada [İtalyanca] "*sole*" sözcüğünü kullanır) bu tür şeyler ürettiğini söyler. Hanold başının döndüğünü kabul eder ve Gradiva iyileşmesi için kendisiyle birlikte piknik yapmasını önerir. Bir peçete içindeki yarım ekmeği Hanold'a verir ve diğer yarısını da belirgin bir iştahla kendisi yer. Dudaklarının arasından düzgün dişleri parlamakta ve kabuğu ısırırken hafif bir çıtırtı duyulmaktadır. Gradiva "Bana böyle birlikte ekmeklerimizi bir kez daha iki bin yıl önce yemişiz gibi geliyor. Anımsıyor musun?" der. (118.) Hanold yanıtlamaz ama yerken aklı çalışmaya ve kızın o anki varlığına ilişkin olarak verdiği işaretlerden etkilenmeye başlar. İçindeki mantık uyanmaya ve Gradiva'nın bir öğle hayaletinden başka bir şey olmadığına ilişkin sanrının bütününe kuşku düşmeye başlamıştır. Öte yandan birkaç dakika önce Gradiva'nın kendisinin iki bin yıl önce birlikte yemek yediklerini söylemiş olması da tartışılabilir bir şeydir. Bu karışıklığı bir düzene sokma amacıyla bir deney yapma düşüncesi ön plana

çıkar ve Hanold kurnazlık ve yeniden kazanmış olduğu cesaretle bu deneyi gerçekleştirir. Gradiva'nın zarif parmaklı sol eli dizinin üzerinde duruyordur ve gereksizliği ve işe yaramazlığıyla Hanold'u tiksindiren karasineklerden biri onun eline konar. Hanold'un eli aniden havaya kalkar ve oldukça güçlü bir biçimde sineğin ve Gradiva'nın elinin üzerine iner.

Bu cesur deneyimin iki sonucu vardır; ilk olarak, gerçek, canlı, sıcak bir insan eline değmiş olduğuna emin olduğu için sevinmiştir ama hemen sonra bir paylama oturduğu basamaklardan korkuyla sıçramasına yol açar. Çünkü ilk şaşkınlığı geçtikten sonra Gradiva'nın ağzından şu sözcükler çınlamıştır: "Norbert Hanold sen kesinlikle aklını kaçırmışsın!" Herkesin bildiği gibi uykudaki birini ya da bir uyurgezeri uyandırmanın en iyi yolu onu kendi adıyla çağırmaktır. Ama ne yazık ki Gradiva'nın onu Pompei'de hiç kimsenin bilmediği gerçek adıyla çağırmasının Norbert Hanold üzerinde yarattığı etkiyi gözlemleme olanağı yoktur. Çünkü bu kritik anda *Casa del Fauno*'daki sempatik çift görünür. Genç bayan sevinçli bir şaşkınlıkla "Zoë! Sen de mi buradasın? Ve hem de balayında? Bana bu konuda bir tek sözcük yazmadın biliyor musun?" der. Hanold Gradiva'nın canlı gerçekliğinin bu yeni kanıtı karşısında kaçar.

Zoë-Gradiva da görünürde önemli işini bölen bu beklenmedik karşılaşmanın sürprizinden hoşlanmamıştır. Ama hızla kendisini toplar ve soruya, durumu arkadaşına —ve daha çok da bize— açıklayan ve genç çiftten kurtulmasına olanak sağlayan bir yanıt verir. Onları kutlar ama kendisi balayında değildir. "Az önce giden adam belirgin bir sanrıyla uğraşıyor; bana kafasının içinde bir sineğin vızıldadığını sanıyor gibi geldi; gerçi herkesin kafasında bir arı vızıldar ama. Benim uğraşım olduğu için böcekbilimden biraz anlarım, bu yüzden de böyle durumlarda biraz yardımcı olabiliyorum. Babamla ben 'Sole'de kalıyoruz; o da ansızın ve hoş bir düşünceye kapıldı ve kendi kendimi eğlendirmem ve ondan bir şey istememem koşuluyla beni buraya getirdi. Kendi kendime burada tek başıma da ilginç bir

şeyler bulup çıkarabileceğimi söyledim. Kuşkusuz yapmış olduğum buluşu hiç hesaba katmamıştım — seninle karşılaşma şansını kastediyorum Gisa." (124.) Ve "Güneş"teki öğle yemeğinde babasına katılabilmesi için acele etmesi gerektiğini ekler. Kendisini bize zooloğun ve kertenkele avcısının kızı olarak tanıttıktan ve bulanık anlatımlarla sağaltıma yönelik niyetini ve diğer gizli planlarını da kabul ettikten sonra uzaklaşır.

Ancak babasının kendisini beklediği Güneş Oteli'ne doğru gitmez. Gölgemsi bir siluetin Diomedes Villası yakınlarında mezarını aradığı ve mezar taşlarından birinin altında gözden kaybolduğu şeklinde bir izlenime kapılmıştır. Bu nedenle ayağı, her adımda neredeyse yere dikey gelecek şekilde kalkarak Mezarlar Caddesine doğru yönelir. Hanold'un utanç ve karmaşa içinde kaçtığı yer de burasıdır. Entelektüel bir çabayla sorunun geri kalanını çözmekle meşgul biçimde, bahçe revağı boyunca bir aşağı, bir yukarı dolanıp durmaktadır. Tek bir şey yadsınamaz biçimde açıklığa kavuşmuştur: az ya da çok fiziksel bir görünümle tekrar yaşama dönmüş genç bir Pompeili kadınla birleştiğine inanmak için tümüyle akılsız ya da mantıksız olması gerekmektedir. Sanrısına yönelik bu açık içgörünün sağlıklı düşünme yolunda önemli bir adım olduğu tartışılmaz. Ama öte yandan diğer insanların, sanki kendileri gibi gerçekmişcesine, iletişim kurdukları bu canlı kadın Gradiva'dır ve Hanold'un adını biliyordur; yeni canlanmaya başlayan mantığı bu bulmacayı çözecek kadar güçlü değildir. Duygusal açıdan böylesine güç bir görevi üstlenecek kadar dingin de değildir çünkü bir kez daha Zoë-Gradiva'yla karşılaşma olasılığını tümüyle ortadan kaldırmak için iki bin yıl önce diğerleriyle birlikte Diomedes Villası'nda lavlar altında kalmayı yeğleyebilmektedir.

Yine de şiddetli bir Gradiva'yı yeniden görme isteği içinde hâlâ var olan kaçma eğiliminden arda kalanlarla boğuşur.

Revağın dört köşesinden birini dönerken aniden geri sıçrar. Yıkılmış duvar kalıntısı üzerinde Diomedes Villası'nda yok olmuş kızlardan biri oturmaktadır. Ancak bu, hızla reddedilen, son bir sanrılar ülkesine kaçma çabasıdır. Hayır, kız sağaltımın son parçasını gerçekleştirmek için geldiği açık olan Gradiva'dır. Çok isabetli bir biçimde Hanold'un ilk içgüdüsel hareketini binayı terk etme eğilimi olarak yorumlar ve ona dışarıda korkunç bir sağnak başladığı için kaçmanın olanaksız olduğunu gösterir. Acımasızdır ve elindeki sineğe ne yapmaya çalıştığını sorarak Hanold'u sınamaya başlar. Hanold'un belli bir zamir kullanarak başlamaya cesareti yoktur ama çok daha önemli bir şey —belirleyici soruyu sormak— için cesareti vardır:

"Ben - nasıl derler - zihinsel olarak biraz karmaşa içindeydim ve özür diliyorum - eline - o biçimde - nasıl bu kadar aptal olabildim anlayamıyorum - ama o elin sahibinin benim - benim deliliğim - için beni azarlarken nasıl olup da adımı kullanabildiğini de anlayamıyorum." (134.)

"Kavrama yeteneğin henüz o kadar düzelmemiş Norbert Hanold. Çok eskiden beni buna alıştırdığın için kuşkusuz hiç şaşırmadım. Bunu yeniden keşfetmek için Pompei'ye kadar gelmem gerekmiyordu, bunu bana yüz mil daha yakında da kanıtlayabilirdin."

Hâlâ bir şey anlamayan Hanold'a "Senin evinin çaprazında köşedeki evde; penceremde bir kanarya kafesi var." diye açıklar.

Bu son sözcükler Hanold'da uzak bir anı etkisi yaratır: bu, ötüşü kendisine İtalya yolculuğu fikrini veren kanarya olmalıdır.

"O evde babam yaşıyor, Richard Bertgang, zooloji profesörü."

Bu durumda, komşusu olduğuna göre kendisini tanıyor ve adını biliyor olmalıdır. Bir düş kırıklığı duyumsarız: Çözüm yüzeyselleşir ve beklentimizi boşa çıkarmış görünür.

*

Norbert Hanold "O zaman siz[7] —siz— Bayan Zoë Bertgang mısınız? Ama o çok farklı görünüyordu." derken henüz düşünce bağımsızlığını kazanamadığını gösterir.

Bayan Bertgang'ın yanıtı bize ikisinin arasında komşu olmalarının yanı sıra başka ilişkiler de olduğunu gösterir. Gradiva, Hanold'un öğle hayaletiyle konuşurken doğal olarak kullandığı ama canlı bir kızla konuşurken kaçındığı samimi "*du*" (sen) sözcüğünü savunabilirdi ama bunun yerine eski haklarına sahip çıkar; "aramızda bu hitap şeklini daha uygun buluyorsanız ben de onu kullanabilirim ama bana diğeri daha doğal geliyor. Her gün birlikte koşuşup arasıra da değişiklik olsun diye birbirimizi itip kaktığımız zamanlardan farklı olup olmadığımı bilmiyorum ama son yıllarda lütfedip de bir kerecik bana baksaydınız epeydir bu halde olduğumu görürdünüz."

Öyleyse, aralarında "*du*" sözcüğünü haklı kılan bir çocukluk arkadaşlığı —belki de bir çocukluk aşkı— vardı. Bu çözüm de bizim ilk beklediğimiz çözüm gibi yüzeyselleşiyor. Ancak bu çocukluk ilişkisinin, onların şimdiki beklenmedik buluşmalarında olup bitenin bir kısım ayrıntısını açıkladığını ayrımsadığımızda çok daha derin bir katmana geçeriz. Örneğin Gradiva'nın eline vurulmasını düşünün. Norbert Hanold bu davranışta, görüntünün fiziksel gerçekliği sorununda deneysel bir yanıta ulaşmak için en inandırıcı nedeni bulmuştu. Ama aynı zamanda bu, çocukluklarındaki ağırlığı Zoë'nin sözcükleriyle gösterilen "itişip kakışma" itkisinin canlandırılması değil miydi? Ve yine Gradiva'nın, arkeoloğa iki bin yıl önce benzer bir yemeği paylaşıp paylaşmadıklarını nasıl sorduğunu düşünün. Bir kez daha tarihsel geçmişi, kızın canlı anılarını taşıdığı ama genç adamın unutmuş göründüğü kişisel —çocukluk— geçmişle değiştirirsek bu anlaşılmaz soru aniden bir anlam

[7]["Sie" Almanca'da resmi konuşmada her zaman ikinci tekil şahıs zamiri "*du*" yerine kullanılan üçüncü çoğul şahıs zamiridir.]

kazanır gibi olur. Ve şimdi genç arkeoloğun Gradiva'sına ilişkin düşlemlerinin kendisinin unutulmuş çocukluk anılarının bir yankısı olabileceği buluşu aydınlanmaya başlar. Eğer böyleyse bunlar Hanold'un düş gücünün değişken ürünleri değil ama unuttuğu ve içinde hâlâ işleyen çocukluk izlenimlerince kendisinin bilgisi olmaksızın belirlenmiş düşlemlerdi. Yalnızca tahmin ederek de olsa düşlemlerin kökenini ayrıntılı olarak göstermemiz olasıdır. Örneğin, Gradiva'nın Yunan kökenli olması gerektiğini ve saygın bir kişinin —belki de bir Ceres rahibinin— kızı olduğunu hayal etmişti. Bu, kızın bir Yunan adı olan Zoë adını taşıdığını ve bir zooloji profesörünün kızı olduğunu bilişiyle gayet iyi uyar. Ama eğer Hanold'un düşlemleri dönüştürülmüş anılarsa, Zoë Bertgang'ın verdiği bilgilerde bu düşlemlerin kaynağına ilişkin bir işaret bulmayı bekleyebiliriz. Şimdi söyleyeceklerini dinleyelim. Çocukluklarındaki yakın arkadaşlığı anlatmıştı şimdi ise bu çocukluk ilişkisinin daha sonra aldığı biçimi işiteceğiz.

"Sonra nedense insanların bize 'kızartmalık balık' dedikleri çağa dek size gerçekten bir bağlılık geliştirdim ve dünyada daha hoş bir arkadaş bulamayacağımı düşündüm. Biliyorsunuz annem ya da kardeşim yok; babam içinse alkolün içindeki bir solucan benden daha ilginçtir ve insanların (kızları kast ediyorum) düşüncelerini meşgul edecek bir şeyleri olmalıdır. O zaman bu bir şey sizdiniz ama arkeoloji sizi ele geçirince şunu keşfettim ki sen —senli benlilik için özür dilerim ama senin bu yeni formaliten bana saçma geliyor— ne diyordum bana öyle geliyordu ki artık en azından benim için kafasında bir gözü, ağzının içinde bir dili ve çocukluk arkadaşlığından benim sakladığım hiçbir anısı olmayan dayanılmaz bir insan haline gelmiştin. Herhalde daha önce göründüğümden çok farklı görünüyordum çünkü ara sıra, hattâ geçen kış bile, ne zaman sana bir partide rastlasam, bana hiç bakmadın, sesini de işitmedim; kuşkusuz bu özel olarak bana yönelik bir şey değildi çünkü

başkalarına da aynı biçimde davranıyordun. Sana göre ben havadan başka bir şey değildim ve sen eskiden o kadar çok çekiştirdiğim başak rengi saçlarınla doldurulmuş bir papağan kadar sıkıcı, kuru ve dilsizdin ve de bir *arkeopteriks* —sanırım kazılarda bulunmuş bu tufan öncesi canavar kuşun adı buydu— kadar kibirliydin ama imgelemin burada, Pompei'de, benim kazıda çıkarılmış ve yaşama geri döndürülmüş bir şey olduğum biçiminde görkemli bir şeye sığınınca senden kuşkulanmamıştım; sadece beklenmedik bir biçimde ansızın karşımda belirince senin düş gücünün ne tür inanılmaz bir düş ürettiğini anlamam biraz zaman aldı. Sonra onunla eğlendim ve çılgınca olmasına karşın tümüyle de ondan rahatsız olmadım. Çünkü, dediğim gibi, bunu senden beklemiyordum."

Böylece yeterince basit ve açık bir biçimde yıllarla birlikte çocukluk arkadaşlıklarının ne hale geldiğini bize anlatır. Bu ilişki Gradiva'nın içinde tümüyle âşık olana dek büyümüştü çünkü bir kızın kalbini verebileceği bir şeyi olmalıydı. Akıllılığın ve duruluğun simgesi Bayan Zoë kendi aklındakileri bizim için oldukça saydamlaştırır. Her koşulda, normal yapıya sahip bir kızın ilk anda sevgisini babasına yöneltmesi genel kuralken ailesinde babasından başka kimse olmayan Zoë buna özellikle hazırdır. Ama babasının ona verecek bir şeyi yoktur: tüm ilgisi bilimiyle ilgili nesnelere yöneliktir. Dolayısıyla Gradiva gözlerini etraftaki diğer insanlara çevirmek zorunda kalmış ve genç oyun arkadaşına özel bir biçimde bağlı kalmıştır. O da gözlerini Gradiva'dan ayırdığında sevgisi sarsılmamış ama daha da artmıştır çünkü arkadaşı babasına benzemeye başlamış, tıpkı onun gibi bilim tarafından soğurulmuş ve de yaşamdan ve Zoë'den uzak tutulmuştur. Böylece sadakatsizliği içinde sadık kalmayı —sevdiği kişide bir kez daha babasını bulmayı, her ikisini de aynı duygu içine katmayı ya da bir başka deyişle duygusal olarak ikisini özdeşleştirmeyi— Zoë için olası kılmıştır.

Pekâlâ keyfi olarak görülebilecek bu ruhbilimsel çözümleme parçasını nasıl haklı çıkaracağız? Yazar bunu tek ama fazlasıyla tipik bir ayrıntıda verir. Zoë eski oyun arkadaşındaki, kendisini çok fazla rahatsız eden değişikliği tanımlarken zoolojik arkeolojiye ait, kuşa benzer bir ucubeyle, bir *archaeopteryx*'le karşılaştırarak onu incitir. Bu yolla iki figürün özdeşleşmesinin somut bir anlatımını bulur. Yakınması aynı sözcükle hem babasına hem de sevgilisine uyar. Sanki *archaeopteryx* sevdiği adamın budalalığına ilişkin düşüncesinin, babasına ilişkin benzer düşünceyle çakıştığı uzlaştırıcı ya da ara[8] bir düşüncedir.

Genç adam için işler farklı gelişmiştir. Arkeoloji onu ele geçirmiş ve ona yalnızca mermer ve bronz kadınlara yönelik bir ilgi bırakmıştır. Çocukluk arkadaşlığı bir tutkuya dönüşecek ölçüde güçlenmek yerine yok olmuş ve bu ilişkiye ilişkin anıları öylesine derin bir unutkanlığa taşınmıştır ki toplumda karşılaştığı zaman eski oyun arkadaşını tanımıyor ya da fark etmiyordur. Kuşkusuz gözlemlerimizi sürdürdüğümüzde genç arkeoloğumuzun bu anılarının yazgısı için doğru ruhbilimsel terimin "unutkanlık" olup olmadığından kuşkulanabiliriz. Sanki bazı içsel dirençler anının yeniden canlanmasına karşı savaşıyorlarmış gibi, onun güçlü bir dış çağrı yoluyla bile güçlükle uyanmasıyla ayırt edilen bir tür unutma vardır. Psikopatolojide bu türden unutmaya "bastırma" adı verilmiştir ve yazarın önümüze koyduğu olgu bu bastırmanın bir örneği gibi görünmektedir. Genel olarak, bir izlenimin unutulmasının onun akıldaki anı-izlerinin yok olmasıyla bağlantılı olup olmadığını bilmiyoruz; ama "bastırma"nın belleğin yok olması ya da silinmesiyle çakışmadığını oldukça kesin biçimde öne sürebiliriz. Gerçekten de, kural olarak bastırılmış olan sessiz bir biçimde belleğe ulaşamaz; ama etkin eylem için belli bir kapasiteyi korur ve günün birinde bazı dış olayların etkisiyle, unutul-

[8][Bu türden düşünceler düşlerde ve aslında birincil ruhsal sürecin egemen olduğu her yerde önemli bir rol oynar. Bkz. *Düşlerin Yorumu* (1900*a*). *P. F. K.*, 5, 306. —*çev.*]

muş anının uğradığı değişikliğin ürünleri ve türevleri olarak değerlendirilebilecek ve bu açıdan bakılmadıkça anlaşılmaz olarak kalacak ruhsal sonuçlar ortaya çıkarabilir. Daha önceleri, Norbert Hanold'un Gradiva'ya ilişkin düşlemlerinde Zoë Bertgang'la çocukluk arkadaşlığına ait bastırılmış anıların türevlerini ayırt eder gibi olmuştuk. Bir insanın erotik duyguları bastırılmış izlenimlere bağlı olduğunda —erotik yaşamı bastırmanın saldırısına uğradığında— bastırılmış olanın böylesi bir geri dönüşü belli bir sıklıkla beklenmelidir. Böylesi durumlarda başlangıçta iç çatışmalara değil dış etkilere uzaklaştırma uygulamayı temel almasına karşın eski Latin deyişi gerçeği ifade eder: "Naturam expelles furca, tamen usque recurret."[9] Ama her şeyi anlatmaz. Yalnızca bastırılmış olan bir doğa parçasının geri dönüşü gerçeği konusunda bizi bilgilendirir; bu geri dönüşteki, kötü niyetli bir ihanet parçası gibi görünen bir şey tarafından gerçekleştirilen, fazlasıyla önemli biçimi tanımlamaktadır. Geri dönüş için araç haline gelen şey tam olarak —Latin deyişindeki "*furca*" (tırmık) gibi— bastırma aleti olarak seçilmiş olan şeydir: bastırıcı gücün içinde ve arkasında bastırılmış olan sonunda zaferini kanıtlar. Son derece az değerlendirilmiş olan ve çok fazla dikkate alınmayı hak eden bu gerçek, Félicien Rops'un ünlü bir gravüründe azizlerin ve tövbekarların yaşamındaki tipik bastırma örneği olarak —pek çok örnekte olabileceğinden daha etkileyici biçimde— resmedilmiştir. Çileci keşişlerden biri dünyanın günah işlemeye ayartıcı öğelerinden kaçarak haça gerilmiş İsa imgesine sığınmıştır. Haç bir gölge gibi ağır ağır iner ve yerine aynı şekilde haça gerilmiş olarak şehvetli, çıplak bir kadın imgesi yükselir. Daha az ruhbilimsel içgörüye sahip olan diğer sanatçılar benzer günah işlemeye ayartma anlatımlarında Günahı haça gerili İsa'nın yanında küstah ve övünçlü olarak

[9] ["Bir tırmıkla Doğayı söküp atabilirsiniz ama her zaman geri dönecektir." Aslında Horace'ın bir dizesidir (Epistles, i, 10, 24.) Almanca baskılarda yanlış aktarılmıştır.]

gösterir. Yalnızca Rops günahı haça gerili İsa'nın yerine yerleştirmiştir. Sanki bastırılmış olan geri döndüğünde bastırıcı gücün kendisinden ortaya çıktığını bilir gibidir.

Bastırma durumlarında insan aklının bastırılmış olandan gelen herhangi bir yaklaşıma ne denli duyarlı olduğunu ve bastırılmış olanın bastırıcı gücün arkasından doğması ve onun aracılığıyla etkili olması için önemsiz benzerliklerin bile nasıl yeterli olduğunu patolojik olgulardan görmek için biraz ara vermeye değer. Bir zamanlar cinsel süreçle isteksiz bir biçimde tanışmasından sonra içinde doğan her cinsel arzudan kaçmış genç bir adamı (neredeyse hâlâ bir oğlan çocuğuydu) tıbbi sağaltıma aldım. Bu amaçla çeşitli bastırma yöntemlerinden yararlanmıştı: öğrenme isteğini yoğunlaştırmış, annesine bağımlılığını abartmış ve genel olarak bir çocuk kişiliği edinmişti. Burada bastırılmış cinselliğinin bir kez daha tam da annesiyle ilişkisinde patlama biçiminin ayrıntısına girmeyeceğim; ama siperlerinden bir diğerinin yeterliliği güçlükle kabul edilebilecek bir olayla nasıl yıkıldığına ilişkin daha ender rastlanan tuhaf bir durumu tanımlayacağım. Cinsellikten bir sapma olarak matematik en büyük üne sahiptir. Bu, Jean-Jacques Rousseau'nun kendisinden hoşnut kalmayan bir bayandan dinlemek zorunda kaldığı öğüdün ta kendisiydi: "Lascia le donne e studia la matematica!"[10] Bizim kaçağımız da, günün birinde kavrama gücü görünürde masum olan bazı problemler karşısında aniden felç oluncaya dek, özel bir şevkle kendisini okulda öğrendiği matematik ve geometrinin kollarına atmıştı. Bu problemlerden ikisini belirtmek olasıydı: "İki cisim birbirlerine yaklaşıyor, birinin hızı....." ve "Yüzeyinin çapı m olan bir silindirin üzerinde bir koniyi betimleyin....v.b." Kuşkusuz diğer insanlar bunları cinsel olayların çarpıcı imaları olarak değerlendirmezdi; ama o matematiğin de kendisine ihanet ettiğini duyumsadı ve ondan da kaçtı.

[10]["Kadınları bırakıp matematik çalışın!"]

Eğer Norbert Hanold, sevgisini ve çocukluk arkadaşlığını arkeolojinin yardımıyla bu biçimde uzaklaştıran gerçek yaşamdaki biri olsaydı, çocuklukta sevmiş olduğu kızın unutulmuş anısını canlandıran şeyin eski bir yontu olması mantıklı ve kurala uygun olacaktı. Ardında, reddetmiş olduğu yaşayan Zoë'nin etkisini —açıklanmamış bir benzerlik sayesinde— duyumsattığı Gradiva'nın mermer portresine âşık olmak da hak edilmiş yazgısı olurdu.

Genç bayan Zoë'nin kendisi de genç arkeoloğun sanrısına ilişkin görüşümüzü paylaşmış görünür çünkü "açık sözlü, ayrıntılı ve öğretici konferansının" sonunda ifade ettiği doyum, Hanold'un Gradiva'ya yönelik ilgisinin ilk baştan beri kendisiyle ilişkili olduğunu kavrayışından başka bir nedene dayanmış olamaz. Hanold'dan beklemediği ama tüm sanrısal kılık değiştirmelerine karşın ne olduğunu gördüğü şey budur. Gerçekleştirdiği ruhsal sağaltım artık Hanold üzerinde yararlı etki sağlamayı başarmıştır. Özgür olduğunu duyumsar çünkü artık sanrısı, sanrının yalnızca çarpıtılmış ve yetersiz bir kopyası olabileceği, gerçek nesneyle yer değiştirmiştir. Artık onu anımsamak ve onu temelde hiç değişmemiş olan nazik, neşeli, akıllı oyun arkadaşı olarak kabul etmek için duraksaması da gerekmez. Ama çok tuhaf olan başka bir şey bulur;

Kız, "Bir insanın yeniden canlanması için ölmesinin gerekmesi mi? Ama siz arkeologlar için bu kuşkusuz gereklidir." der. (141.) Çocukluk arkadaşlıklarından oluşmaya başlayan yeni ilişkilerine giden yolda, arkeolojiyi kullanarak izlediği dolambaçlı patika nedeniyle henüz Hanold'u bağışlamadığı açıktır.

"Hayır, ben senin adını kastetmiştim — Çünkü 'Bertgang' 'Gradiva'yla aynı anlama gelir ve 'yürüyüşü güzel olan' birini tanımlar." (142.)

Biz buna hazır değildik. Kahramanımız alçakgönüllülüğü bırakmaya ve etkin bir rol almaya başlamaktadır. Sanrısından

kurtulduğu ve onu aştığı açıktır; sanrısının son örümcek ağlarını kendi başına koparark bunu kanıtlar. Birisi önlerinde uzanan bastırılmış malzemeyi açığa çıkararak sanrısal düşüncelerinin yol açtığı zorlamayı gevşettiğinde hastalar tıpkı bu biçimde davranır. Bir kez durumu kavradıklarında tuhaf durumlarının en son ve en önemli bulmacalarının çözümlerini aniden akıllarına gelen bir dizi düşünce halinde kendi başlarına ileri sürerler. Hayali Gradiva'nın Yunan kökeninin Yunanca bir ad olan "Zoë"nin bulanık bir sonucu olduğunu tahmin etmiştik; ama "Gradiva" adının kendisine yaklaşmaya cesaret etmemiş ve onu Norbert Harold'un düş gücünün engellenmemiş yaratısı olarak bırakmıştık. Ama, ne çıksa beğenirsiniz! Şimdi, bu adın çocukluğunda sevdiği ve unutmuş olduğu sanılan kızın bastırılmış soyadının bir türevi —aslında bir çevirisi— olduğu ortaya çıkıyor.

Sanrının geriye doğru izlenmesi ve ayrıştırılması artık tamamdır. Yazarın şimdi eklediği şey ise kuşkusuz bu öyküye uyumlu bir son olarak hizmet etmek üzere tasarlanmıştır. Daha önce acil sağaltım gereksinimi gösteren zavallı bir insan rolü oynamaya zorlanmış olan genç adamın iyileşme yolunda daha da ilerlediğini ve daha önce kendisine acı veren duygulardan bazılarını kızda uyandırmayı başardığını işittiğimizde gelecekle ilişkili olarak kendimizi güvende duyumsarız. Daha önce Meleager Evinde tête-à-tête (başbaşa) oluşlarını bölen sempatik genç bayana değinerek ve onun büyük bir beğeni hissettiği ilk kadın olduğunu itiraf ederek Gradiva'yı kıskandırması da bunun içindir. Zoë bunun üzerine, şimdi her şeyin —özellikle de kendisinin— mantıklı biçime geri döndüğünü; Hanold'un Gisa Hartleben'i (ya da şimdiki adı neyse) tekrar arayabileceğini ve Gisa'nın Pompei'yi ziyaret amacına bilimsel bir yardım sunabileceğini; ancak kendisinin babasının öğle yemeği için onu beklemekte olduğu Albergo del Sole'ye geri dönmesi gerektiğini; belki de Almanya'da ya da Ay'daki bir partide bir gün tekrar görüşebileceklerini söyleyerek soğuk bir biçimde

Hanold'a veda etmeye hazırdır. Ama Hanold, Gradiva'nın önce yanaklarına sonra da dudaklarına sahip olmak için sıkıcı bir sineği bahane etmeyi ve bir erkeğin aşkta kaçınılmaz görevi olan saldırganlığı harekete geçirmeyi bir kez daha başarmıştır. Yalnızca bir kez, Zoë artık gerçekten geri dönmesi gerektiğini yoksa babasının Güneş'de açlıktan öleceğini söylediğinde mutluluklarına gölge düşer gibi olur. "Baban mı — o ne der?..." (147.) Ama son derece akıllı olan kız kaygısını hızla yatıştırabilmiştir. "Büyük olasılıkla hiçbir şey; ben onun koleksiyonunun vazgeçilmez bir parçası değilim; öyle olsaydım kalbim bu kadar çılgınca sana bağlanmazdı." Ancak babasının ondan farklı düşünmesi gibi olağanüstü bir durumda güvenilir bir çare vardır. Yalnızca, Hanold'un Capri'ye geçmesi, orada bir *Lacerta faraglionensis* yakalaması, (kızın küçük parmağında tekniği deneyebilirdi) yaratığı burada serbest bırakması, onu zoologun gözleri önünde bir kez daha yakalaması ve ondan karadaki bir *faraglionensis* ile kızı arasında bir seçim yapmasını istemesi yeterlidir. Çok kolay görülebileceği gibi plan, içinde alayın acıyla renklendiği bir plandır; deyim yerindeyse onu seçmesine neden olan modele fazla yaklaşmaması için nişanlısına bir uyarıdır. Norbert Hanold görünürde küçük her türden işaretle kendisinde büyük bir değişimin gerçekleşmiş olduğunu göstererek bizi burada da rahatlatır. Sanki balayı Augustus ve Gretchen'lerine hiç kızmamış gibi kendisi ve Zoë'sinin balayları için İtalya ve Pompei'ye gelmelerini önerir. Gereksiz bir biçimde Almanya'daki evlerinden yüz mil uzağa gelmiş olan bu mutlu çiftlere yönelik tüm duygularını belleğinden tümüyle silmiştir. Yazar bir tutum değişikliğinin en güvenilir işareti olarak bu tür bir anı kaybını ileri sürmekte kesinlikle haklıdır. Zoë'nin "*bir biçimde küllerden kazılıp çıkarılmış çocukluk arkadaşının*" (150.) önerdiği balayı planına yanıtı kendini bu türden coğrafi bir karar vermek için yeterince canlı hissetmediği şeklindedir.

Sanrı şimdi güzel bir gerçeklikle yenilmiştir; ama iki âşık Pompei'den ayrılmadan önce bir kez daha onurlandırılacaktır. Via Consolare'ye girişte caddenin eski geçit taşlarına basılarak geçildiği Herkül Kapısına vardıklarında Norbert Hanold durur ve kıza önden yürümesini söyler. Zoë onu anlar "ve giysisini sol eliyle hafifçe kaldırarak Zoë Bertgang halinde *yeniden canlanan* Gradiva, Norbert'in düş görürmüş gibi izleyen bakışları tarafından incelenirken, güneşin altında dingince süzülen yürüyüşüyle geçit taşlarının üzerinden caddenin karşısına geçer." Aşkın zaferiyle sanrıda güzel ve değerli olan her şey de onurlanmıştır.

Yazar son benzetmesinde —yıkıntılardan çıkarılan çocukluk arkadaşı— kahramanın sanrısının onun bastırılmış anısını ayırt etmede yararlandığı simgeleştirmenin anahtarını sunar. Gerçekten de akıldaki bir şeyin erişilmez ve saklı kılındığı bastırma için Pompei'nin kurban düştüğü ve kazma küreklerin çalışmasıyla onu bir kez daha ortaya çıkarabilecek türden gömülmeden daha iyi bir benzetme bulunamaz. Genç arkeoloğun düşleminde, gençlik aşkının nesnesini anımsatan kabartmanın orijinalini Pompei'ye taşımasını zorunlu kılan şey de buydu. Yazar duyarlı sezgisinin bireydeki belli bir zihinsel süreç ile insanoğlunun tarihinde yer alan yalıtılmış bir tarihsel olay arasında algılamış olduğu değerli benzerlik üzerinde oyalanmakta gerçekten de çok haklıydı.[11]

---

[11] [Freud daha sonra yayımladığı birden fazla çalışmada. Pompei'nin yazgısını, bir bastırma benzetmesi olarak benimsemiştir. Örneğin bu çalışmadan kısa bir süre sonra yayımlanan "Sıçan Adamı" olgu öyküsüne (1909*d*) bakınız; *P.F.K.*, **10**, 50.]

II

AMA BAŞLANGIÇTAKİ niyetimiz yalnızca belli çözümsel yöntemler yardımıyla Gradiva'daki düşlerden birkaçını incelemekti. Öyleyse nasıl oldu da tüm öyküyü açınsamaya ve iki ana kişiliğin zihinsel süreçlerini araştırmaya yöneldik? Aslında bu pek de yararsız bir çalışma parçası olmadı; önemli bir hazırlıktı. Gerçek bir insanın gerçek düşlerini anlamaya çalıştığımızda onun kişiliği ve kariyeri ile yoğun bir biçimde ilgilenmemizin ve yalnızca düşten hemen önceki yaşantılarını değil ama geçmişe dek uzananları da bilmemizin gerekmesi de buna uyar. Kendi işimize dönmek için henüz özgür olmadığımızı ama öykü üzerinde biraz daha durup, daha fazla hazırlık çalışması gerçekleştirmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Kuşkusuz okurlarım, şimdiye dek Norbert Hanold ve Zoë Bertgang'ı tüm zihinsel dışavurum ve eylemlerinde sanki yazarın yaratıları değil de gerçek kişilermiş gibi, yazarın aklını da görüntüleri bulanıklaştırıcı ya da kırıcı değil de mutlak geçirgen bir ortammış gibi ele aldığımı görünce şaşırmışlardır. Ve yazar kendi öyküsünü "düşlem" diye adlandırmakla gerçeklik tanımlamasından özellikle vazgeçtiğinden benim yöntemim daha da şaşırtıcı görünecektir. Ancak yazarın tüm tanımlamaları gerçeklikten öylesine büyük bir sadakatle kopyalanmıştı ki *Gradiva* bir düşlem değil de bir ruhhekimliği çalışması olarak aktarılsaydı buna karşı çıkmazdık. Yazar yalnızca iki noktada kökleri gerçeklik yasasına dayanmayan önerme ileri sürme hakkından yararlanmıştır. İlki, genç arkeoloğu, eski olduğu kuşku götürmeyen ama yalnızca ayağın yürürken aldığı durumun garipliğiyle değil yüz yapısının ve bedensel tavrın her ayrıntısıyla çok sonraki yıllarda yaşayan bir insana —genç adamın bu insanın fiziksel görüntüsünü yontunun canlanması olarak görebileceği kadar— çok benzeyen kabartmayla karşılaştırdığı zamandı. İkincisi ise genç adamı yaşayan kadınla

tam da Pompei'de buluşturduğu zaman çünkü ölü olan kadın oraya yalnızca kahramanın düşgücüyle yerleştirilmiş ve Pompei yolculuğu aslında onu yaşadığı kasabanın sokağında görmüş olduğu yaşayan kadından uzaklaştırmıştı. Yazarın ikinci hazırlığı yine de gerçek olasılıktan şiddetli bir kopuşu içermez; yalnızca çoğu insanın tarihinde mutlaka bir rol oynayan rastlantıdan yararlanır ve dahası bunu iyi bir amaç için kullanır çünkü bu rastlantı kaçmanın, insanı tam da kaçmakta olduğu şeye götüren bir araç olduğunu ileri süren ölümcül gerçeği yansıtır. İlk önerme —sonradan ortaya çıkan her şeyin temelini oluşturan yontuyla kız arasındaki aşırı benzerlik ki daha ılımlı bir seçenekle yürüyen ayağın duruşu gibi tek bir özelliğe indirgenebilir— daha çok düşleme dayalı ve tümüyle yazarın keyfi kararından yeşermiş gibi görünür. Burada kendi düşlemimizin oyununun gerçeklikle bir bağlantı oluşturmasına izin vermeye ayartılabilirdik. "Bertgang" adı eski günlerde bu ailenin kadınlarının yürüyüşlerindeki özgünlükle ayırt edilebildikleri gerçeğini işaret edebilirdi ve Cermen Bertgang'ların, sanatçıyı yürüyüşünün özgünlüğünü yontusunda sonsuzlaştırmaya yönelten kadının da üyesi olduğu Romalı bir aileden geldiğini düşünebilirdik. Ancak farklı insan biçimi çeşitleri birbirlerinden bağımsız olmadığından ve aslında —sanat koleksiyonlarında görebileceğimiz gibi— bizler arasında bile eski tipler tekrar tekrar ortaya çıktığından çağdaş bir Bertgang'ın bedensel yapısının tüm diğer özelliklerinde de eski atalarının özelliklerini yeniden üretebilmesi tümüyle olanaksız olmazdı. Ama bu tür varsayımlar yerine yaratısının bu bölümünün hangi kaynaklardan türediğini yazarın kendisine sormak daha akıllıca olurdu; o zaman bir zamanlar görünürde keyfi olan kararın gerçekte nasıl da yasaya dayalı olduğunu bir kez daha göstermek için iyi bir fırsatımız olurdu. Ama yazarın aklındaki kaynaklara erişemeyeceğimizden[1] yazarı olanaksız bir

[1][Bkz. aşağıda bu çalışmanın "ek"ine.]

önerme üzerine tümüyle yaşam gerçeğine uygun bir gelişim kurma hakkıyla —örneğin Shakespeare'in *Kral Lear*'de kendisine tanıdığı hakla[2]— baş başa bırakmalıyız.

Bundan başka yazarın bize, aklın çalışma biçimlerine ilişkin bilgimizi ölçmemizi sağlayabilecek, mükemmel biçimde doğru bir ruhhekimliği çalışması —bir olgu öyküsü ve tıbbi ruhbilimin belli temel kuramlarını vurgulamak üzere tasarlanmış olabilecek bir iyileşmenin öyküsü— sunduğunu yinelemek zorundayız. Yazarın bunu yapmış olması yeterince tuhaftır. Ama sorulduğunda böylesi bir amacı tümüyle yadsısaydı ne olurdu? Benzerlikler çıkartmak ve olaylara anlamlar yüklemek son derece kolaydır. Bu büyüleyici, şiirsel öyküye yazarının niyetlerinden çok uzak bir gizli anlam yükleyen daha çok biz değil miyiz? Olasılıkla öyle. Bu soruya daha sonra geri döneceğiz. Ancak şu ana dek öyküyü neredeyse tümüyle yazarın sözcükleriyle vererek kendimizi böylesi bir yanlı yorumdan korumaya çalıştık. Bizim tıpkıbasımımızı gerçek Gradiva metniyle karşılaştıran herhangi biri bize bu kadarını lütfedecektir.

Ve belki çoğu insana göre, çalışmasının bir ruhhekimliği incelemesi olduğunu ifade ederek yazarımıza iyilik yapmış da olmuyoruz. Bize, bir yazarın ruhhekimliğini yolundan uzak tutması ve patolojik zihinsel durumların tartışılmasını hekimlere bırakması gerektiği söylenecektir. Gerçek ise hiçbir yaratıcı yazarın bu uyarıya uymadığıdır. İnsan aklının betimlenmesi aslında en çok yazarın egemenlik alanıdır; o çok eski zamanlardan beri bilimin ve bilimsel ruhbilimin habercisi olmuştur. Ama normal diye tanımlanan akıl durumları ile patolojik olanlar arasındaki sınır kısmen geleneksel bir sınırdır ve kısmen de öyle dalgalıdır ki olasılıkla gün içinde her birimiz pek çok kez bu sınırı geçeriz. Öte yandan ruhhekimliği sürekli olarak kendini, kırılgan zihinsel aygıtın büyük ölçüde yaralanmasından doğan, ağır ve iç karartıcı hastalıkların incelenmesiyle kısıtlamaya

[2][*Kral Lear* "olanaksız önermesi" üzerine daha fazla bilgi Freud'un "Üç Kutu Teması" (1913*f*) makalesinin sonlarında bulunur. *P. F. K.* **15**, s. 246.]

çalışsaydı yanlış yapmış olurdu. Sağlıklılıktan hafif ve düzeltilmesi olası ve de bugün izlerini zihinsel güçlerin iç ilişkisinin ötesinde bulamayacağımız sapmalar da hiç de azımsanmayacak ölçüde ruhhekimliğinin ilgisini çeker. Aslında gerek normal durumlar gerekse ağır hastalık görüngüleri yalnızca bunlar aracılığıyla anlaşılabilir. Dolayısıyla ne yaratıcı yazarlar ruhhekimlerini ne de ruhhekimleri yaratıcı yazarları göz ardı edemezler ve bir ruhhekimliği konusunun, güzelliğinden özveride bulunmaksızın, şiirsel bir biçimde işlenmesinin doğru olduğu ortaya çıkabilir.[3]

Ve gerçekten de bu -olgu öyküsünün ve sağaltımının bu düşsel resmi- doğrudur. Artık öyküyü anlatmayı bitirdiğimize ve merakımızı doyurduğumuza göre onu daha iyi değerlendirebilir ve bilimimizin teknik terminolojisiyle yeniden üretebiliriz; bu durumda daha önce söylediklerimizi yineleme gerekliliği karşısında kendimizi rahatsız hissetmeyeceğiz.

Norbert Hanold'un durumuna yazar tarafından sık sık "sanrı" olarak değinilir ve onun bu seçimini reddetmek için bir nedenimiz yoktur. Bir "sanrının" onu kapsamlı biçimde tanımlamayan ama diğer bozukluklardan önemli ölçüde ayıran iki temel niteliğini belirtebiliriz. İlki, beden üzerinde doğrudan bir etki üretmeyen ama yalnızca zihinsel göstergelerle sergilenen patolojik durumlar grubundan biridir. İkincisi, sanrı, "düşlemlerin" egemen oluşuyla —yani inanç sağlayışı ve eylemler üzerinde etkinlik kazanışıyla— nitelenir. Hanold'un Gradiva'nın küllerde özel olarak oluşturulmuş ayak izlerini aramak için Pompei'ye gidişini anımsarsak bir sanrının yönetimi altındaki bir eylemin iyi bir örneğini görürüz. Bir ruhhekimi Norbert Hanold'un sanrısını belki de "paranoya" grubuna yerleştirecek ve olasılıkla

[3](Freud'un psikopatolojik malzemenin yaratıcı yazarlarca kullanılmasına ilişkin bir diğer tartışması yazarın ölümünden sonra yayımlanan "Sahnedeki Psikopatolojik Kişilikler" (1942*a*) denemesinde bulunur. *P. F. K.* **15**, s. 119 v. s.]

da onu "fetişistik erotomani" olarak tanımlayacaktır; çünkü bununla ilgili en çarpıcı şey bir yontu parçasına âşık olmasıdır ve yine çünkü ruhhekimlerinin (her şeyi kabalaştırma eğilimiyle) bakış açısından genç arkeoloğun ayaklara ve ayakların duruşuna yönelik ilgisi "fetişizmi" düşündürmek zorundadır. Yine de tüm bu değişik sanrı türlerini konularına göre adlandırma ve sınıflandırma sistemlerinde tehlikeli ve verimsiz bir şeyler bulunur.[4]

Dahası kahramanımız böylesine tuhaf bir yeğleme temelinde sanrı geliştirebildiğinden, katı bir ruhhekimi onu hemen bir dégénéré (yoz) olarak damgalayacak ve onu acımasızca bu yazgıya sürükleyen kalıtımı araştıracaktır. Ama bu noktada yazar ruhhekimini izlemez ve bunu yaparken de iyi bir nedeni vardır. "Empati"yi kolaylaştırmak için kahramanı bize yakınlaştırmak ister; doğru olsa da olmasa da 'dégénéré' tanısı genç arkeoloğu bizden uzaklaştırırdı; çünkü biz okurlar normal insanlar ve insanlığın standartlarıyızdır. Yazar kalıtım ve durumun yapısal ön koşullarıyla da çok ilgili değildir ama öte yandan böylesi bir sanrıyı ortaya çıkarabilen kişisel zihinsel oluşumun derinliklerine dalar.

Norbert Hanold önemli bir noktada sıradan insanoğlundan oldukça farklı davranmıştır. Yaşayan kadınlarla hiç ilgilenmemiş, hizmetkarı olduğu bilim bu ilgiyi ondan almış ve mermer ya da bronz kadınlara taşımıştır. Bu önemsiz bir tuhaflık olarak görülmemelidir, tersine daha sonra gelişecek olayların temel önkoşuludur. Çünkü bir gün bu türden belli bir yontu, doğal koşullarda yalnızca yaşayan bir kadına yöneltilen ilginin tümü üzerinde hak iddia eder ve bununla birlikte Norbert'in sanrısı başlar. Daha sonra mutlu rastlantılar yoluyla sanrısının iyileşmesi ve ilgisinin mermerden tekrar canlı bir kadına geçmesi gözlerimizin önüne serilir. Yazar kahramanımızın kadınlardan

[4]Aslında N. H. olgusu paranoik değil histerik sanrı olarak tanımlanmalı. Bu olguda paranoya belirtileri yoktur.

uzaklaşmasına yol açan etkileri izlememize izin vermez; yalnızca kahramanın tutumunun doğuştan gelen yatkınlığıyla açıklanmadığı tam tersine bir miktar imgelemsel (buna erotiği de ekleyebiliriz) gereksinim içerdiği konusunda bizi bilgilendirir. Daha sonra öyküden öğrendiğimize göre çocukluğunda diğer çocuklardan uzak durmamıştır: o yaşlarda küçük bir kızla arkadaştır, kız onun ayrılmaz arkadaşıdır, küçük yemeklerini onunla paylaşır, aynı zamanda onu pataklar ve saçlarını karıştırmasına izin de verir. Çocukluğun olgunlaşmamış erotizmi bu türden bağlılıklarda, buna benzer sevgi ve saldırganlık bileşimlerinde anlatım bulur; sonuçları yalnızca daha sonra ortaya çıkar ama o zaman karşı koyulmaz haldedirler ve kural olarak çocukluk sırasında yalnızca doktorlar ve yaratıcı yazarlar tarafından erotizm olarak değerlendirilirler. Bizim yazarımız da aynı görüşte olduğunu çok net olarak gösterir çünkü kahramanın aniden kadınların ayaklarına ve ayakların durumuna yönelik canlı bir ilgi geliştirmesini sağlar. Bu ilgi hem bilim adamları hem de yaşadığı kasabadaki kadınlar arasında kötü bir ün, ayak fetişisti ünü kazanmasına neden olacaktır; ama çocukluk oyun arkadaşının anısına dek bu ilginin izini sürmekten kendimizi alamayız. Çünkü kuşkusuz kız, çocukluğunda bile, zarif bir yürüyüşün adım atarken parmakları neredeyse yere dikey gelecek şekilde garipliğini gösteriyordur ve eski bir mermer kabartmanın Norbert Hanold için bu denli önem kazanmasının nedeni aynı yürüyüşü temsil etmesidir. Bu arada fetişizm görüngüsünden sapma konusunda yazarın tümüyle bilimle uzlaşma içinde olduğunu söyleyebiliriz. Binet' den [1888] beri fetişizmi çocukluğun erotik izlenimlerine dek geri izlemeye çalıştık.[5]

[5][Binet'nin fetişizm üzerine görüşü Freud'un *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme*'sinde (1905*d*) betimlenmiş ancak 1920'de onların doğruluğundan kuşkular taşıyan bir dipnot eklemiştir. (*P. F. L.*, 7. 67 ve *n.* 1.) Ayrıca Freud'un fetişizm üzerine makalesine (1927*e*) bakınız. *A. g. e.* 7, 345.]

Sürekli olarak kadınlardan uzaklaşma durumu sanrı oluşumuna kişisel bir duyarlılık ya da bizlerin alışkın olduğumuz ifadeyle bir "yatkınlık" doğurur. Rastlantısal bir izlenim, unutulmuş ya da en azından erotik bir tonda izleri olan çocukluk deneyimlerini uyandırdığı an zihinsel bozukluğun gelişimi başlar. Ancak aşağıda anlatacaklarımızı dikkate aldığımızda "uyandırma" doğru tanımlama olmaz. Yazarın kusursuz anlatısını ruhbilimin doğru teknik terimleriyle yinelemeliyiz. Norbert Hanold kabartmayı gördüğünde benzer bir ayak duruşunu çocukluk arkadaşında görmüş olduğunu anımsamamıştır; aslında hiçbir şey anımsamamıştır ama bu kabartmanın yarattığı tüm etkiler çocukluk izlenimiyle kurulmuş olan bu bağdan kaynaklanmaktadır. Böylece çocukluk izlenimi kıpırdamış, etkin hale gelmiş ve etki yaratmaya başlamış ama bilince ulaşmamış ya da bugün psikopatolojide yerleşmiş bir terimle "bilinçdışı" kalmıştır. Bu bilinçdışının, felsefeci ve doğa felsefecilerinin genellikle salt etimolojik öneme sahip tartışmalarında yer almayacağından kaygılıyız. Çünkü etkin davranan ama yine de söz konusu kişinin bilincine ulaşmayan ruhsal süreç için şu ana dek daha iyi bir ad bulamamıştık ve "bilinçdışılık" sözcüğü ile anlatmak istediğimiz de budur. Bazı düşünürler, bu türden bir bilinçdışının varlığını, bunun saçma olduğu zemininde tartıştıkları zaman ileri sürebileceğimiz tek şey; ilgili zihinsel görüngülerle asla ilgilenmemiş oldukları, etkin ve şiddetli hale gelen zihinsel şeylerin aynı zamanda bilinçli hale de geldikleri şeklindeki alışıldık deneyimin etkisi altında oldukları ve (yazarımızın çok iyi bildiği gibi) şiddetli olmalarına ve etki yaratmalarına karşın yine de bilincin dışında kalan zihinsel süreçlerin var olduğunu öğrenmeleri gerektiğidir.

Kısa bir süre önce Norbert Hanold'un Zoë ile çocukluk ilişkilerine ait anılarının "bastırılmış" durumda olduğunu söyledik; şimdi ise onları "bilinçdışı" anılar olarak adlandırıyoruz. Öyleyse, aslında anlamları açısından çakışır

görünen bu iki teknik terim arasındaki ilişkiye şimdi biraz daha dikkat etmeliyiz. Konuyu basitleştirmek güç değildir. "Bilinçdışı" daha geniş olan kavramdır, "bastırılmış" ise daha dar. Bastırılmış olan her şey bilinçdışıdır; ama bilinçdışı olan her şeyin bastırılmış olduğunu öne süremeyiz. Hanold kabartmayı gördüğünde Zoë'sinin yürüyüşünü anımsamış olsaydı daha önce kendisinin bilinçdışı anısı olan şey eşzamanlı olarak etkin ve bilinçli hale gelecek ve bu da bu anının daha önce bastırılmış olmadığını gösterecekti. "Bilinçdışı" salt betimsel bir terimdir, bazı açılardan tanımsız ve dural diyebileceğimiz bir terim. "Bastırılmış" zihinsel güçlerin iç ilişkisini dikkate alan devimsel bir anlatımdır; bilinçli hale gelmek de içinde olmak üzere her türlü ruhsal etkiyi oluşturmaya çalışan bir gücün varlığını temsil eder ama aynı zamanda, bir kez daha bilinçli hale gelmek de içinde olmak üzere, bu ruhsal etkilerden bazılarını engelleyebilen bir karşıt güç de bulunduğunu ifade eder. Bastırılmış olan bir şeyin işareti onun şiddetli olmasına karşın bilince girememesidir. Dolayısıyla Hanold'un durumunda kabartmanın ortaya çıktığı andan başlayarak, bastırılmış olan bilinçdışı bir şeyle ya da kısacası bastırılmış bir şeyle ilgiliyizdir.

Norbert Hanold'un büyüleyici yürüyüşe sahip kızla çocukluk ilişkilerine ait anıları bastırılmıştı; ama bu henüz ruhsal durumun doğru değerlendirmesi değildir. Yalnızca anılar ve düşünceleri ele aldığımız sürece yüzeyde kalırız. Zihinsel yaşamda tek başına değeri olan şey duygulardır. Duygu uyandırma niteliğine sahip olmadıkça hiçbir zihinsel güç önemli değildir. Düşünceler yalnız ortaya çıkmaması gereken duygu boşalmalarıyla birleşmiş oldukları için bastırılırlar. Bastırmanın duygular üzerinde etkili olduğunu ama yalnızca duyguların düşüncelerle birleşiminde bunu ayırt edebileceğimizi söylemek daha doğru olacaktır.[6] Bu durumda bastırılmış olan şey Norbert

[6][Freud'un, örneğin, "Bilinçdışı" (1915*e*) makalesinin (*P. F. K.*, **12**. 175-85) III. ve IV. bölümlerinde yer alan daha sonraki ve daha ayrıntılı bastırma tartışmalarına uyması için bunlardan bazılarının farklı ifade edilmesi gerekir.]

Hanold'un erotik duygularıydı; çocukluk yıllarında erotizmi Zoë Bertgang'dan başka bir nesne bilmediği için ona ilişkin anıları unutulmuştu. Eski kabartma, içinde uyuklayan erotizmi uyandırmış ve çocukluk anılarını etkin kılmıştı. Erotizme karşı içinde varolan direnç nedeniyle bu anılar yalnızca bilinçdışı anılar olarak işler hale gelebilirdi. Şimdi içinde olup bitenler ise erotizmin gücü ile onu bastırmış olan güçler arasındaki bir savaşımdı; bu savaşımın dışavurumu ise bir sanrı.

Yazarımız, kahramanının erotik yaşamının bastırılmasına yol açan nedenleri vermemişti çünkü Hanold'un bilime yönelik ilgisinin bastırmanın kullanmış olduğu tek araç olduğu kesindi. Bu noktada bir hekimin daha derinleri kazması gerekir ama belki de bu olgudaki nedenlere ulaşamaz. Ama hayranlıkla direttiğimiz gibi yazar bastırılmış erotizmin nasıl da bastırmanın ortaya çıkmasına hizmet eden araçların bölgesinden doğduğunu göstermeyi ihmal etmemiştir. Antik, mermer bir kadın yontusunun arkeoloğumuzu aşktan kaçışından kurtaracak şey olması ve onu doğduğumuz andan beri ağırlığını taşıdığımız yaşam borcunu ödeme konusunda uyarması gerektiği doğruydu.

Kabartmanın Hanold'da başlattığı sürecin ilk dışavurumları, içinde temsil edilen figürün etrafında gelişen düşlemlerdi. Figür ona, sözcüğün en iyi anlamıyla, kadın hakkında "bugünden" bir şeylere sahip gibi görünmüştü ve sanki sanatçı caddede yürürken onu "yaşamdan" yakalamıştı. Eski kabartmadaki kıza, uzun adımlarla savaşa yürüyen savaş tanrısının lakabı —Mars Gradivus— üzerine oluşturduğu "Gradiva" adını verdi. Kızın kişiliğini giderek daha fazla niteliklerle donattı. Saygın bir kişinin, belki de bir ilahın tapınak hizmetiyle ilişkili bir soylunun kızı olabilirdi. Kızın özelliklerinde bir Yunan kökeninin izlerini bulabileceğini düşündü ve sonunda kendini kızı bir başkentin kalabalık yaşamından çıkartmak ve onu daha huzurlu Pompei'ye taşımak zorunda duyumsadı ve Pompei'de de onu caddeyi geçmeyi olası kılan geçit taşları üzerinde yürüttü.

Düşleminin bu ürünleri yeterince keyfi ama aynı zamanda masumca kuşku uyandırmayacak şeyler olarak görünür. Ve aslında ilk kez bir eylem kışkırtması başlattıklarında —arkeoloğun bu ayak duruşunun gerçeğe uygun olup olmadığı sorunuyla huzursuzlandığı, çağdaş kadın ve kızların ayağını incelemek için yaşamdan gözlemler yapmaya başladığında— bile bu eylem, sanki Gradiva yontusuna yönelik tüm ilgisi arkeolojiyle profesyonel ilişkisinin toprağından yeşermiş gibi, bilinçli bilimsel güdülerle perdelenmişti. Araştırmasının öznesi olarak seçtiği sokaktaki kız ve kadınlar onun tutumunun kuşkusuz bir diğer kabaca erotik bakışını üstlenmiş olmalıydılar ve elimizden bunların doğru olduğunu düşünmekten başka bir şey gelmez. Hanold'un Gradiva'ya ilişkin düşlemlerinin kökeni konusunda olduğu kadar araştırmalarının güdüleri konusunda da bilgisiz olduğundan kuşku duyamayız. Daha sonra öğrendiğimize göre bunlar onun, gencecik aşkının anılarının yankıları, bu anıların türevleri, değiştirilmemiş biçimde kahramanın bilincine ulaşmada başarısız olduktan sonraki dönüşümleri ve çarpıtmalarıdır. Yontuda "bugünden" bir şeyler olduğu şeklindeki görünürde estetik yargı, bu türden bir yürüyüşün tanıdığı ve şimdiki zamanda caddeyi geçen bir kıza ait olduğuna ilişkin bilgisinin yerini almıştır. Yontunun "yaşamdan" olduğu izleniminin ve öznesinin Yunanlı olduğu düşleminin ardında Yunanca "yaşam" anlamına gelen Zoë adına ilişkin anısı uzanır. Öykünün sonunda, sanrısı iyileştikten sonra kahramanın kendisinden öğrendiğimize göre Gradiva "ışıltılı ya da görkemli yürüyen kişi" gibi bir anlam taşıyan "Bertgang" soyadının iyi bir çevirisidir. Gradiva'nın babasına ilişkin ayrıntılar Hanold'un Zoë Bertgang'ın "tapınak hizmeti" olarak klasik terimlere çevrilebilecek olan saygın bir üniversite öğretmeninin kızı olduğuna ilişkin bilgiden kaynaklanmıştır. Son olarak "sessiz, dingin doğası bunu istediği için" değil ama bulanık bilgi kanalları yoluyla çocukluk arkadaşlığının anılarını ayırt etmeye başladığı olağanüstü durumu için bilimde daha başka ya da daha

iyi bir benzerlik bulunamadığı için düşlemi Gradiva'yı Pompei'ye taşır. Kendi çocukluğunu (onun için çok kolay olan) klasik geçmişle örtüştürmeyi bir kez başardığında Pompei'nin gömülüşü —geçmişin korunarak yok oluşu— ile "ruhiçi" algı[7] olarak tanımlanabilecek bir yolla bilgi sahibi olduğu bastırma arasında tam bir benzerlik vardır. Bu noktada kullandığı simgeleştirme öykünün sonlarına doğru yazarın bilinçli olarak kıza kullandırdığıyla aynıdır; "Kendi kendime burada tek başıma da ilginç bir şeyler bulup çıkarabileceğimi söyledim. Kuşkusuz yapmış olduğum buluşu hiç hesaba katmamıştım." (124.) Ve en sonunda Hanold'un balayları için yaptığı planı "kendisi de bir biçimde küllerden kazılıp çıkarılmış çocukluk arkadaşına" bir göndermeyle yanıtlar. (150.)

Böylece, Hanold'un sanrısal düşlemleri ve eylemlerinde bir çift belirleyici, iki farklı kaynaktan gelen türevler bulduk. Bunlardan biri, Hanold'a da açık olan, diğeri ise onun zihinsel süreçlerini incelediğimizde bize açık hale gelendir. Hanold'un bakış açısından birisi bilinçli, diğeri ise tümüyle bilinçdışıydı. Biri salt arkeoloji biliminin düşünce halkasından türemiş, diğeri kendisinde etkin hale gelmiş olan bastırılmış çocukluk anılarından ve onlara ilişik duygusal içgüdülerden doğmuştu. Biri yüzeyde uzanıp, deyim yerindeyse, arkasında gizlenmiş olanı örttüğü biçiminde betimlenebilirdi. Bilimsel güdülenmenin bilinçdışı erotik güdü için bir bahane olarak hizmet ettiği ve bilimin kendini tümüyle sanrının hizmetine sunduğu söylenebilirdi. Ancak bilinçdışı belirleyicilerin, eşzamanlı olarak bilinci, bilimsel olanları, doyurnamış olan hiçbir şeyi etkileyemediği unutulmamalıdır. Bir sanrının belirtileri —düşlemler ve eylemler— aslında iki zihinsel akım arasındaki uzlaşmanın ürünleridir ve bir uzlaşmada taraflardan her birinin istemleri dikkate alınır; ama her iki taraf da başarmak istediği şeyin bir kısmından

[7] [Bkz. *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* (1901*b*), *P. F. K.*, **6**, 286 ve "Sıçan Adamı" olgu öyküsü (1909*d*), *P.F. K.*, **10**, 94 vd.)

vazgeçmelidir. Bu uzlaşmanın sağlandığı yerde bunu bir savaşım izlemelidir — bu örnekte bu baskılanmış erotizm ile bunu bastırılmış olarak tutan güçler arasında var olduğunu kabul ettiğimiz çatışmadır. Bir sanrının oluşumunda bu savaşım aslında sonsuzdur. Deyim yerindeyse, asla tümüyle doyurucu olmayan her uzlaşma yapısının ardından saldırı ve direnç yenilenir. Yazarımız da bunun ayırdındadır ve bu nedenle daha sonraki gelişmelerin habercisi ve garantisi olarak tuhaf bir karmaşanın kahramanının rahatsızlığının bu evresine egemen olmasını sağlar.

Öykünün akışı içinde bu önemli tuhaflıklarla —düşlem ve kararların çifte güdülenmesi ve bastırmanın güdülenmesine büyük katkıda bulunduğu eylemler için bilinçli bahanelerin yapılanması— sık ve belki de çok daha açık olarak karşılaşacağız. Ve olması gereken de budur; çünkü yazar patolojik zihinsel süreçlerin değişmez ana niteliğini böylece kavramış ve ifade etmiştir.

Norbert Hanold'un sanrısının gelişimi, hiçbir yeni olay nedeniyle gerçekleşmediği için tümüyle akıldan doğmuş gibi görünen ve sanki bir çatışmanın doldurduğu bir düşle gelişti. Ama yazarın bizim beklentimize uygun olarak düşlerin yapılanmasında da derin bir kavrayışa sahip olup olmadığını araştırmadan önce biraz ara verelim. İlk olarak ruhhekimliği biliminin yazarın bir sanrının kökenine ilişkin hipotezlerine ne dediğini, çatışma ve uzlaşma oluşumunda bastırma ve bilinçdışının oynadığı role takındığı tutumun ne olduğunu soralım. Kısacası bir sanrı oluşumunun bu düşsel temsilinin bilimin yargısı karşısında dayanıp dayanamayacağını soralım.

Ve burada belki de beklenmedik bir yanıt vermek zorundayız. Aslında durum tam tersidir: yazarın başarısının önünde dayanamayan bilimdir. Bilim bir sanrının kalıtsal ve yapısal önkoşullarıyla onun yaratıları arasında hazır olarak ortaya çıkmış gibi görünen bir uçurumun —yazarımızın doldurduğunu

bulduğumuz bir uçurumun— derinleşmesine izin verir. Bilim henüz bastırılmanın önemini sezinlememiştir, psikopatolojik görüngüler dünyasını açıklamak için bilinçdışının mutlaka gerekli olduğunu anlamaz, sanrıların temellerini ruhsal bir çatışmada aramaz ve belirtilerini uzlaşmalar olarak değerlendirmez. O halde yazarınız birleşmiş bilim karşısında tek başına mıdır? Hayır (eğer kendi çalışmalarımı bilimin bir parçası olarak sayabilirsem) durum böyle değil çünkü birkaç yıldır —ve kısa bir zaman öncesine dek az ya da çok tek başıma[8]— kendim de Jensen'in *Gradiva*'sından özetlediğim tüm görüşleri destekledim ve teknik terimlerle ifade ettim. Histeri ve takıntılar olarak bilinen durumlarla bağlantılı olarak, bu ruhsal bozuklukların bireysel belirleyicisinin[9] içgüdüsel yaşamın bir kısmının baskılanması ve baskılanmış içgüdüyü temsil eden düşüncelerin bastırılması olduğunu son derece ayrıntılı biçimde belirttim ve kısa bir süre sonra da bazı sanrı biçimleriyle bağlantılı olarak aynı görüşleri yineledim.[10] Bu oluşumla ilgili içgüdülerin her zaman cinsel içgüdü parçaları mı yoksa başka tür içgüdüler mi olduğu sorusu özel olarak *Gradiva*'nın çözümlemesi olgusunda önemsiz olarak değerlendirilmelidir çünkü yazar tarafından seçilmiş olan örnekte kesinlikle önemli olan erotik duyguların baskılanmasından başka bir şey değildi. Ruhsal çatışma ve birbirleriyle savaşım içinde olan iki zihinsel akım arasındaki uzlaşmalar aracılığıyla belirtilerin oluşumu hipotezlerinin geçerliliği, tıpkı düşsel Norbert Hanold

[8]Bkz. ikisi de 1906'da Zürih'te yayımlanmış olan Bleuler'in *Affektivität, Suggestibilät, Paranoia* adlı önemli çalışması ve C. G. Jung'un *Diagnostische Assoziationsstudien* adlı yapıtı. [1912'de eklenen:] Bugün, 1912'de artık gerçek olmadıkları için yukarıda söylediklerimi geri alabilirim. Bu cümlelerin yazılmasından bu yana tarafımdan başlatılan "ruhçözümsel hareket" büyük ölçüde yaygınlaşmış ve sürekli büyümektedir.

[9][Galiba, daha yaygın kalıt alınmış bir etmenle çelişerek.]

[10]Bkz. yazarın *Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre*'si, 1906 [özellikle "Savunma Nöro-Psikozları" üzerine ikinci makale (1896*b*), (*Standart Ed.*, 3, 159].

olgusunda başarmış olduğum gibi, gerçek yaşamda gözlemlenmiş ve tıbbi olarak sağaltılmış hasta olgularında da tarafımdan gösterilmiştir.[11] Benden bile önce, büyük Charcot'nun öğrencisi Pierre Janet ve benimle işbirliği içinde Josef Breuer nevrotik ve özellikle histerik hastalık ürünlerini bilinçdışı düşüncelerin gücüne dek geri izlemişlerdir.[12]

1893 yılından bu yana bu gibi zihinsel rahatsızlıkların incelemesine daldığım zaman buluşlarımın doğrulamasını imgelemsel yazılarda aramak elbette aklıma gelmemişti. Dolayısıyla, 1903'de yayımlanmış olan *Gradiva*'nın yazarının, tıbbi deneyimlerimin kaynaklarından yeni bulduğuma inandığım şeyi yaratısının temeli olarak aldığını gördüğümde yaşadığım duygu şaşkınlıktan fazlaydı. Nasıl olmuştu da bir yazar bir doktorla aynı bilgiye ulaşmış ya da en azından aynı bilgiye sahipmiş gibi davranmıştı?

Dediğim gibi, Norbert Hanold'un sanrısı, yaşadığı kasabanın sokaklarında Gradiva'nınkine benzer bir yürüyüş bulma çabalarının ortasında gerçekleşen bir düşle bir adım öteye taşınmıştı. Bu düşün içeriğini kısaca vermek kolaydır. Düş gören, talihsiz kentin yıkıldığı gün kendisini Pompei'de bulur ve kendisi tehlike altında olmaksızın kentin dehşetini yaşar; ansızın Gradiva'yı yürürken görür ve bir anda, sanki doğal bir şeymişçesine, kızın bir Pompeili olduğu için kendi kentinde yaşadığını ve "Norbert'in çağdaşı olduğu konusunda da hiçbir kuşku" olmadığını anlar. Kızın adına korkuya kapılır ve bir uyarı çığlığı atar, bunun üzerine kız bir an için yüzünü ona döner. Ama Hanold'u önemsemeksizin yoluna devam eder, Apollo Tapınağının merdivenlerine uzanır, yüzü beyaz mermere dönüşürcesine rengini yitirdikten sonra tıpkı bir yontu parçası haline gelene dek kül yağmuruyla gömülür. Uyanırken, odasının

[11]Bkz. "Bir Histeri Olgusunun Çözümleme Parçası" (1905*e*) [*P. F. K.*, **9**, 27].

[12]Bkz. *Histeri Üzerine Çalışmalar* (Freud, 1895*d*. Breuer ile birlikte) [*P. F. K.*, **3**].

içine dolan büyük kentin gürültüsünü umutsuz Pompeililerin yardım çığlıkları ve vahşice kabarmış denizin gümbürtüsü olarak yorumlar. Görmüş olduğu düşü gerçekten yaşamış olduğu duygusu uyandıktan bir süre sonra bile peşini bırakmayacaktır ve düşten ona sanrısı için yeni bir başlangıç noktası olarak, Gradiva'nın Pompei'de yaşadığı ve ölümcül günde orada yok olduğu şeklinde bir inanç kalır.

Yazarın bu düşle ne yapmak istediği ve sanrının gelişimini tam olarak bir düşe bağlamasına neyin neden olduğunu söylemek bizim için çok kolay değildir. Gayretli araştırmacılar gerçekten, zihinsel rahatsızlıkların düşlere bağlı olduğu ve düşlerden doğduğu sayısız örnek toplamışlardır.[13] Bazı seçkin insanların yaşamında da önemli eylemlere ve kararlara ilişkin itkilerin düşlerden kaynaklandığı ortaya çıkar. Ama bu benzerliklerin bizim bilgimize fazla bir katkısı yoktur; öyleyse elimizdeki olguya, yazarımızın imgelemsel arkeolog Norbert Hanold olgusuna dönelim. Eğer öykünün gereksiz bir süslemesi olarak kalmayacaksa, tüm bağlama uydurmak için bunun gibi bir düşü neresinden ele alalım?

Bu noktada bir okurun: "düş, aklı Pompeili kızla dolu olan arkeolog tarafından Pompei'nin yıkılışı biçiminde yanlış yorumlanmış kentin gürültülerinin neden olduğu —basit bir anksiyete düşü olarak— kolaylıkla açıklanabilir bir düş" diye haykırabileceğini gayet iyi düşleyebiliyorum. Düşlerin işleyişi hakkında yaygın biçimde egemen olan sıradan düşünce açısından bir düşün açıklamasından genellikle beklenen şey düş içeriğinin bir kısmıyla iyi kötü çakışan bazı dış uyaranların olması gerektiğidir. Düşe karışan bu dış uyaran düş göreni uyandıran bir gürültü tarafından sağlanacak ve bununla düşe ilgisi tükenecektir. Ah, bir de kentin o sabah normalden daha gürültülü olduğunu düşündürecek nedenlerimiz olsaydı! Keşke,

[13] Sante de Sanctis (1899). [Bkz. *Düşlerin Yorumu* (1900*a*), *P. F. K.*, **4**, 139-40.]

örneğin yazar bize genel alışkanlığının tersine Hanold'un o gece pencereleri açık uyumuş olduğunu söylemeyi unutmuş olmasaydı! Yazarın bunu yapma zahmetine girmemiş olması ne yazık! Ve keşke anksiyete düşleri bu denli basit olsaydı! Ama hayır, düşe yönelik ilgi bu denli kolay tükenmez.

Bir dış duyusal uyaranla bağlantılı düş oluşumu için gerekli hiçbir şey yoktur. Bir uyuyan dış dünyadan gelen bu türden bir uyaranı göz ardı edebilir ya da bir düş oluşturmaksızın onun tarafından uyandırılmasına izin verebilir ya da burada olduğu gibi başka nedenlerle kendisine uygun geliyorsa bu uyaranı düşüne dokuyabilir; içeriklerinin, düş görenin duyularına çarpan bir uyaran tarafından, bu biçimde belirlenmiş olduğunu göstermenin olanaksız olduğu sayısız düş bulunur.[14] Hayır, başka bir yol denemeliyiz.

Belki de, düşün Hanold'un uyanıklık yaşamında bıraktığı art-etkilerde bir başlangıç noktası bulabiliriz. O zamana dek Gradiva'nın bir Pompeili olduğuna ilişkin bir düşlemi vardı. Şimdi bu hipotez onun için kesin hale geldi ve bunu ikinci bir kesinlik —M.S. 79'da diğerleriyle birlikte gömüldüğü— izledi.[15] Sanrısal yapının bu uzantısına düşü dolduran anksiyetenin bir yankısı gibi melankoli duyguları eşlik etti. Gradiva'ya ilişkin bu yeni acı bizim için pek de anlaşılır değildir; Gradiva M.S. 79 yılındaki felaketten kurtulmuş olsaydı bile yüzyıllardır ölü olacaktı. Yoksa ne Norbert Hanold ne de yazarın kendisiyle bu biçimde tartışmamamız mı gerekiyor? Bu noktada da bir kavrayışa uzanan bir yol yok gibi görünüyor. Yine de sanrının bu düşten sağladığı artışa oldukça acı verici özellikte bir duygunun eşlik etmesi belirtilmeye değer.

Bunun dışında eskiden olduğumuz kadar ne yapacağını bilmez haldeyiz. Bu düş kendinden açıklanabilir bir düş değildir

[14][Bkz. *Düşlerin Yorumu* (1900*a*), *P. F. K.*, **4**, 269 vs.]

[15]Gradiva metnine bakınız (15).

ve benim *Düşlerin Yorumu*'mdan ödünç almaya, düşlerin çözümü için orada bulunan bazı kuralları elimizdeki örneğe uygulamaya karar vermek zorundayız.

Bu kurallardan biri bir düşün değişmez bir biçimde düşten önceki günün olaylarıyla ilişkili olduğu şeklindedir.[16] Yazarımız bu kurala uymuş olduğunu göstermek ister gibidir çünkü düşü doğrudan Hanold'un "yaya araştırmaları"na bağlar. Şimdi bunların tipik yürüyüşünü tanımaya çalıştığı Gradiva arayışından başka bir anlamı yoktu. Öyleyse düş Gradiva'nın nerede bulunması gerektiğine ilişkin bir işaret içermeliydi. Ve onu Pompei'de göstererek böyle de yaptı; ama bu bizim için yeni bir şey değildir.

Bir diğer kural bize şunları söyler; düş-imgelerinin gerçekliğine ilişkin bir inanç insanın kendini düşten kurtaramayacağı kadar alışılmadık ölçüde uzun sürerse bu düş imgelerinin canlılığının kışkırttığı yanlış bir yargı değil ama kendi başına ruhsal bir eylemdir: düşün içeriği ile ilgili olarak düşün içindeki bir şeyin gerçekten de kişinin düşünde gördüğü gibi olduğunun güvencesidir[17] ve bu güvenceye inanmak doğrudur. Eğer bu iki kurala tutunacak olursak düşün, aradığı Gradiva'nın nerelerde olduğuna ilişkin bilgi verdiği ve bu bilginin olayların gerçek durumuna uygun olduğu sonucuna varmalıyız. Hanold'un düşünü biliyoruz: bu iki kuralın düşe uygulanması herhangi bir ussal anlam sağlar mı?

Söylemesi garip ama sağlar. Anlam hemen tanınmaması için yalnızca belli bir biçimde kılık değiştirmiştir. Hanold düşte aradığı kızın bir kasabada yaşadığını ve kendisiyle çağdaş olduğunu öğrendi. Şimdi bu Zoë Bertgang için doğruydu; yalnızca düşteki kasaba bir Alman üniversite kasabası değil Pompei'ydi ve zaman şimdiki zaman değil ama M.S. 79 yılıydı.

---

[16] [*Düşlerin Yorumu* (1900*a*), *P. F. K.*, **4**, 214 vs.]

[17] [*Düşlerin Yorumu* (1900*a*), *P.F. K.*, **5**, 205. Freud "Kurt Adam" düşü üzerine görüşlerinde (1918*b*), *P. F. L.*, **9**, 264 bu nokta üzerinde tekrar ısrar etmiştir.]

Bu sanki yer değiştirme yoluyla çarpıtmaydı: elimizdeki şey şimdiki zamandaki Gradiva değil ama geçmişe taşınmış düş görendir. Yine de bu yolla temel ve yeni bir gerçek belirlendi: *aradığı kızla aynı yer ve zamandadır*. Ama düşün gerçek anlamı ve içeriği konusunda hem bizi hem de düş göreni aldatan bu yer ve kılık değiştirme nereden gelir? Bu soruya doyurucu bir yanıt vermek için gerekli araçlara sahibiz.

Sanrıların habercisi olan düşlemlerin kökeni ve doğasına ilişkin olarak işittiğimiz her şeyi anımsayalım. Bunlar, bir direncin değişmeden bilince girmelerine izin vermeyeceği ama direncin sansürünü göz önünde tutarak, değişimler ve çarpıtmalar aracılığıyla, bilinçli hale gelme olanağı bulabilecek, bastırılmış anıların yerine-geçenleri ve türevleridir. Bu uzlaşma sağlandığında anılar bilinçli kişilik tarafından kolaylıkla yanlış —yani egemen ruhsal akıma uygun olduğu biçiminde— anlaşılabilen düşlemlere döner. Şimdi, düş imgelerinin insanın fizyolojik [yani, patolojik olmayan] sanrılarının yaratıları —gündüzleri gayet mantıklı olanlar da dahil olmak üzere olasılıkla her insanda var olan, bastırılmış olan ile egemen olan arasında yer alan savaşımdaki uzlaşmanın ürünleri— olarak tanımlanabilecek şeyler olduğunu varsayalım. O zaman düş imgelerinin çarpıtılmış bir şey olarak kabul edilmesi gerektiğini anlarız; bunların ardında ise, Hanold'un düşlemlerinin ardındaki bastırılmış anıları gibi, *çarpıtılmamış* ama bir anlamda uygunsuz başka bir şeyin aranması gerekir. Bu yolla tanıdığımız karşıtlığı, düş-görenin uyandığı zaman *düşün görünür içeriği* olarak anımsadığı şeyi, sansür tarafından dayatılan çarpıtma öncesinde düşün temelini oluşturan şeyden —yani *gizli düş düşüncelerinden*— ayırt ederek ifade edebiliriz. Böylece bir düşü yorumlama işlemi, düşün görünür içeriğini gizli düş-düşüncelerine çevirmekten, düş düşüncelerinin direncin sansürü karşısında uğradığı çarpıtmayı silmekten ibarettir. Bu kavramları söz konusu düşe uygularsak düşün gizli düş-düşüncelerinin

yalnızca şu olabileceğini buluruz: "aradığın büyüleyici yürüyüşe sahip kız gerçekte bu kasabada seninle birlikte yaşıyor." Ama düşünce bu kalıp içinde bilinçli hale gelemez. Bu düşünce, daha önceki bir uzlaşmanın sonucu olarak, düşlemin, Gradiva'yı Pompeili olarak belirtmiş olması gerçeği tarafından engellenmişti; sonuç olarak eğer kızın aynı yerde ve aynı zamanda yaşadığı gerçek olarak onaylanacaksa çarpıtmayı benimsemekten başka seçenek yoktu: "Sen Gradiva'nın zamanında Pompei'de yaşıyorsun." O halde düşün görünür içeriğinin gerçekleştirdiği ve gerçekten şimdi yaşanmış bir olay olarak temsil edilen düşünce buydu.

Bir düşün tek bir düşünceyi temsil etmesi (ya da "sahnelemesi" de diyebiliriz) yalnızca ender olarak gerçekleşir: genelde bu düşüncelerden birkaç tanesi, bir düşünceler dokusu bulunur. Hanold'un düş içeriğinin, çarpıtması kolaylıkla ortadan kaldırılabilecek olan bir başka parçası daha temsil ettiği gizli düşüncenin belirlenebilmesi için bütünden ayrılabilir. Bu, düşün sonundaki gerçekliğin güvencesini genişletmenin bir kez daha olası olduğu bir düş parçasıdır. Düşte Gradiva yürürken mermer bir yontuya dönüşmüştü. Bu gerçek olayın zekice ve şiirsel bir temsilinden başka bir şey değildir. Aslında Hanold ilgisini yaşayan kızdan mermer bir yontuya aktarmıştı: sevdiği kız onun için mermer bir kabartmaya dönüşmüştü. Bilinçdışı kalmak zorunda olan gizli düş-düşünceleri yontuyu yeniden yaşayan kıza dönüştürmeye çalıştı; bu durumda ona söyledikleri şey aşağı-yukarı şöyleydi: "Önünde sonunda Gradiva yontusuyla yalnızca sana, burada ve şimdi yaşayan, Zoë'yi anımsattığı için ilgileniyorsun." Ama eğer bu buluş bilinçli hale gelebilseydi, bu, sanrının sonu anlamına gelirdi.

Acaba bu yolla düşün görünür içeriğinin her bir farklı parçasını bilinçdışı düşüncelerle değiştirme yükümlülüğü altında mıyız? Kesin bir anlatımla, evet; eğer gerçekten görülmüş bir düşü yorumluyor olsaydık bu görevden kaça-

mazdık. Ama bu durumda da düş görenin bize bolca açıklama sunması gerekecekti. Açıkçası yazarın yaratısı durumunda bu koşulu gerçekleştiremeyiz; yine de düşün içeriğini henüz yorumlama ya da çevirme işlemine tabi tutmadığımız gerçeğini göz ardı edemeyiz.

Çünkü Hanold'un düşü bir anksiyete düşüydü. İçeriği korkutucuydu, düş gören uykudayken anksiyete yaşamış ve uyandıktan sonra da acı verici duygular içinde kalmıştı. Bu bizim açıklama girişimimiz için inandırıcı olmaktan uzaktır ve bir kez daha düş-yorumu kuramından yoğun miktarda yardım almalıyız. Kuram bizi bir düşte duyumsanabilecek anksiyeteyi düş içeriğine dek izleme hatasına düşmeme ve düş içeriğini uyanıklık yaşamında akla gelen bir düşünce içeriğiymiş gibi ele almama konusunda uyarır. Ne denli sık olarak bir anksiyete izi yaşamadan en korkutucu şeylerin düşünü gördüğümüze işaret eder. Öğrendiğimiz üzere gerçek durum kolaylıkla kestirilemeyen ama kesin olarak kanıtlanabilecek oldukça farklı bir durumdur. Anksiyete düşlerindeki anksiyete tıpkı genel nevrotik anksiyete gibi bir cinsel duyguya, libidinal bir duyumsamaya karşılık gelir ve bastırma işlemi yoluyla libidodan doğar.[18] O halde, bir düşü yorumladığımızda anksiyetenin yerine cinsel uyarılmayı koymalıyız. Bu yolla oluşan anksiyetenin düş içeriği üzerinde —değişmez bir biçimde değil ama çok sık olarak— seçici bir etkisi vardır ve düşe bilinçli ve yanlış bir açıdan bakıldığında, anksiyete duygusuna uygun olacakmış gibi görünen düşünsel öğeleri bu içeriğe katar. Daha önce söylediğim gibi bu değişmez bir kural değildir çünkü içeriği hiç de korkutucu olmayan ve dolayısıyla duyumsanan anksiyetenin bilinçli çizgileri üzerine bir açıklama yapmanın olanaksız olduğu çok sayıda anksiyete düşü vardır.

[18] Bkz. benim anksiyete nevrozları üzerine ilk makalem (1895*b*) ve *Düşlerin Yorumu*. [*P. F. K.*, **10**, 31 vs., aynı yayım., **4**. 210-1, 285-6, 5, 301 vs. Freud anksiyetenin kökenine ilişkin düzeltilmiş bir görüşü *Kendirmalar, Belirtiler ve Anksiyete*'de ileri sürdü (1926*d*), aynı yayım., **10**, 304 vs.]

Düşlerdeki anksiyeteye ilişkin bu açıklamanın kulağa çok tuhaf geldiğinin ve bunu kabul etmenin kolay olmadığının ayırdındayım ama okura yalnızca onunla anlaşmaya çalışmasını önerebilirim. Üstelik, Norbert Hanold'un düşü bu anksiyete görüşüyle uzlaşabilse ve bu yolla açıklanabilseydi çok olağanüstü bir şey olurdu. Buna dayanarak düş görenin erotik özlemlerinin gece boyunca hareketlendiğini ve sevdiği kızın anısını bilinçli kılarak onu sanrısından kurtarmak için güçlü bir çabada bulunduğunu ama bu özlemlerin yeni bir reddedişle karşılaştığını ve kendisi de okul yıllarının anılarına ilişkin korkutucu tabloları düş içeriğine ekleyen anksiyeteye dönüştürüldüğünü söylemeliyiz. Bu yolla düşün bilinçdışı gerçek içeriği, bir zamanlar tanımış olduğu Zoë'ye yönelik tutkulu özlemi, Pompei'nin yıkımı ve Gradiva'nın yitirilişi görünür içeriğine dönüştürülmüş hale geldi.

Şu ana dek ussal göründüğünü sanıyorum. Ama haklı olarak, erotik istekler düşün çarpıtılmamış içeriğini oluşturuyorsa dönüştürülmüş düşün herhangi bir yerinde bu isteklerin en azından bazı tanınabilir kalıntılarını göstermenin de olası olması gerektiğinde ısrar edilebilir. Öykünün daha ileri bölümlerinde yer alan bir ipucunun yardımıyla bu bile olası olabilir. Hanold sözde Gradiva ile ilk karşılaşmasında düşü anımsar ve görüntüden kendisini o zaman görmüş olduğu gibi yine uzanmasını rica eder.[19] Ancak bundan sonra genç hanım kızgınlıkla ayağa kalkar ve tuhaf arkadaşından ayrılır çünkü sanrısının etkisi altında söylediği şeyin ardındaki uygunsuz erotik isteği yakalamıştır. Sanırım Gradiva'nın yorumunu kabul etmeliyiz; gerçek bir düşte bile her zaman erotik bir isteğin daha kesin bir ifadesini bulmayı bekleyemeyiz.

Düş yorumunun bazı kurallarının Hanold'un ilk düşüne uygulanması böylece düşün ana özeliklerinin bizim için anlaşılır

---

[19]"Hayır — konuşmadık — ama uykuya yattığında sana seslendim ve o zaman yanında durdum — yüzünde mermerdekinin dingin güzelliği vardı. Basamakta aynı biçimde uzanmanı — rica edebilir miyim?"(70.)

kılınması ve onun öykünün kurgusuna dokunmasıyla sonuçlandı. O halde yazarın bunu yaratırken bu kuralları gözlemlemiş olması gerekir miydi? Başka bir soru da sorabiliriz: yazar sanrının daha ileri gelişimini oluşturmak için neden bir düşü araya sokmuştu? Bana göre bu ustaca bir düşünceydi ve bir kez daha gerçeğe uygundu. Gerçek hastalıklarda sanrının sıklıkla bir düşle bağlantılı olarak doğduğunu daha önce işitmiştik ve düşlerin doğasına ilişkin edindiğimiz bilgilerden sonra bu olguda yeni bir bilmece görmeye gerek yoktur. Düşler ve sanrılar aynı kaynaktan —bastırılmış olandan— doğar. Düşlerin normal insanların ruhsal sanrıları olduğu söylenebilir. Bastırılmış olan şey bir sanrı olarak uyanıklık yaşamına girecek kadar güçlenmeden önce, uyku durumunun daha elverişli koşullarında, kalıcı etkileri olan bir düş kalıbında bir ilk başarıyı kolaylıkla kazanabilir. Çünkü uyku sırasında zihinsel etkinliğin genel yavaşlamasının yanısıra egemen ruhsal güçlerin bastırılmış olana karşı çıktığı direncin gücünde de bir gevşeme vardır. Düşlerin oluşumunu olası kılan bu gevşemedir ve düşlerin bize aklın bilinçdışı kesimine ilişkin —kural olarak, uyanıklık yaşamının ruhsal yüklerinin yeniden kurulmasıyla düşün bir kez daha kaçması ve bilinçdışı tarafından kazanılmış olan alanın bir kez daha boşaltılması dışında— en iyi bilgiyi sağlamalarının nedeni de budur

III

ÖYKÜNÜN daha sonraki akışı içinde bizi yorumlamaya ve kahramanın aklındaki olaylar dizisine sokmaya ilkinden daha fazla ayartabilecek ikinci bir düş bulunur. Ama yazarın anlatısından saparak ve hemen bu ikinci düş için acele ederek çok az şey kazanırız; çünkü bir başkasının düşünü çözümlemek isteyen hiç kimse dikkatini düş görenin gerek içsel gerekse dışsal tüm deneyimlerinin en ince ayrıntılarına yöneltmekten kaçınamaz. Dolayısıyla öykünün dokusuna bağlı kalmak ve ilerledikçe içine kendi açıklamalarımızı serpiştirmek olasılıkla en iyisi olacaktır.

Yukarıda çözümlediğimiz ilk düşün tek sonucu Gradiva'nın M.S. 79 yılında Pompei felaketi sırasında ölmüş olduğuna ilişkin yeni sanrının yapılanması değildi. Bundan hemen sonra, Hanold sonunda kendisini Pompei'ye getiren İtalya yolculuğuna karar verdi. Ama bundan önce başka bir şey oldu. Pencereden bakarken sokakta yürüyüşü ve duruşuyla Gradiva'sına benzeyen birini gördüğünü düşündü. Giyiminin uygunsuz olmasına karşın arkasından koştu ama kızı yakalayamadı ve yoldan geçenlerin alayları nedeniyle eve geri döndü. Tekrar odasına geldiğinde karşıdaki bir evin penceresinde duran kafes içindeki kanaryanın şarkısı onda kendisinin de özgürlüğü özleyen bir tutsak olduğu şeklinde bir duygu uyandırdı ve bahar yolculuğunun kararlaştırılmasıyla uygulanması aynı zamanda gerçekleşti.

Yazar Hanold'un bu yolculuğuna belli bir ışık tutmuş ve onun içsel sürecine ilişkin bir kısmi içgörü kazanmasına izin vermiştir. Elbette Hanold bu yolculuk için kendine bilimsel bir bahane bulmuştur ama bu fazla uzun sürmez. Önünde sonunda

aslında "bu yolculuğun itkisinin adlandıramadığı bir duygudan kaynaklandığının" ayırdındadır. Tuhaf bir huzursuzluk karşılaştığı her şeyden rahatsızlık duymasına neden olur ve onu Roma'dan Napoli'ye, oradan da Pompei'ye sürükler ama bu son konaklama yerinde bile hâlâ gergin bir ruh durumu içindedir. Balayına çıkanların budalalıkları canını sıkar ve Pompei otellerinin sakinleri olan karasineklerin küstahlığına öfkelenir. Ama sonunda "doyumsuzluğunun yalnızca çevreden kaynaklanmadığı, bir dereceye kadar kökeninin kendisinin içinde olduğu"nu daha fazla kendisinden gizleyemez. Aşırı heyecanlı olduğunu düşünür, "ne olduğunu açıklayamadan bir şeylerin yoksunluğunu çektiğini ve bu kötü ruh durumunu her yere birlikte götürdüğünü" duyumsar. Bu düşünüş tarzı içinde metresine —bilime— bile kızgındır. Öğle güneşinin yakıcılığında ilk kez Pompei'de dolaştığında "Yalnızca tüm bilimi onu terk etmekle kalmamış geride onu tekrar kazanmak için en küçük bir arzu da bırakmamıştı; bilimini çok uzaklardan anımsıyor gibiydi ve onun yaşlı, kupkuru, sıkıcı bir teyze, dünyanın en kasvetli ve en gereksiz yaratığı olduğunu" duyumsar. (55.)

Ve sonra, bu anlaşılmaz ve karışık duygular içindeyken, yolculuğuna ilişik sorunlardan biri —Gradiva'yı ilk kez Pompei'de yürürken gördüğü anda— çözümlenir. "Bu anıyla ilk kez olarak başka bir şeyin bilincine vardı; güdüsünü yüreğinde kendi de bilmeksizin İtalya'ya bu nedenle gelmiş ve onun bir izini bulup bulamayacağını görmek için Roma ve Napoli'de hiç durmaksızın Pompei'ye doğru yoluna devam etmişti çünkü kız, olağandışı yürüyüşüyle küllerin üzerinde herkesten farklı bir ayak izi —sözcüğün tam anlamıyla— bırakmış olsa gerekti." (58.)

Yazar yolculuğu betimlemede bu denli sıkıntıya girdiğine göre bunun Hanold'un sanrısıyla ilişkisi ve olaylar zinciri içindeki yeri de tartışılmaya değer. Yolculuk söz konusu kişinin başlangıçta bilmediği ve yalnızca sonraları kendine itiraf ettiği

yazarın pek çok sözle "bilinçdışı" olarak tanımladığı nedenlerle başlamıştı. Bu kesinlikle yaşamdan alınmıştır. İnsanın bu şekilde davranması için ille de bir sanrı nedeniyle acı çekmesi gerekmez. Aksine, bir insan için —hattâ sağlıklı bir insan için bile— bir eylemin güdüleri hakkında kendini aldatmak ve yalnızca olayın gerçekleşmesinden sonra onların bilincine varmak gündelik bir olaydır — ancak çeşitli duygu akımları arasındaki bir çatışmanın böylesi bir kargaşa için gerekli olan ortamı sağlaması koşuluyla. Buna göre, Hanold'un yolculuğunun ilk baştan beri sanrıya hizmet etmesi hesaplanmış ve onu Gradiva'yı arayışında daha ileri adım atabileceği Pompei'ye götürmek için niyetlenilmişti. Hem düşten önce hem de ondan hemen sonra aklının bu arayışla dolu olduğu ve düşün kendisinin basitçe Hanold'un bilinci tarafından boğulmuş bir yanıt olduğu anımsanacaktır. Ancak bizim bilmediğimiz bazı güçler de başlangıçta onun sanrısal niyetinin ayırdında olmasına ket vuruyordu; böylece yolculuğunun bilinçli nedenleri olarak ona yalnızca zaman zaman yenilenmesi gereken yetersiz bahaneler kalmıştı. Yazar, düşü, sözde Gradiva'nın sokakta bulunuşunu ve şakıyan kanaryanın bir sonucu olarak gelişen yolculuk kararını aralarında herhangi bir iç ilişki olmayan bir rastlantısal olaylar zinciri biçiminde birbirini izleterek bize bir başka bilmece sunar.

Öykünün bu bulanık bölümü Zoë Bertgang'ın daha sonraki bazı anlatımlarından çıkardığımız bazı açıklamalarla bizim için anlaşılır hale gelir. Hanold'un pencereden caddeden geçişini gördüğü (89.) ve neredeyse yakalayacak olduğu kişi gerçekten de Gradiva'nın özgünü, Bayan Zoë'nin kendisiydi. Eğer bu yakalama gerçekleşseydi düşün Hanold'a verdiği bilgi —gerçekte kızın kendisiyle aynı zamanda ve aynı kasabada yaşadığı— rastlantısal bir olay sayesinde kahramanın iç savaşımının son bulmasını sağlayacak, karşı çıkılamaz bir doğrulama bulacaktı. Ama şarkısı Hanold'un uzak bir yolculuğa

çıkmasına neden olan kanarya Zoë'ye aitti ve kafesi kızın Hanold'un evine göre yolun çapraz köşesindeki penceresinde asılıydı. (135.) Kızın suçlamasına göre "negatif varsanı"[1] yeteneğine ve gerçekte var olan insanları görmeme ve tanımama becerisine sahip olan Hanold'un bizim yalnızca daha sonra öğrendiğimiz şeyle ilgili olarak başlangıçtan beri bilinçdışı bir bilgisi olmalıydı. Zoë'nin yakınlarda oluşunun göstergeleri (caddede görünmesi ve onun kuşunun Hanold'un penceresine bu kadar yakında ötüşü) düşün etkisini yoğunlaştırdı ve böylece erotik duygularına karşı direnci için tehlikeli bir hal aldığından Hanold kaçtı. Yolculuğu düşte erotik arzularının kabarmasından sonra yeni bir güç kazanan direncinin bir sonucuydu; sevdiği kızın fiziksel varlığından kaçma girişimiydi. Tıpkı eski eyleminin, kadınlar ve kızlar üzerindeki "yaya araştırmalarının", erotizmin zaferi anlamına gelmesi gibi yolculuğu da pratikte bastırmanın zaferi anlamına geliyordu. Ama savaşımdaki bu gidip gelmelerin her noktasında sonucun uzlaşmacı niteliği korunmuştu: onu yaşayan Zoë'den uzaklaştıracağı varsayılan Pompei yolculuğu kahramanı en azından Zoë'nin vekiline, Gradiva'ya yöneltti. Gizli düş-düşüncelerinin varlığından habersiz olarak çıkılan yolculuk yine de düşün görünür içeriğinin gösterdiği Pompei yolunu izliyordu. Böylece erotizm ile direnç arasındaki her yeni savaşımda galip olarak sanrıyı görürüz.

Hanold'un yolculuğunun sevdiği ve kendisine bu denli yakın olan kız için duyduğu erotik özlemin uyanmasından bir kaçış olarak değerlendirilmesi onun İtalya'da kalışı sırasındaki duygusal durumlarının tanımlamasına uyacak tek değerlendirmedir. Hanold'a egemen olan erotizm yadsıması, İtalya'da balayına çıkan çiftlere duyduğu nefretinde anlatım buldu. Roma'daki *albergo*'sunda gördüğü ve ince duvar bölmesinden gece

[1][Varsanı'nın nesnesiz algılama olmasına karşılık negatif varsanı varolan nesnenin algılanmasıdır. —*çev.*]

konuşmalarını duymak zorunda kaldığı Alman âşık çiftin, "Augustus ile Gretchen"in, yakınlığının eşlik ettiği kısa bir düş sanki ilk ana düşünün genel erotik havasına geriye dönük bir ışık tutar. Yeni düşte bir kez daha Pompei'dedir, bir kez daha Vezüv patlıyordur ve bu yolla da etkileri yolculuk boyunca süren önceki düşe bağlanmıştır. Ancak bu kez tehlikeye atılanlar arasında —daha öncekinde olduğu gibi kendisi ve Gradiva değil ama— kuşkusuz yan odadaki çiftin alaylı bir yüceltimi yoluyla Belvedere Apollosu ve Capitol Venüsü de vardır. Apollo Venüs'ü kucağına alır, dışarıya taşır ve "gıcırtılı bir ses" çıkardığı için bir at arabası ya da fayton gibi gözüken karanlıktaki bir nesneye yatırır. Bunun dışında düşün yorumu hiçbir özel beceri gerektirmez. (31.)

Uzun zamandır ayrımsadığımız gibi bu öyküsüne asla tek bir yararsız ya da rastgele özellik katmamış olan yazarımız, yolculuğu boyunca Hanold'a egemen olan cinselliksiz akımın bir başka kanıt parçasını vermiştir. Pompei'de saatlerce amaçsız biçimde dolaşırken "bir süre önce düşünde Pompei'nin 79 yılındaki yanardağ patlamasıyla yıkılışına tanık olduğunu bir kez bile anımsamadı." (47.) Aniden düşü anımsaması ve aynı zamanda bu şaşırtıcı yolculuğun sanrısal nedeninin bilincine varması yalnızca Gradiva'nın görüntüsünün gözüne ilişmesiyle gerçekleşti. Düşün bu unutuluşu, düş ile yolculuk sırasındaki zihinsel durumu arasındaki bu bastırma engeli, yolculuğun nedeninin düşün doğrudan esinlemesi değil ama düşe karşı bir başkaldırı, onun gizli anlamına ilişkin herhangi bir şey bilmeyi reddeden bir zihinsel gücün fışkırması olması dışında nasıl açıklanabilir?

Ama öte yandan Hanold, erotizmine karşı kazandığı bu zaferden hoşlanmaz. Baskılanmış zihinsel itki hoşnutsuzluk ve ket vurma ile bastırıcı itkiden öcünü alacak kadar güçlü kalır. Özlemleri yolculuğunun anlamsız görünmesine neden olan huzursuzluğa ve doyumsuzluğa döner. Yolculuğunun, sanrının

komutası altındaki nedenlerine ilişkin içgörüsüne ket vurulmuş ve böyle bir noktada tüm ilgisini canlandırmış olması gereken bilimiyle ilişkileri engellenmiştir. Böylece yazar kahramanını bize aşktan kaçışından sonra bir tür kriz, genellikle bir hastalığın doruğunda gördüğümüz, iki çatışan güçten hiçbirinin artık diğeri üzerinde, aralarındaki sınır için etkin bir zihinsel düzen kurmayı olası kılmaya yetecek kadar, üstün olmadığı türden bir kargaşa içinde gösterir. Ama burada yazar yardımcı olur; Gradiva'nın bu önemli anda ortaya çıkmasını ve sanrının iyileştirilmesini üstlenmesini sağlayarak olayları yumuşatır. Kendi yaratısı olan insanları, boyun eğmelerini sağladığı tüm gereklilik yasalarına karşın mutlu bir yazgıya yöneltme gücünü kullanarak, Hanold'un kendisinden sakınmak için Pompei'ye kaçtığı kızın tam da oraya taşınmasını düzenler.[2] Bu yolla sanrısının genç adamı yönelttiği çılgınlığı —sevdiği, yaşayan kızın evini onun imgelemsel yerine-geçeninin gömü yeriyle değiştirme çılgınlığını— düzeltir.

Öyküdeki gerilimin doruğunu belirleyen Zoë Bertgang'ın Gradiva olarak ortaya çıkmasıyla bizim ilgimiz de hemen yeni bir doğrultuya çevrilir. Şimdiye dek bize bir sanrının gelişimi sunulmuştu; artık onun iyileşmesine tanık olacağızdır. Ve şimdi yazarın bu sağaltım sürecinin salt düşsel bir özetini mi verdiğini yoksa onu aslında var olan olasılıklarla uyum içinde mi yapılandırdığını sorabiliriz. Zoë'nin yeni evlenmiş arkadaşıyla konuşması sırasında kullandığı sözcükler bize ona iyileşme sağlamaya ilişkin bir niyet yüklememiz konusunda kesin bir hak verir. (124) Ama buna nasıl karar vermiştir? Hanold ondan "o zamanki" gibi tekrar uykuya uzanmasını istediğinde içinde doğan öfkeyi yenince ertesi gün aynı öğle saatinde, aynı noktaya döner ve bir önceki gün kendisini Hanold'un davranışını anlamaktan alıkoyan, habersiz olduğu tüm gizli bilgiyi onun

[2][Bkz. Çevirenin Eki. —*çev.*]

ağzından almayı başarır. Düşü, Gradiva yontusunu ve onunla paylaştığı özgün yürüyüşü öğrenir. Algısına uyarak Hanold'un sanrısının ona yüklediği bir kısa saat için yaşama dönmüş hayalet rolünü kabullenir ve de bilinçli bir amaç taşımaksızın getirdiği ölüm çiçeklerini kabul ederek ve kendisine güller vermemiş olduğu için üzüntüsünü ifade ederek, çift anlamlı sözcüklerle, nazik bir biçimde Hanold'un yeni bir konum üstlenme olasılığını ima eder. (90)

Bu alışılmadık ölçüde akıllı kız sanrının ardındaki güdünün genç adamın kendisine yönelik aşkı olduğunu anladıktan sonra bu çocukluk arkadaşını bir eş olarak kazanma konusunda kararlıdır. Ancak bizim onun davranışlarına yönelik ilgimiz sanrının kendisinde duyumsayabileceğimiz sürprizle bir an için dağılabilir. Sanrının aldığı son biçim, M.S. 79'da gömülmüş olan Gradiva'nın şimdi bir öğle hayaleti olarak, sonunda yerin içinde yok olması ya da bir kez daha mezarını araması gereken bir saat boyunca Hanold'la konuşmasıdır. Görüntünün çağdaş ayakkabılar giymesini ya da antik dilleri bilmemesini ve yaşadığı dönemde var olmayan Almanca konuşmasını algılamasına rağmen silinmeyen bu zihinsel örümcek ağı elbette yazarın öyküsünü bir "Pompei düşlemi" olarak tanımlamasını doğrular gibi görünür ama aynı zamanda onu klinik gerçeklik ölçekleriyle sınama konusunda herhangi bir olasılığı dışlar gibidir.

Yine de, Hanold'un bu sanrısının daha yakından bir değerlendirmesi bana onun olanaksızlığının büyük ölçüde yok olması gibi görünüyor. Aslında yazar öyküsünü Zoë'nin her ayrıntıda kabartmanın bir kopyası olduğu önermesine dayandırarak bunun bir bölümünden kendisini sorumlu kılmıştır. Dolayısıyla bu önermenin olanaksızlığını onun sonucuna —Hanold'un kızı Gradiva'nın yaşama dönüşü olarak değerlendirmesine— aktarmaktan kaçınmalıyız. Yazarın bize hiçbir ussal açıklama vermemiş olmasıyla sanrısal açıklamaya

daha büyük önem yüklenmiştir. Dahası yazar yardımcı ve hafifletici koşulları *campagna* güneşinin göz kamaştırıcı parlaklığı ve Vezüv yamaçlarında yetişen şarabın sarhoş edici büyüsü biçiminde kahramanının aşırılıklarının yararına kullanmıştır. Ama tüm açıklayıcı ve aklayıcı etmenlerin en önemlisi, güçlü coşkusal itkileri doyurması koşuluyla, aklımızın saçma bir şeyleri kabul etmeye hazır oluş kolaylığı olarak kalır. Bu ruhsal koşullar altında ne denli istekle ve ne denli sık olarak en zeki insanların bile sanki geri zekâlıymışlar gibi davrandıkları şaşırtıcı ve genellikle göz ardı edilen bir gerçektir ve çok fazla kendini beğenmiş olmayan herhangi biri bu oluşu görmek istediği kadar sık kendisinde görebilir. Ve söz konusu zihinsel süreçlerden bazılarının bilinçdışı ya da bastırılmış güdülerle bağlantılı olması halinde de durum çok daha fazla bu şekildedir. Bu bağlamda bana "Birinin sonradan (en mantıksız biçimde) güdülerini bulduğu kendi yaşamış olduğum çarpıcı hatalar ve düşünülmeden uygulanmış eylem örneklerini kaydediyorum. Bunun ne denli çok budalalığı aydınlığa çıkardığını bulmak rahatsız edici ama tipik bir şey." diye yazan bir düşünürün sözlerini aktarmaktan mutluyum. Hepimizin en azından çocukluğumuzda bağlı olduğu dinlerde çok fazla destek bulan ruhlara, hayaletlere ve ölülerin geri dönüşüne inanmanın eğitilmiş insanlar arasında bile geçerli olduğu ve diğer açılardan duyarlı pek çok kişinin de gizemciliği usla birleştirmeyi olası bulduğu unutulmamalıdır. Ussal ve kuşkucu (septik) yetişmiş bir insan bile güçlü duygu ve zihin karışıklığının birleşmiş etkisi altında bir anda ruhlara inanmaya ne denli kolay geri dönebileceğini bulmaktan utanç duyabilir. Bir zamanlar Graves [exophthalmic goitre] hastalığı çeken kadın hastalarından birini yitirmiş ve düşüncesiz bir reçeteyle mutsuz sona katkıda bulunmuş olabileceği şeklinde belirsiz bir kuşkudan kurtulamamış bir doktor tanıyorum. Yıllar sonra bir gün odasına tüm çabalarına karşın ölmüş olan hastasına benzetmekten kendini alamadığı

genç bir kız girer. Yalnızca tek bir düşünce oluşturabilir: "Öyleyse önünde sonunda ölülerin yaşama dönebileceği doğru." Kız kendisinin de çekmekte olduğu hastalıktan ölmüş olan kadının kardeşi olarak kendini tanıtana dek korkusu utanca dönüşmez. Sıklıkla gözlemlendiği gibi Graves hastalığının kurbanlarının belli bir yüz benzerliği vardır; bu olguda ise bu tipik benzerlik, bir aile benzerliği ile güçlenmişti. Ancak başına bunların geldiği doktor benden başkası değildi; dolayısıyla Norbert Hanold'un Gradiva'nın yaşama dönmüş olduğu şeklindeki geçici sanrısının klinik olasılığını reddetmemek için kişisel nedenlerim var. Sonuçta, ağır süreğen sanrı olgularında (paranoyada) ustalıkla süslenmiş ve iyi desteklenmiş saçmalıkların en aşırı örneklerinin ortaya çıktığı her ruhhekiminin bildiği bir gerçektir.

Gradiva ile bu ilk buluşmasından sonra diğer ziyaretçiler günün ana yemeğini yemekle meşgulken Norbert Hanold Pompei'de bildiği iki restorandan önce birinde sonra da ikincisinde şarabını içer. Bunu Gradiva'nın hangi otelde kaldığını ve yemek yediğini bulmak için yaptığı "saçma düşüncesi kuşkusuz hiç aklına gelmedi" ama eylemlerinin diğer anlamının ne olabileceğini söylemek güçtür. Meleager Evindeki ikinci buluşmalarından sonraki gün her türden garip ve görünürde bağlantısız deneyimi yaşamıştır. Revağın duvarında, Gradiva'nın ortadan yok olduğu noktada dar bir yarık bulur. Kendisiyle tanıdığımış gibi konuşan budala bir kertenkele avcısına rastlar. Sahibinin yeşil küf kaplı bir broşu ona Pompeili bir kızın kalıntılarının yanından bir buluntu diye kazıkladığı, kıyıda köşede kalmış üçüncü bir oteli, "Albergo del Sole"yi keşfeder. Ve son olarak kendi otelinde, ağabey-kız kardeş olduklarını düşündüğü ve sempatik bulduğu yeni gelmiş genç bir çift dikkatini çeker. Tüm bu izlenimler daha sonra aşağıdaki gibi gelişen "fazlasıyla anlamsız" bir düşün içine dokunur:

"Güneşin altında bir yerde Gradiva oturuyor, kertenkele yakalamak için bir ot sapından tuzak yapıyordu ve 'Lütfen

kımıldamayın. Bayan meslekdaşımız haklı; yöntem gerçekten iyi ve bunu mükemmel sonuçlarla kullandı.' diyordu."

Bunun kesin bir çılgınlık olduğu şeklindeki eleştirel düşünceyle henüz daha uykudayken bu düşü savuşturur ve ondan kurtulmak için dönüp durur. Kısa bir kahkahamsı çığlık atan ve gagasında kertenkeleyi taşıyan görünmez bir kuşun yardımıyla bunu başarır.

Bu düşü de yorumlamak —yani onunla çarpıtmalarından doğmuş olduğu gizli düşüncelerine yer değiştirtmek— için bir girişimde bulunmalı mıyız? Yalnızca bir düşten beklenebileceği kadar anlamsızdır ve düşlerin bu saçmalığı, düşleri tümüyle geçerli ruhsal eylemler olarak nitelemeyi reddeden ve aklın öğelerinin amaçsız bir uyarılmasından doğduklarını ileri süren görüşün başlıca dayanağıdır.

Bu düşe, düşleri yorumlamanın olağan işlemi olarak tanımlayabileceğimiz tekniği uygulayabiliriz. Bu teknik, görünür düşteki açık bağlantıları önemsememeyi ama içeriğinin her kesitine bağımsız olarak bakmayı ve kökenini düş görenin izlenimlerinde, anılarında ve serbest çağrışımlarında aramayı içerir. Ancak Hanold'a soru soramayacağımızdan onun izlenimlerine başvurmakla yetinmemiz gerekecek ve deneme olarak onunkilerin yerine kendi çağrışımlarımızı koyabiliriz.

"Gradiva güneşli bir yerde oturuyor, kertenkele yakalıyor ve konuşuyor." Düşün bu bölümünde bir önceki günün hangi izlenimleri yankı bulur? Kuşkusuz, düşte yerini Gradiva'nın aldığı yaşlı adamla, kertenkele avcısıyla karşılaşma. O "güneş ışığıyla yıkanan bir yamaçta" oturuyor ya da uzanıyordu ve o da Hanold'la konuşmuştu. Dahası, Gradiva'nın düşteki sözleri bu adamın sözlerinden alınmıştı: yani "Meslekdaşımız Eimer'in önerdiği yöntem gerçekten iyi; şimdiye dek mükemmel sonuçlarla ondan pek çok kez yararlandım. Lütfen kıpırdamayın." "Meslekdaşımız Eimer" in adsız bir "bayan meslekdaş" ile

yer değiştirmesi dışında Gradiva düşte aşağı yukarı aynı sözcükleri kullanmıştır; ayrıca zoologun konuşmasındaki "pek çok kez" düşte atlanmış ve cümle düzeni bir şekilde değiştirilmiştir. Öyle görülüyor ki, birkaç değişiklik ve çarpıtma yardımıyla bir önceki günün bu deneyimi düşe dönüştürülmüştür. Peki neden bu deneyim? Ve değişikliklerin —yaşlı bayın Gradiva ile yer değiştirmesi ve bilmecemsi "bayan meslekdaş"ın eklenmesinin— anlamı nedir?

Düş yorumunda aşağıdaki gibi işleyen bir kural bulunur: "düşte duyulan bir konuşma her zaman işitilmiş ya da düş görenin uyanıklık yaşamında gerçekleştirilmiş bir konuşmadan türetilmiştir."[3] Burada bu kural gözetilmiş gibidir: Gradiva'nın konuşması Hanold'un bir gün önce duyduğu yaşlı zoologun konuşmasının biraz değiştirilmişidir. Düş yorumunun bir diğer kuralı bize bir insan bir diğeriyle yer değiştirdiğinde ya da iki insan (örneğin, birinin, diğerinin özelliği olan bir durumda gösterilmesiyle) birleştirildiğinde bunun bu iki kişinin eşleştirildiği, onlar arasında bir benzerlik olduğu anlamına geldiğini söyler.[4] Bu kuralı da düşümüze uygulamaya kalkarsak şu çeviriye ulaşırız: "Gradiva tıpkı yaşlı adam gibi kertenkele avlıyor; kertenkele avcılığında tıpkı onun gibi usta." Şu ana dek bu sonucun anlaşılır olduğu kesin olarak söylenemez; ama çözmemiz gereken bir diğer bilmece daha vardır. Düşte ünlü zoolog Eimer'in yerini alan "bayan meslekdaş"ı bir önceki günün hangi izlenimiyle ilişkilendirmeliyiz? Şansımıza bu noktada çok az seçeneğimiz vardır. Bir "bayan meslekdaş" yalnızca başka bir kız —yani Hanold'un oğlan kardeşiyle yolculuğa çıktığını düşündüğü sempatik genç bayan— anlamına gelebilir. "Giysisine, görünümü kendi köşesinden bakan Norbert'in belleğinde ne olduğunu bilemediği bir şeyleri harekete geçiren kırmızı bir Sorrento gülü takmıştı." Yazarın bu ifadesi bize bu kızı düşteki

[3][Bkz. *Düşlerin Yorumu*, *P. F. K.*, **5**, 147 vs.]

[4][Bkz. *Düşlerin Yorumu*, *P. F. K.*, **5**, 53 vs.]

"bayan meslekdaş" olarak kabul etme hakkını verir. Hanold'un burada anımsayamadığı şey kuşkusuz ondan beyaz ölüm çiçeklerini isterken insanların baharda şanslı kızlara güller verdiğini dile getiren sözde Gradiva'nın sözcükleriydi. Ama bu sözcüklerin ardında bir işvenin ipucu yatıyordu. Öyleyse şanslı "bayan meslekdaşın" bu denli başarıyla gerçekleştirdiği kertenkele avcılığı nasıl bir şeydi?

Ertesi gün Hanold sözde ağabey-kardeşe duygusal bir kucaklaşma halinde rastlar ve böylelikle daha önceki yanlışını düzeltebilir. Onlar aslında âşık bir çifttirler ve dahası beklenmedik bir biçimde Hanold'un Zoë ile üçüncü görüşmesini böldüklerinde öğrendiğimize göre balayındadırlar. Eğer şimdi Hanold'un bilinçli olarak onların ağabey ve kardeş olduklarını düşünmesine karşın bilinçdışında onların (ertesi gün kesin bir biçimde ortaya çıkan) gerçek ilişkisini hemen anladığını varsaymayı istersek Gradiva'nın düşteki konuşması açık bir anlam kazanır. Kırmızı gül aşk ilişkisinin simgesi haline gelmiştir. Hanold çiftin kendisi ve Gradiva'nın henüz olmadığı şey olduğunu anlamıştır; kertenkele avcılığı erkek avcılığını belirtmektedir; Gradiva'nın konuşması ise şöyle bir şey anlatmaktadır: "Sen bana bırak: bir erkeğin nasıl kazanılacağını diğer kız kadar iyi biliyorum."

Ama Zoë'nin niyetlerinin bu sızışının düşte yaşlı zooloğun konuşması biçiminde ortaya çıkması neden gerekliydi? Neden Zoë'nin erkek avlama becerisi yaşlı adamın kertenkele avlama becerisiyle temsil edildi? Pekâlâ, bu soruyu yanıtlamakta güçlük çekmeyiz. Kertenkele avcısının Hanold'u da tanıması gereken —ki bu ona bir tanış gibi hitap etmesini açıklıyor— Zooloji profesörü ve Zoë'nin babası, Bertgang'dan başkası olmadığını çok önceden tahmin etmiştik. "Olasılıkla iki otelden birinde kertenkele avcısının yüzünün gözünün önünden geçtiği şeklinde belirsiz bir kavrama sahipti." O zaman altında Zoë'ye yüklenen niyetin ortaya çıktığı tuhaf kılık değiştirmenin açıklaması buydu: kertenkele avcısının kızıydı ve becerisini babasından almıştı.

Buna göre kertenkele avcısıyla Gradiva'nın düş içeriğinde yer değiştirmesi Hanold'un bilinçdışında bildiği iki figür arasındaki ilişkinin bir temsilidir; "meslekdaşımız Eimer"in yerine "bayan meslekdaş"ın geçmesi düşün Hanold'un onun işveli bir kadın olduğunun ayırdında oluşunu ifade etmesine izin vermiştir. Şu ana dek düş, bilinçli hale gelmelerine izin verilmeyen iki buluşa (gerçekten de son derece çapraşık bir yolla) anlatım kazandırmak için bir önceki günün iki deneyimini bir durumda kaynaştırmış, bizim deyimimizle yoğunlaştırmıştır. Ama daha da ileri gidebilir, düşün tuhaflığını çok daha fazla azaltabilir ve bir önceki günün diğer deneyimlerinin görünür düşün aldığı biçim üzerindeki etkisini sergileyebiliriz.

Neden tam da kertenkele avcılığı sahnesinin düşün çekirdeği haline getirildiği konusunda şimdiye dek verilmiş olan açıklamaların bizi doyurmadığını belirtebilir ve düş düşüncelerinin daha başka öğelerinin görünür düşte "kertenkele"ye yüklenmiş olan vurguda etkilerini sürdürdüklerinden kuşkulanabiliriz. Aslında kolaylıkla böyle olabilirdi. Hanold'un Gradiva'nın ortadan kaybolur gibi olduğu noktada duvarda bir yarık —"olağanüstü ince bir bedenin ... geçmesine izin verecek bir yarık"— bulduğu anımsanacaktır. Bu gözlem gündüz onu sanrısında bir değişiklik —Gradiva'nın gözden kaybolduğunda toprağın içine girmediği ama yarığı mezarına ulaşmanın bir yolu olarak kullandığı şeklinde bir değişiklik— yapmaya yöneltmiştir. Bilinçdışı düşüncelerinde kendisine şimdi kızın şaşırtıcı biçimde ortadan kayboluşunun doğal açıklamasını bulduğunu söylemiş olabilir. Ama dar yarıklardan geçme ve onların içinde ortadan yok olmanın kertenkelelerin davranışını anımsatması gerekmez mi? Bu yolla Gradiva'nın kendisi küçük, çevik bir kertenkele gibi davranmıyor muydu? O halde bize göre duvardaki yarığın bulunuşu düşün görünür içeriğindeki "kertenkele" öğesinin seçimini belirlemeye katkıda bulunmaktadır. Düşteki kertenkele Zoë'nin zoolog olan babasıyla

karşılaşmayı olduğu kadar bir gün öncesinin bu izlenimini de temsil etmektedir.

Peki, şimdi biraz daha cesaretlenmiş olarak düşün içeriğinde bir önceki günün henüz kullanılmamış bir deneyiminin —üçüncü otelin, Albergo del Sole'nin bulunuşunun— temsilini bulmaya çalışsaydık ne olurdu? Yazar bu olayı öyle uzun işlemiş ve öyle çok şeyi ona bağlamıştır ki bir tek bunun düşün oluşumuna hiçbir katkıda bulunmamış olması bizi şaşırtırdı. Hanold kenarda köşede kalmış konumu ve tren istasyonundan uzak oluşu nedeniyle kendisinin bilmediği bu otele biraz serinlemek için bir şişe maden suyu almaya gider. Otel sahibi antikalarını gösterme fırsatından yararlanır ve Forum'un yakınlarında sevgilisine sıkıca sarılmış olarak bulunan Pompeili kıza ait olduğunu iddia ettiği bir broş gösterir. Bu oldukça sık yinelenen öyküye şimdiye dek asla inanmamış olan Hanold şimdi bilmediği bir güç tarafından bu dokunaklı öykünün gerçekliğine ve buluntunun gerçekliğine inanmaya zorlanır: broşu satın alır ve ganimetiyle birlikte otelden ayrılır. Dışarı çıkarken bir penceredeki bir bardak suyun içinde beyaz çiçeklerle donanmış, boynu bükük bir çirişotu filizi görür ve onun görünüşünü yeni satın aldığı şeyin gerçekliğinin bir doğrulaması olarak değerlendirir. Artık yeşil broşun Gradiva'ya ait olduğu ve Gradiva'nın sevgilisinin kollarında ölen kız olduğu şeklinde olumlu bir inanç duyumsamaktadır. Ertesi gün broşu Gradiva'ya göstermeye ve kuşkusunu açıklığa kavuşturmaya karar vererek bu düşünceden sonra kendisini ele geçirmiş olan kıskançlık duygusunu yatıştırır. Bunun merak yüklü yeni bir sanrı parçası olduğu yadsınamaz; yine de aynı gece gördüğü düşte bunun hiçbir izinin bulunamayacağını düşünebilir miyiz?

Sanrıya yapılan bu eklentinin kökenini açıklamak ve yeni sanrı parçasıyla yer değiştirmiş olan yeni bilinçdışı buluşu aramak kesinlikle uğraşmaya değer bir şeydir. Sanrı, Hanold'un neredeyse sanki ondan hipnotik telkin almışcasına olağanüstü

bir saflık içinde davrandığı, "Güneş Otel"in sahibinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Otel sahibi ona metal bir broş göstermiş, onu gerçek ve sevgilisinin kollarında gömülmüş olarak bulunan bir kıza ait diye sunmuş; hem öykünün hem de broşun gerçekliğinden kuşkulanmak için yeterince eleştirel olma konusunda yetenekli olan Hanold bir anda kanmış ve oldukça kuşkulu olan antikayı satın almıştır. Neden bu biçimde davrandığı oldukça anlaşılmaz bir şeydir ve otel sahibinin kişiliğinin bize bir çözüm sunabileceğini düşündürecek hiçbir şey yoktur. Ama olaya ilişkin bir başka bilmece daha vardır ve sıklıkla iki bilmece birbirlerini çözerler. Albergo'dan ayrılırken bir pencere içindeki bir bardakta duran bir çirişotu filizi görür ve bunu metal broşun gerçekliğinin bir doğrulaması olarak değerlendirir. Bu sonuç nasıl ortaya çıkmıştır? Ama şansımıza bu son noktanın çözümü kolaydır. Beyaz çiçek kuşkusuz öğlen Gradiva'ya vermiş olduğu çiçekti ve otelin penceresindeki görüntüsünün bir şeyi doğruladığı gerçekti. Broşun gerçekliğini değil ama daha önce görmemiş olduğu bu *albergo*'yu bulduğunda kendisi için netleşmeye başlayan başka bir şeyi. Daha bir gün önce iki Pompei otelinde kendisine Gradiva gibi gelmiş olan kişiyi bulmak için araştırma yapıyonnuş gibi davranmıştı. Ve şimdi bu denli beklenmedik bir biçimde bir üçüncüsüne rastladığından bilinçdışında kendisine şunları söylemiş olmalı: "O halde onun kaldığı yer burası!" Ve çıkarken de "Evet, doğru! İşte ona verdiğim çirişotu! Öyleyse bu onun penceresi!" diye ekledi. Öyleyse bu, Gradiva'nın bir zamanlar tanıdığı yaşayan bir insan olduğu şeklindeki varsayımı bilinçli hale gelemediği için bilinçli hale gelemeyecek olan ve yerine sanrının geçtiği yeni düşünceydi.

Ama yeni buluşun sanrıyla yer değiştirmesi nasıl gerçekleşti? Sanırım şöyle: düşünceye yapışan kanıtlanma duygusu kendini öne çıkarmayı ve diretmeyi başardı oysa onunla düşünce bağlantısı yoluyla ilişkili başka bir düşünce içeriği bi-

lince ulaşamayan düşüncenin kendisi için bir yerine-geçen gibi davrandı. Dolayısıyla kanıtlanma duygusu gerçekte kendisine yabancı bir içeriğe ilişik hale geldi ve bu bir sanrı kalıbı içinde kendisine ait olmayan bir tanınma kazandı. Hanold, Gradiva'nın bu evde yaşadığına ilişkin inancını evde edindiği diğer izlenimlere aktardı; bu, ev sahibinin ifadeleri, metal broşun gerçekliği ve birbirine sarılmış sevgililerin bulunuşuna ilişkin öykü söz konusu olduğunda onun —ama yalnızca evde işittiği her şeyi Gradiva'ya bağlama yoluyla— saflığına yol açtı. İçinde önceden gizli olarak var olan kıskançlık bu malzemeyi yakaladı ve sonuç (ilk düşüyle çelişse de) Gradiva'nın sevgilisinin kollarında ölen kız olduğu ve satın aldığı broşun ona ait olduğu sanrısıydı.

Gradiva'yla konuşmasının ve Gradiva'nın Hanold'a "çiçek aracılığıyla" zarifçe kur yapmasının da Hanold'da önemli değişiklikler meydana getirdiğini ayrımsıyoruz. Henüz bilinçli bahanelerin gizlemesinden kurtulamadığı doğru olmasına karşın içinde eril arzunun izleri —libido parçacıkları— uyanmıştır. Ama tüm o gün boyunca kendisini izleyen Gradiva'nın "bedensel doğası" sorunu, Gradiva'nın yaşamla ölüm arasında tuhaf geliş-gidişi üzerine bilinçli vurgulama yoluyla bilim dünyasına çekilmiş olsa bile, genç bir adamın bir kadının bedenine ilişkin erotik arzusundan türeyişini ortadan kaldıramaz. Kıskançlığı Hanold'un aşkının giderek artan etkin yanının daha ileri bir işaretiydi; bu kıskançlığı ertesi günkü konuşmalarının başlangıcında ve kızın bedenine dokunmak için geliştirilmiş yeni bir bahane yardımıyla ve de çok uzak geçmişte ona vurmak için yaptığı gibi ifade etti.

Ama şimdi yazarımızın anlatısından çıkardığımız bir sanrı oluşturma yönteminin diğer kaynaklar yoluyla da bilinen bir yöntem olup olmadığını ya da aslında bunun olası olup olmadığını kendimize sormanın zamanı. Tıbbi bilgilerimize dayanarak verebileceğimiz tek yanıt bunun kesinlikle doğru ve

belki de bir sanrıya onun klinik niteliklerinden biri olan sarsılmaz bir inandırıcılık kazandıran tek yöntem olduğudur. Eğer bir hasta sanrısına bu denli sıkı sıkıya inanırsa bunun nedeni onun yargılama yeteneğinin altüst olması değildir ve sanrıda yanlış olan şeyden doğmaz. Tersine, her sanrıda gizlenmiş bir gerçek tohumu,[5] içinde inancı gerçekten hak eden bir şey vardır ve bu, hastanın, bu ölçüde haklı olan, inancının kaynağıdır. Ancak bu gerçek öğe uzun zamandır bastırılmıştır. Sonunda bu kez çarpıtılmış biçimde bilince sızmayı başarırsa ona ilişik olan inanç duygusu sanki telafi edercesine aşırı şiddetlenir ve artık bastırılmış gerçeğin çarpıtılmış yerine-geçenine bağlanmıştır ve onu eleştirel saldırılardan korur. Sanki inanç bilinçdışı gerçekten ona ilişik olan bilinçli hataya yer değiştirmiştir ve tam da bu yer değiştirmenin bir sonucu olarak orada sabit kalır. Hanold'un ilk düşünden doğan sanrının oluşumu böylesi bir yer değiştirmenin, özdeş olmasa da benzer bir örneğinden başka bir şey değildir. Aslında burada bir sanrı olgusunda inancın doğması olarak tanımlanan yöntem, bastırmanın bulunmadığı normal olgularda inancın oluşması yönteminden temelde farklı değildir. Hepimiz inancımızı, içinde doğrunun yanlışla birleştiği düşünce içeriklerine bağlar ve onun doğrudan yanlışa uzanmasına izin veririz. İnançlarımız hemen doğruyla ona ilişmiş yanlışı ayırt eder ve bir sanrı olgusunda olduğu kadar değiştirilemez biçimde olmasa da hak edilmiş eleştiriye karşı yanlışı korur. Normal ruhbilimde de sağlam bağlantılı olma —deyim yerindeyse "etkili olma"— gerçek değerin yerini alabilir.

Şimdi düşe dönecek ve kendisini kışkırtan iki neden arasında bir bağlantı oluşturan küçük ama ilginç bir özelliğini ortaya çıkaracağım. Gradiva beyaz çirişotu çiçekleri ile kırmızı gül

[5] [Freud bu görüşü yazılarında pek çok noktada ifade etmiştir. Bkz. örneğin, *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* (1901), *P. F. K.*, **6**, 284 ve *n.* 29 ve *Musa ve Tektanrıcılık* (1939*a*), *P. F. L.*, **13**, 378-9, 379 *n.*1.]

arasında bir tür çelişki belirlemişti. Albergo del Sole'nin penceresinde tekrar çirişotunu görmek Hanold'un yeni sanrıda ifade edilen bilinçdışı düşüncesini destekleyen önemli bir kanıt parçası haline gelmişti; bunun yamsıra sempatik kızın yakasındaki kırmızı gülün Hanold'un bilinçdışında kızın kendisine eşlik eden kişiyle ilişkisine değgin görüşünü düzeltmesine yardım ettiği bir gerçekti, böylelikle onun düşte "bayan meslekdaş" olarak görünmesini sağlayabildi.

Ama, Hanold'un yeni sannsının bir yerine-geçeni olduğunu gördüğümüz buluşu —Gradiva'nın babasıyla birlikte, üçüncü, gizlenmiş Pompei otelinde, Albergo del Sole'de kaldığı buluşu— işaret eden ve onun yerini alan bir şeyi düşün görünür içeriğinin neresinde bulduğumuz sorulacaktır. Tümüyle düştedirler ve hattâ çok fazla çarpıtılmış olarak bile değil ve yalnızca bunu gösterme konusunda duraksıyorum çünkü bu noktaya dek beni sabırla izlemiş olan okurlarımın bile benim yorumlama girişimlerim karşısında güçlü bir biçimde isyan etmeye başlayacağını biliyorum. Yineliyorum, Hanold'un buluşu düşte tümüyle bildirilmiştir ama öylesine zekice gizlenmiştir ki göz ardı edilmesi zorunludur. Bir sözcük oyununun, bir belirsizliğin ardına gizlenmiştir. "Güneşin altında[6] bir yerde Gradiva oturuyordu." Oldukça doğru bir biçimde bunu Hanold'un onun babasına, zoologa rastladığı noktayla ilişkilendirdik. Ama "Güneş"te —yani Gradiva Albergo del Sole'de, Güneş Otelinde kalıyor— anlamına da gelemez mi? Ve babasıyla karşılaşmayla hiçbir ilişkisi olmayan "bir yer"in tam da Gradiva'nın kaldığı yere ilişkin kesin bir bilgi parçası sunduğu için bu denli ikiyüzlü bir belirsizlik gibi anlaşılması sağlanmamış mıydı? Başka yerlerdeki gerçek düş deneyimlerimden belirsizliğin böyle

[6][Türkçe'de güneşin altında diye kullandığımız söyleyiş İngilizce "in the sun" Almanca "in der Sonne" diye ifade ediliyor ve aynı zamanda Güneşin içinde diye de çevrilebiliyor. —*çev.*]

anlaşılması gerektiğinden kesin olarak eminim. Ama yazar bu noktada güçlü yardımını sunmamış olsaydı bu yorumsal işlem parçasını okurlarıma sunmaya gerçekten cesaret etmezdim. Yazar aynı sözcük oyununu ertesi gün metal broşu gördüğünde: "Onu güneşte bulmuş olabilir misin?" diyen kızın ağzından dile getirir. Ve Hanold onun söylediğini anlayamadığı için kız burada "Sole" denen ve antika diye gösterilen şeyleri daha önce görmüş olduğu Güneş Otelini anlatmak istediğini açıklar.

Ve şimdi Hanold'un "fazlasıyla anlamsız" düşünü, ardında yatan ve olabildiğince düşe benzemeyen bilinçdışı düşüncelerle değiştirmek için yürekli bir girişimde bulunalım. Belki de şöyle akıyorlar: "Babasıyla birlikte 'Güneş'de kalıyor. Neden benimle bu oyunu oynuyor? Benimle alay etmek mi istiyor? Ya da beni sevmesi ve beni eş olarak istemesi olası olabilir mi?" Ve kuşkusuz henüz uykudayken bu son olasılığı "en yalın çılgınlık" olarak savuşturan bir yanıt, görünüşte tüm görünür düşe yöneltilmiş bir değinme ortaya çıktı.

Eleştirel okurlar şimdi haklı olarak Gradiva tarafından alay edilmiş olmaya gönderme şeklindeki (şimdiye dek hiçbir dayanağını vermediğim) eklentinin kökenini araştıracaklardır. Bunun yanıtı, alay etme, eğlenme ya da gücendirici çelişkinin düş düşüncelerinde yer alması halinde bunun anlamsız bir biçim verilmiş görünür düşle, düşteki saçmalıkla ifade edildiğini açıklayan *Düşlerin Yorumu*'nda verilmiştir.[7] Dolayısıyla bu saçmalık ruhsal etkinlikte bir felç durumu olduğu anlamına gelmez: düş işleminin kullandığı bir temsil yöntemidir. Özellikle güç noktalarda her zaman olduğu gibi bu noktada da yazar bir kez daha yardımımıza koşar. Anlamsız düşün, bir kuşun kısa bir kahkahaması çığlık attığı ve gagasında kertenkeleyi taşıdığı kısa bir sonu vardı. Ama Hanold Gradiva'nın ortadan kayboluşundan sonra benzer bir çığlığı işitmişti. Bu kahkaha

[7] [*Düşlerin Yorumu P. F. K.*, **5**, 173.]

aslında gülüşüyle yeraltı rolünün kasvetli ciddiyetini sarsan Zoë'den gelmişti. Gradiva aslında Hanold'a gülmüştü. Ama kertenkele taşıyan düş-imgesi kuş Belvedere Apollo'sunun Capitol Venüs'ünü taşıdığı daha önceki düşün bir anımsanması olabilirdi.

Hâlâ, kertenkele avcılığı durumunun kur yapma düşüncesiyle çevrilmesinin yeterince iyi belirtilmediğini duyumsayan bazı okurlar olabilir. Buna ilişkin daha fazla destek Zoë'nin yeni evli arkadaşıyla konuşması sırasında —ona Pompei'de ilginç bir şeyler "kazıp çıkaracağından" emin olduğunu söylediğinde— tam da Hanold'un düşüncelerinin kendisi hakkındaki kuşkularını doğruladığının göz önüne alınmasıyla sağlanabilir. Burada tıpkı Hanold'un kertenkele avcılığı benzetmesiyle zooloji alanının sınırlarına geçmiş olduğu gibi arkeoloji alanının sınırlarına geçiyordu; sanki birbirleriyle savaşıyor ve her biri diğerinin kişiliğini üstlenmeye çalışıyor gibiydi.

Bu durumda ikinci düşün de yorumunu bitirmiş gibiyiz. Her ikisi de bir düş görenin bilinçdışı düşüncelerinde, bilinçli olanlar içinde unutmuş olduğu her şeyi bildiği ve bilinçli düşüncelerinde sanrısal biçimde yanlış anladığı şeyi bilinçdışı düşüncelerinde doğru olarak yargıladığı ön kabulüne dayalı olarak bizim için anlaşılır kılındı. Tartışmamızın akışı içinde kuşkusuz yabancılıkları nedeniyle okura tuhaf görünmüş olan bazı iddialarda bulunmak zorunda kaldık ve olasılıkla, sık sık yazarın anlatmak istediği şey olduğunu ileri sürdüğümüzün gerçekte kendi düşüncemiz olduğu kuşkusunu uyandırdık. Bu kuşkuyu dağıtmak için yapabileceğim her şeyi yapmaya istekliyim, bu nedenle en ince noktalardan biri üzerinde daha fazla ayrıntıya girmekten mutlu olacağım — aşağıdakine benzer belirsiz sözcüklerin ve cümleciklerin kullanılmasını kast ediyorum: "Güneşin altında bir yerde Gradiva oturuyordu."

Gradiva'yı okuyan herkes yazarın iki ana karakterinin ağzından dile getirdiği belirsiz ifadelerin sıklığı karşısında

sarsılmış olmalıdır. Hanold'un durumunda o bu ifadelerin belirsiz olmasına niyetlenmemişti, ifadelerin ikinci anlamıyla sarsılan kişi yalnızca kadın kahraman Gradiva'ydı. Dolayısıyla, örneğin, Hanold kızın ilk sorusuna yanıtında "sesinin böyle olduğunu biliyordum" diye haykırdığında hâlâ her şeyden habersiz olan Zoë. Hanold'un kendi konuşmasını daha önce duymamış olduğuna göre bunun nasıl olabileceğini sormanın dışında bir şey yapamazdı. İkinci konuşmalarında Hanold Zoë'yi hemen tanıdığını söylediğinde kız bir an için Hanold'un sanrısına ilişkin kuşkuya kapılmıştı. Bu sözcükleri (Hanold'un bilinçdışı söz konusu olduğu sürece doğru olan) tanışıklıklarının çocukluklarına dek uzandığının kabulü şeklinde almaktan kaçınamazdı; oysa kuşkusuz Hanold sözcüklerinin bu imasına ilişkin hiçbir şey bilmiyordu ve yalnızca kendisinde egemen olan sanrıyla ilişkili olarak bunu açıklamıştı. Öte yandan, Hanold'un sanrısının aksine kişiliği en berrak zihin açıklığını gösteren kızın ifadeleri kasıtlı bir belirsizlik sergiler. Anlamlarından biri bilinçli anlayışına sızabilmek için Hanold'un sanrısıyla uyum sağlar ama diğeri sanrının üzerinde yükselir ve kural olarak bize temsil ettiği bilinçdışı gerçeğe çevirisini verir. Bu yaratıcılığın ve nüktenin bir zaferi ve sanrıyı ve gerçeği aynı sözcük sırasıyla ifade edebilme becerisidir.

Zoë'nin durumu arkadaşına açıkladığı ve aynı zamanda konuşmalarını kesen kişiden kurtulmayı başardığı konuşması bu türden belirsizliklerle doludur. Gerçekte yazar tarafından yapılmış ve Zoë'nin yeni evli "meslekdaşından" çok okuru hedeflemiş bir konuşmadır. Hanold'la konuşmalarında belirsizlik genellikle Zoë'nin Hanold'un ilk düşünde bulduğumuz aynı simgeleştirmeyi —bastırma ile gömülmenin ve Pompei ile çocukluğun eşleştirilmesi— kullanmasıyla dışa vurulur. Böylece konuşmalarında bir yandan Hanold'un sanrısının ken-

disine yüklediği rolün içinde kalmayı öte yandan da gerçek koşullarla ilişki kurmayı ve Hanold'un bilinçdışında onlara ilişkin bir kavrayışı uyandırmayı başarır.

"Ölü olmaya alışalı çok oldu." (90.) "benim için senin elinden unutuşun çiçeği daha uygun." (90.) Bu cümlelerde daha sonraki, Hanold'u archaeopteryx'le kıyasladığı, son söylevinde yeterince net olarak ortaya çıkan yaklaşımların belli belirsiz bir ön tadı vardır. "Bir insanın yeniden canlanması için ölmesinin gerekmesi mi? Ama siz arkeologlar için bu kuşkusuz gereklidir." (141.) Bu son açıklamayı sanki belirsiz konuşmalarının bir anahtarını verir gibi Hanold'un sanrısının ortadan kalkmasından sonra yapar. Ama en zarif simgeleştirme kullanımını "Bana böyle birlikte ekmeklerimizi bir kez daha iki bin yıl önce yemişiz gibi geliyor. Anımsıyor musun?" (118.) diye sorduğunda yapar. Burada çocukluğun yerine tarihsel geçmişin geçirilmesi ve çocukluğun anısını canlandırma çabası oldukça açıktır.

Ama *Gradiva*'da belirsiz konuşmalara yönelik bu çarpıcı yeğleme nereden gelmektedir? Bize göre bu rastlantısal bir olay değil ama öykünün önermelerinin gerekli bir sonucudur. Konuşmaların kendileri de belirtiler olduğundan ve onlar gibi bilinç ile bilinçdışı arasındaki uzlaşmadan doğduğundan bu durum, belirtilerin ikili belirlenmesinin bir karşılığından başka bir şey değildir. Yalnızca bu ikili köken örneğin konuşmalarda, eylemlerde olduğundan daha kolay göze çarpar. Ve konuşma malzemesinin uysal doğasının sıklıkla olası kıldığı gibi konuşmanın ardında yatan iki niyetin her biri aynı sözcük sırasında başarıyla ifade edilebildiğinde önümüze "belirsizlik" olarak adlandırdığımız şey çıkar.

Bir sanrının ya da benzer bir bozukluğun ruhsağaltımsal olarak ele alınması sırasında hasta tarafından sıklıkla, en kısa süreli yeni belirtiler olarak, bu türden belirsiz konuşmalar üretilir ve doktorun kendisini bunlardan yararlarına durumunda

bulması da söz konusu olabilir. Bu yolla, hastanın bilincine yönelik anlamla onun bilinçdışına uyarı anlamın kavranmasını harekete geçirmesi hiç de ender olarak gerçekleşmez. Belirsizliğin bu şekilde oynadığı rolün konunun dışındakiler arasında en büyük karşı çıkışı doğurduğunu ve en büyük yanlış anlamalara yol açtığını deneyimlerimden biliyorum. Ama her koşulda yazarımız yaratısında, düşlerin ve sanrıların oluşumunda olup bitenlere ilişkin bu tipik özelliğin bir resmine yer vermekte haklıydı.

IV

DAHA ÖNCE değindiğim gibi Zoë'nin bir doktor olarak ortaya çıkışı bizlerde yeni bir ilgi uyandırır. Hanold'a uyguladığı türden bir iyileştirmenin ussal ve hattâ olası olup olmadığını ve yazarın bir sanrının kaybolma koşullarını, ortaya çıkış koşullarında yaptığı gibi, doğru değerlendirip değerlendirmediğini öğrenmek için sabırsızlanırız.

Bu noktada tartışmasız biçimde, yazarın sunduğu olgunun böylesi yaygın bir ilgiyi hak ettiğini yadsıyan ve çözüm bekleyen herhangi bir sorunun varlığını reddeden bir görüşle karşı karşıya kalırız. Öznesi, sözde "Gradiva"nın kendisi, onun tüm hipotezlerinin yanlış olduğunu gösterdikten ve karmaşık olan her şeyin en doğal açıklamalarını verdikten sonra —örneğin, nasıl olup da Hanold'un ismini bildiğini— Hanold'un sanrısından vazgeçme dışında bir seçeneği olmadığı söylenecektir. Bu, konunun ussal sonu olacaktı ama kız bu arada Hanold'a olan aşkını da açığa vurduğundan yazar, kuşkusuz kadın okurlarını hoşnut etmek için, aksi halde hiç de ilginç olmayan öyküsünün evlilikle biten alışıldık bir mutlu sonu olmasını ayarlamıştır. Hatası gösterildikten sonra genç bilim adamının kibarca teşekkür ederek kızdan ayrılması ve kendisinin bronz ya da mermerden yapılmış antik kadınlara ve eğer ulaşılabilecek durumdaysalar, onların özgünlerine karşı yoğun bir ilgi duyduğunu ama kanlı canlı çağdaş kızlarla ne yapacağını bilemediğini kızın aşkını reddedişinin gerekçesi olarak göstermesi halinde tartışmanın gelişimi daha tutarlı ve eşit ölçüde olası olacaktır. Kısacası yazar arkeolojik düşlemi üzerine oldukça keyfi olarak bir aşk öyküsü eklemiştir.

Bu görüşü olanaksız olarak reddederken ilk olarak Hanold'daki değişimin başlangıçlarının yalnızca onun sanrısından vazgeçişinde gösterilmediğini gözlemleriz. Sanrısının ortadan

kalkışıyla eşzamanlı olarak ve aslında ondan önce, sonucunu kendisini sanrısından kurtarmış olan kızla deyim yerindeyse doğal olarak flört edişinde bulan, kesin bir aşk arzusu uyanmıştı. Bastırılmış erotik arzusu ilk düşüne yol açtıktan sonra, sanrısının ortalarında, altında kızın "bedensel doğasına" ilişkin merakının, kıskançlığının ve üstünlük kurma şeklindeki erkeksi içgüdüsünün ifade bulduğu bahane ve kılık değiştirmeleri vurgulamıştık. Bunun daha ileri kanıtı olarak Gradiva ile ikinci görüşmesinden sonraki akşamüstü ilk kez canlı bir kadının onu sempatik olarak etkilediğini anımsayabiliriz; gerçi kızı yeni evli olarak düşünmemesiyle balayı çiftlerine ilişkin eski korkusunun hâlâ sürdüğünü itiraf etmekteydi. Ancak, ertesi sabah kız ve sözde ağabeyi arasındaki sevgi alışverişinin rastlantısal bir tanığı olmuş ve kutsal bir eylemi kesmişçesine bir dehşet duygusuyla geri çekilmişti. "Augustus" ve "Gretchen"lerle alay edişi unutulmuş ve yaşamın erotik yönüne karşı bir saygı duygusu kazanmıştı.

Dolayısıyla yazar sanrının ortadan kalkması ile aşk özleminin ortaya çıkışı arasında en yakın ilişkiyi resmetmiş ve kur yapma şeklindeki kaçınılmaz sonun yolunu hazırlamıştır. Sanrının temel doğasını eleştirmenlerinden iyi bilmektedir: bir aşk arzusu parçasının sanrı ortaya çıkarmada kendisine karşı bir direnç parçasıyla birleştiğini bilmektedir ve iyileştirme işlemini üstelenen kızın Hanold'un sanrısındaki kendisine uygun olan öğeye duyarlı olmasını sağlar. Kızın kendisini sağaltıma adamaya karar vermesini sağlayabilecek şey yalnızca bu bilgiydi; onu Hanold'a yönelik sevgisini kabul etmeye ikna edecek şey yalnızca onun tarafından sevildiğini kesin olarak bilmesiydi. Sağaltım Hanold'a içeriden serbest bırakamayacağı bastırılmış anıları dışarıdan vermekten ibaretti ama bu işlem sırasında sağaltıcı Hanold'un duygularını hesaba katmasaydı ve sanrıya ilişkin son çevirisi: "Bak, tüm bunlar yalnızca senin beni sevdiğin anlamına geliyor." şeklinde olmasaydı bu sağaltımın hiçbir etkisi olmazdı.

Yazarın Zoë'sine çocukluk arkadaşının sanrısını iyileştirmeyi benimsetme işlemi 1895'de Dr. Josef Breuer ve benim tarafımdan tıbbi uygulamaya tanıtılmış olan ve o zamandan beri kendimi mükemmelleştirilmesine adadığım sağaltımsal yöntemle geniş kapsamlı bir benzerlik —hayır, özünde tam bir uyum— gösterir. Başlangıçta Breuer'in "katartik" adını verdiği ama benim "ruhçözümsel" olarak tanımlamayı yeğlediğim bu sağaltım yöntemi, Hanold'un sanrısına benzer bozukluklardan rahatsız olan hastalara uygulandığında, bastırılmaları hastalanmalarına yol açan bilinçdışını —tam olarak Gradiva'nın çocukluk ilişkilerinin bastırılmış anılarına yaptığı gibi— bir bakıma zorla onların bilinçlerine ulaştırmayı içerir. Gradiva'nın bu görevi bir doktordan daha kolay gerçekleştirebildiği doğrudur: pek çok açıdan bu iş için ideal olarak tanımlanabilecek bir durumdaydı. Hastasına ilişkin önceden beri var olan, hiçbir bilgisi olmayan ve hastasında bilinçdışı çalışmakta olanla ilgili hiçbir bilinçli anısı bulunmayan doktor bu dezavantajı dengelemek için karmaşık bir teknikten yardım almalıdır. Hastanın bilinçli çağrışımlarından ve konuşmalarından içinde bastırılmış olanın ne olduğunu büyük bir kesinlikle çıkarmayı, bilinçli sözcükler ve eylemlerin ardında kendisini gösterdiğinde hastanın bilinçdışını keşfetmeyi öğrenmelidir. Daha sonra, öykünün sonlarında "Gradiva" adını "Bertgang"a geri çevirdiğinde Norbert Hanold'un yakaladığına benzer bir şey ortaya çıkarır. Kökenine doğru izleri sürüldükçe karışıklık azalır; çözümleme de eşzamanlı iyileşme sağlar.

Ama Gradiva'nın işlemiyle çözümsel ruhsağaltım yöntemi arasındaki benzerlikler bu iki noktayla —bastırılmış olanı bilinçli hale getirmek ve açıklamayla iyileşmenin birbirine denk düşmesi— sınırlanmamıştır. Tüm değişimin özü olarak ortaya çıkan şeye —duyguların uyanışına— da uzanır. Bilimsel terimlerle "psikonevrozlar" diye adlandırma alışkanlığında olduğumuz Hanold'un sanrısına benzer her bozukluğun

önkoşulu içgüdüsel yaşamın bir kesiminin ya da emin bir biçimde söyleyebileceğimiz gibi cinsel içgüdünün bastırılmasıdır. Bilinçdışını ve hastalığın bastırılmış nedenlerini bilince göstermeye ilişkin her girişimde söz konusu içgüdüsel parça zorunlu olarak, sıklıkla tepkinin zorlu dışavurumları eşliğinde ve yalnızca sonuçta uzlaşmak üzere bastırıcı güçlerle yenilenmiş bir savaşıma girişir. Eğer çok sayıda cinsel içgüdü parçalarının tümünü "aşk" sözcüğü altında birleştirirsek iyileşme süreci bu kez aşkta ortaya çıkan bir nüksle tamamlanır ama böylesi bir nüks kaçınılmazdır çünkü sağaltımın üstlenilme nedeni olan belirtiler bastırmayla ilişkili daha eski savaşımların tortularından ya da bastırılmış olanın geri dönüşünden başka bir şey değildir ve yalnızca aynı tutkuların yeni bir dalgasıyla çözülebilir ve silinip süpürülebilir. Her ruhçözümsel sağaltım bir belirtinin uzlaşmasında cılız bir çıkış bulmuş olan bastırılmış sevgiyi özgür bırakma girişimidir. Aslında bu tür sağaltımlar ile Gradiva'nın yazarı tarafından betimlenen iyileşme süreci arasındaki uzlaşma, çözümsel sağaltımda da, ister sevgi ister nefret olsun, yeniden uyanmış tutkunun nesnesi olarak değişmez biçimde doktor figürünü seçmesi şeklindeki daha ileri bir olguda doruğa ulaşır.

Gradiva olgusunu tıbbi tekniğin ulaşamayacağı ideal bir olgu yapan farklılıkların başladığı yer burasıdır. Gradiva bilinçdışından bilince doğru yolunu tutmuş olan sevgiye karşılık verebilmişti ama bir doktor bunu yapamaz. Eski, bastırılmış sevginin nesnesi Gradiva'nın kendisiydi; figürü serbest kalmış sevgi akışına hemen arzulanası bir hedef sunmuştu. Doktor başlangıçta bir yabancıydı ve iyileşmeden sonra bir kez daha yabancı olmak için çabalamalıdır; sıklıkla, yeniden elde ettikleri sevgi kapasitesini gerçek yaşamda nasıl kullanabilecekleri konusunda iyileştirdiği hastalarına nasıl bir öneri vermesi gerektiği konusunda şaşkındır. Yazarımız tarafından bize gösterilmiş olan sevgiyle iyileştirme modelinde iyi kötü başarı sağlamak

için doktorun yararlandığı çare ve yerine-geçenleri belirlemek — bütün bunlar bizleri önümüzdeki görevden fazlasıyla uzağa götürecektir.

Ve şimdi yanıtından birden fazla kez kaçındığımız son soru. Bastırma, sanrının ve benzer bozuklukların doğuşu, düşlerin oluşumu ve çözümü, erotik yaşamın oynadığı rol ve bu tür bozuklukların iyileştirilme yöntemi üzerine görüşlerimiz bilimin ortak malı olmaktan uzak, yalnızca eğitimli insanlara bırakılmış görüşlerdir. Yazarın "düşlem"ini gerçek olgu öyküsü gibi açınsayabilmemize olanak veren bir biçimde oluşturmasını sağlayan içgörü bilginin doğasındaysa bu bilginin kaynaklarının ne olduğunu öğrenme konusunda meraklı olmalıyız. Bizim çevremizden —başlangıçta söylediğim gibi Gradiva'daki düşlerle ve onların olası yorumlarıyla ilgili olan— birisi yazara buna benzer bilimsel kuramlara ilişkin birşey bilip bilmediği doğrudan sorusuyla yaklaştı. Yazar beklendiği gibi olumsuz ve aslında biraz kabaca yanıtladı.[1] İmgeleminin Gradiva'yı esinlediğini ve kendisinin de bundan hoşlandığını söyledi; bundan hoşlanmayan birisi varsa rahatça öyküyü bırakabilirdi. Gerçekte öykünün okurlarını ne denli çok hoşnut ettiği konusunda kuşkusu yoktu.

Yazarın reddedişinin burada da kalmadığı oldukça olasıdır. Belki de izlemiş olduğunu gösterdiğimiz kurallara ilişkin herhangi bir bilgiyi tümüyle yadsıyabilir ve çalışmasında bulduğumuz tüm amaçları reddedebilir. Bunu olanaksız bir şey olarak değerlendirmiyorum ama eğer böyleyse yalnızca iki olası açıklama vardır. Masum bir sanat yapıtına yazarının habersiz olduğu amaçları yükleyerek bir yorumun tam bir karikatürünü üretmiş ve böyle yaparak birisinin aradığı ve aklını meşgul eden

[1] [Ancak, James Strachey Freud'un makalesinin bir kopyasını Jensen'e gönderdiğini, yazarın, yapıtının bu çözümlemenin konusu olmasından hoşnut kaldığını ama Jung'un sorusunu kabaca yanıtladığını hatırlamadığını gösterir. —*çev.*]

şeyi —edebiyat tarihinde en garip örneklerinin bulunabileceği bir olasılık— bulmanın ne denli kolay olduğunu bir kez daha gösterimiş olabiliriz. Şimdi her okurun bu açıklamayı kabul edip edemeyeceği konusunda karar vermesine izin verelim. Kuşkusuz biz diğer görüşü, geri kalan seçeneği destekliyoruz. Bizim görüşümüz, yazarın bu kurallar ve amaçlara ilişkin bir şey bilmesinin gerekmediği dolayısıyla onları iyi niyetle reddedebileceği ama yine de yapıtında zaten orada bulunmayan hiçbir şey keşfetmediğimiz şeklindedir. Olasılıkla aynı kaynaktan çıkmış, aynı nesne üzerinde her birimiz farklı yöntemlerle çalıştık. Ve sonuçlarımızdaki uzlaşma iki tarafın da doğru çalışmış olduğunun güvencesini sağlar gibidir. Bizim işlemimiz, yasalarını aydınlatmak ve açıklayabilmek için diğer insanlardaki anormal zihinsel süreçlerin bilinçli gözleminden oluşur. Kuşkusuz yazar farklı bir yoldan ilerler. Dikkatini kendi aklındaki bilinçdışına yöneltir, onun olası gelişimlerini dinler ve bilinçli eleştiriyle onları baskılamak yerine onlara sanatsal anlatım kazandırır. Böylece bizim başkalarından öğrendiğimizi —bu bilinçdışının eylemlerinin uyması gereken yasaları— o kendisi yaşar. Ama bu yasaları açıklaması, hattâ onların ayırdında olması bile gerekmez; zekâsının hoşgörüsünün bir sonucu olarak bunlar onun yaratılarında birleştirilirler. Tıpkı gerçek hastalık olgularında bulduğumuz gibi onun yazılarını çözümleyerek bu yasaları buluruz; ama yazar ve doktor olarak her ikimizin de bilinçdışını aynı biçimde yanlış ya da her ikimizin de doğru anlamış olduğu şeklindeki sonuç kaçınılmaz gibi görünmektedir. Bu sonuç bizim için çok değerlidir ve düşlerin olduğu kadar sanrıların oluşum ve iyileştirmesinin Jensen'in *Gradiva*'sında temsil edildiği biçimde tıbbi ruhçözümlemesi yöntemleriyle araştırmaya değer olması bu sonuç yüzündendir.

Sona ulaşmışız gibi görünüyor. Ama dikkatli bir okur bize, başlangıçta düşlerin gerçekleştirilmiş olarak temsil edilen istek-

ler olduğu şeklinde bir iddia ortaya attığımızı ama buna ilişkin hiçbir kanıt vermediğimizi anımsatabilir. Yanıtımız, düşlere ilişkin vermemiz gereken açıklamaları düşlerin istek doyurmalar olduğu şeklinde tek bir formülde toplamaya çalışmak için ne denli az doğrulama bulunduğunu bu sayfalarda tanımlamış olduklarımızın gösterebileceği şeklindedir. Yine de iddia ortada durmaktadır ve *Gradiva*'daki düşler için de kolaylıkla kanıtlanabilir. Gizli düş düşünceleri —onlarla ne anlatılmak istendiğini biliyoruz— çok çeşitli türden olabilir; bunlar *Gradiva*'da "gündüz kalıntıları", dikkat edilmemiş olarak kalan ve uyanıklık yaşamının zihinsel eylemleri tarafından ele alınmamış olan düşüncelerdir. Ama bunlardan bir düşün gelişebilmesi için bir isteğin (genellikle bilinçdışı bir isteğin) işbirliğine gerek vardır; gündüz kalıntıları malzemeyi sağlarken bu istek düş oluşturmanın güdücü gücüne katkıda bulunur. Norbert Hanold'un ilk düşünde iki istek düşü gerçekleştirmede birbirleriyle yarıştılar; biri bilincin gerçekten kabul edebileceği bir istekken diğeri bilinçdışına ait ve bastırmanın dışında işleyen bir istekti. İlki her arkeolog için anlaşılır olan, M.S. 79 yılındaki felaketin görgü tanığı olarak orada bulunmaktı. Bu isteğin düş dışında bir yoldan gerçekleşmesi için bir arkeolog neler vermezdi ki! Düşün diğer yapılandırıcısı, ikinci istek, erotik doğadaydı; sevdiği kız uykuya uzanırken orada olmak istek olarak kabaca ve aynı zamanda eksik belirtilmiş olabilir. Bu, karşı çıkılışı düşün bir anksiyete düşü olmasına yol açan istekti. İkinci düşün güdücü gücü olan istekler belki de daha az göze çarpan isteklerdir; ama eğer çevirisini anımsarsak onları da erotik olarak betimlemede duraksamayız. Sevdiği kız tarafından büyülenmek, onun isteklerine uymak ve ona boyun eğmek —kertenkele avcılığı durumunun ardındaki isteği yorumlayabildiğimiz kadarıyla— gerçekte edilgen mazoşistik nitelikteydi. Sanki tersine bir erotik akım tarafından yönetiliyormuşçasına ertesi gün düş gören kıza vurdu... Ama burada durmalıyız yoksa Hanold ve Gradiva'nın yalnızca yazarlarının aklının yaratıları olduğunu gerçekten unutabiliriz.

İKİNCİ BASIMA EK

(1912)

BU ÇALIŞMANIN tamamlanmasından bu yana geçen beş yılda ruhçözümsel araştırma yaratıcı yazarların yaratılarına daha başka amaçla yaklaşmak için cesaret toplamıştır. Artık onlarda salt şiirsel olmayan nevrotik insanlardan elde ettiği buluşların doğrulamasını aramaz; yazarın üzerine yapıtını inşa ettiği izlenimler ve anılar malzemesini ve bu malzemeyi bir sanat yapıtına dönüştürmesini sağlayan yöntem ve süreçleri bilmeyi de ister. Basit bir yaratıcılık hazzıyla kendilerini düşgüçlerine verme alışkanlığında olan (1911'de ölen Wilhelm Jensen'imiz gibi) yazarların durumunda bu soruların en kolay biçimde yanıtlandığı ortaya çıkmıştır. *Gradiva* üzerine çözümsel incelememin yayımlanmasından hemen sonra yaşlı yazarı bu yeni ruhçözümsel araştırma görevlerine katmaya çalıştım. Ama o bu işbirliğini reddetti.

O zamandan sonra bir arkadaşım yazarın aşkın ruhbilimindeki aynı sorunun doyurucu bir şiirsel çözümü için ön çalışmalar ya da daha eski girişimler olarak *Gradiva*'yla genetik ilişki içinde olabilecek iki başka kısa öyküsüne dikkatimi çekti. Bu öykülerden ilki, "Der rote Schirm" ["Kırmızı Şemsiye"] içinde beyaz ölüm çiçekleri, unutulmuş bir nesne (Gradiva'nın resim defteri) ve anlamlı bir küçük hayvan (*Gradiva*'daki kertenkele ve kelebek) gibi birkaç küçük *motif*'in yeniden ortaya çıkışıyla ama daha özel olarak ana durumun tekrarıyla —ölü (ya da öldüğüne inanılan) bir kızın, bir yaz günü, öğle saatlerinin göz kamaştırıcılığında ortaya çıkışı— *Gradiva*'yı anımsatır. "Der rote Schirm" de ortaya çıkış sahnesi, tıpkı *Gradiva*'dakinin kazılmış Pompei yıkıntıları olması gibi, yıkık

bir kaledir. Diğer öykü, "Im gotischen Hause" ["Gotik Evde"] görünür içeriğinde ne *Gradiva* ne de "Der rote Schirm"le böylesi bir benzerlik göstermez. Ama, aynı başlık altında yayımlanarak[1] "Kırmızı Şemsiye" ile "Gotik Evde" ye dışsal bir birlik verilmiş olması kesinlikle onların yakından ilişkili gizli bir anlam taşıdıklarına işaret eder. Her üç öyküde de aynı temanın işlendiğini görmek kolaydır: çocukluktaki ağabey-kardeş türünden yoğun bir ilişkinin bir art-etkisi olarak bir aşkın gelişimi ("Der rote Schirm"de bir aşka ket vurulması). Kontes Eva Baudissin'in (11 Şubat 1912 tarihli Viyana günlük gazetesi *Die Zeit*'deki) bir eleştiri yazısından, yazarın kendi çocukluğuna ait çok fazla malzemeyi içeren Jensen'in son yapıtı *Fremdlinge unter den Menschen*'de[2] "sevdiği kadında bir kız kardeşi gören" bir adamın tarihinin betimlendiğini öğrendim. Daha önceki iki öykünün hiçbirinde *Gradiva*'nın ana *motifinin* izi yoktu: ayağının neredeyse yere dikey duruşuyla kızın özgün, büyüleyici yürüyüşü.

Jensen'in Romalı olarak tanımladığı ve "Gradiva" adını verdiği bu biçimde yürüyen kız kabartması aslında Yunan sanatının doruğundan alınmıştır. Vatikan'daki Museo Chiaramonti'de (No.644) durmaktadır ve Hauser tarafından onarılıp, yorumlanmıştır [1903.]. "Gradiva"nın Floransa ve Münih'teki bazı diğer parçalarla birleştirilmesiyle her birinde üç figür bulunan, bitki tanrıçası Hora ve onlara yakın olan dölleyici çiğ tanrıları olarak tanımlanabilecek iki kabartma elde edilmiştir.[3]

---

[1] *Übermächte* [Üstün Güçler]. Wilhelm Jensen'in iki kısa öyküsü. Emil Felber, 1892.

[2] [*İnsanlar Arasında Yabancılar*. Dresden. C. Reissner, 1911.]

[3] [Hauser (*a. g. y.*) bunları M. Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına ait Yunan orijinallerinin Roma kopyaları olarak değerlendirir. "Gradiva" kabartması şimdi Museo Chiaramonti'nin VII/2. bölümünde ve 1284 numarada kayıtlıdır.]

ÇEVİRENİN EKİ

FREUD'UN bu güzel çalışmasının ilk çevirisinde *Gradiva* metniyle tam bir karşılaştırma yapmamıştım. Bu kez her iki çevirideki cümlelerin birbirine uymasını sağlamak zorundaydım. Bu, Freud'un dikkatinden kaçan bir noktayı fark etmeme yaradı. Önce Freud'un yazarın gerçekçiliği bir yana bırakıp yaratısı üzerinde keyfi bir tutum sergilediğini öne sürdüğü parçaya göz atalım:

"Yazar yalnızca iki noktada kökleri gerçeklik yasasına dayanmayan önerme ileri sürme hakkından yararlanmıştır. İlki, genç arkeoloğu, eski olduğu kuşku götürmeyen, yine de yalnızca ayağın yürürken aldığı durumun garipliğiyle değil yüz yapısının ve bedensel tavrın her ayrıntısıyla çok sonraki yıllarda yaşayan bir insana —genç adamın bu insanın fiziksel görüntüsünü yontunun canlanması olarak görebileceği kadar— çok benzeyen kabartmayla karşılaştırdığı zamandı. İkincisi ise genç adamı yaşayan kadınla tam da Pompei'de buluşturduğu zaman çünkü ölü olan kadın oraya yalnızca kahramanın düşgücüyle yerleştirilmiş ve Pompei yolculuğu aslında onu yaşadığı kasabanın sokağında görmüş olduğu yaşayan kadından uzaklaştırmıştı."

Acaba bu iki olay yazarın keyfi bir tutumu muydu? Yoksa metnin içinde bu olayları da ussal kılan ayrıntılar var mıydı? Çözümlemeye ilk düşten başlayınca yok gibi görünüyor ama birinci düşten önce bir de gündüz düşü var. Norbert'in, Gradiva'nın Pompei'de yaşadığını düşündüğü sırada gözünün önünde Pompei'nin canlı bir resminin oluştuğu bir gündüz düşü. *Düşlerin Yorumu* ve genel olarak ruhçözümlemesi bize düşlemlerin de aynı düşler gibi ele alınabileceğini öğretir. Şimdi bu düşlemi gözden geçirdiğimizde anlatının yoldaki bir kertenke-

lenin betimlenmesiyle bittiğini görürüz. "Orada Gradiva geçit taşları üzerinden yürüyordu ve taşların arasından donuk parıltısıyla altın rengi ve yeşil pulları olan bir kertenkele korkup kaçıyordu." Norbert Hanold'un bu düşleminde Gradiva, Norbert'in aşk nesnesi olarak, Pompei'nin yıkılmadan önceki hali, mesleki ilgisi nedeniyle uygun görüntüler ama kertenkele, hem de vurgulanmış bir anlatım ve betimlemeyle neden yer alsın? Norbert'in canlı doğaya ilgisinin öyküde çok daha sonra gelişmeye başlayacağını biliyoruz. Öte yandan düşlemlerin de düşlerle aynı mekanizma tarafından oluşturulduğunu, içindeki hiçbir imgenin gereksiz olmadığını ve gizli içerikle ilintili olduğunu biliyoruz. Öykünün daha sonrasından Zoë'nin babasının belli bir kertenkelenin peşinde olduğunu öğrendiğimizi anımsayacak olursak bu düşlemde Zoë ve Prof. Bertgang'ın Pompei'de birlikte bulunacağının anlatıldığı sonucuna varırız.

Ama bir düşlem tıpkı bir düş gibi var olmayan bilgiler üzerine kurulamaz. Eğer zamandizinsel olarak Norbert'in Pompei'ye gitme planı önce, düşlem sonra yer alsaydı o zaman bu düşlemde Zoë ve babasının da Pompei'ye gelme arzusunun ifade edildiğini düşünebilirdik. Ama zamansal sıra tersinedir. O zaman Norbert'in, Zoë ile babasının Pompei'ye gideceği biçiminde bilinçdışına itilmiş bir bilgisi olduğunu düşünebiliriz. Bu bilgiyi nasıl ve nereden edinmiş olabilirdi?

Yazar Norbert'in kadınlar ve sosyal etkileşimler karşısındaki uzak tutumunu betimlerken çevresindeki hiçbir konuşmayla ilgilenmediğini ve ilk fırsatta yemeği terk edip çalışma odasına döndüğünü belirtiyor. Öte yandan Zoë'nin Diomedes Villasındaki konuşmasından bu partilerde birbirleriyle karşılaştıklarını öğreniyoruz. Şimdi bu karşılaşmalar için iki basit çıkarımı sahneye ekleyelim:

1) Zoë'nin yürüyüşünün, o salonlarda, yemek odalarında dolaşması sırasında çevresiyle ilgilenmekten kaçınan Norbert'in gözüne ilişmiş olması hayli olasıdır; ne de olsa çevresinden

sıkılan bir insan gereksiz göz göze gelmelerden kaçınarak bakışlarını daha çok yerlerde dolaştırır. Kaldı ki bu yürüyüşün çocuklukta da benzer biçimde olduğu ve Norbert'in belleğinde bir izinin bulunması gerektiğine Freud da değiniyor.

2) Böyle resmi toplantılarda kızın babasıyla birlikte bulunması hayli olasıdır. Öykünün son konuşmalarında Zoë'nin babasını sofrada yalnız bırakmamaktaki titizliği ve sabırsızlığı da bunu vurguluyor gibidir.

Her ne kadar Freud bir çözümleme girişimi sırasında öykü sahibinin (burada yazarın) aktarmadığı bir bilgi ya da çağrışımı yorumda kullanmanın yanlış olduğunda ısrar ederse de buradaki çıkarımlar "Lokantaya gittim." cümlesinin "orada bir garson gördüm." denmese de bu fikri içerdiği kadar ussaldır. Bu çıkarımların doğurduğu sonuçlar Freud'un yukarıya alınan sözlerinde söylediği üzere yazarın "gerçeklik yasasına uymayan önermeleri" dediği önermelerin hiç de öyle olmadığını kanıtlar.

Eğer Norbert Zoë'nin yürüyüşünü davetlerde, partilerde (hattâ bir davetin ertesi günü sokakta karşılaştıklarında Norbert'in sanki ilk kez karşılaşmışlarmış gibi tanımaz tutumları yüzünden kızgınlıkla uzaklaşırken arkasından izleyerek) rastlantısal olarak fark ettiyse (ve bu da kızla çocukluk ilişkisinin anısını yani bilinçdışı kalmış sevginin harekete geçmesini sağladıysa) Roma'da Gradiva'nın kabartmasına rastladığında onu birdenbire çok beğenmesi, Almanya'ya dönünce de onun bir kopyasını edinip odasına asması ve gün boyu onu incelemesi anlam kazanır. Norbert önce Zoë'nin yürüyüşünü fark etmiş, hoşlanmış ya da bilinçdışına atılmış çocukluk hoşlanması enerji kazanmış, bu duyguyu da bastırmış, Roma'da bu kabartmaya rastlayınca neden olduğunu anlamadan hayranlık duymuş ve evine döndüğünde aynı kabartmadan edinip onunla zaman geçirmeye başlamıştır. Kabartmanın arkeolojik açıdan o kadar önemli olmaması (ki metinde altı çiziliyor) duygusal açıdan

boyunca bir yinelenen motif olarak belirleyiciliğini sürdüren kafes ve kafese kapanmak simgesi bu çatışmayı anlatmaktadır.

* * *

Kuşkusuz böyle bir irdelemeye kalkışan kişi aslında bir girdabın içine girmiş olur. Her soru bizi yeni bir soruyla karşı karşıya bırakır. Dali'nin kendi portresini yapan ressamın portresini yapan ressam tablosundaki gibi.

Bu kez karşımıza şöyle bir soru çıkıyor: Freud neden bu ayrıntıyı atlamış. Çözümlemeyi kitabı okuduktan sonra yazmış. Yani öykünün ulaştığı sürpriz sonucu bilerek. Yeniden okuduğunda (belleği bir kitabı yeniden okumasına gerek bırakmayacak denli güçlüydü ama Fischer Taschenbuch Verlag yayınevinin düzeltilmiş ikinci basımı Aralık 1998'de yayımlanan kitabında Gradiva'nın kenarına aldığı notlar da yayımlandığına göre en az ikinci bir gözden geçirme söz konusu olsa gerek) Gradiva'nın Ceres'in hizmetindeki bir memurun kızı olduğundan söz edilen ve yukarıda sözünü ettiğim düşlemden hemen bir paragraf önceki bölümde Ceres'in altını çizip kitabın kenarına Zoologie notunu düşmüş olması düşündürücü. Ne de olsa bereket tanrılarından söz edildiğinde hayvanlardan önce bitkisel bir bereket akla gelir: bağlar, buğday tarlaları vb. O zaman Freud'un düşlemdeki kertenkelenin temsil ettiği zoolog babayı ihmal edip Pompei'ye gidişi cinsel arzuların peşine takılmak yerine onlardan kaçmaya dönüştürten dalgınlığını merak etmeye başlarız. Çünkü Freud bize hiçbir dalgınlığın anlamsız olmayacağını öğretmiştir. Yaşamöyküsündeki ayrıntılar gelir aklımıza. Martha Bernays'a duyduğu tutkulu sevdayla bilimsel gelişimi arasındaki gidip gelmeleri düşünürüz ister istemez.

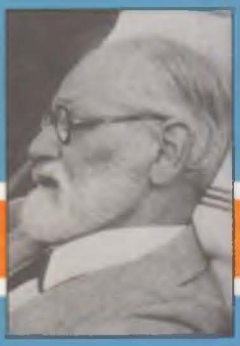
Okurun "Ya sen? Roman kahramanının iç dünyasından yazarın iç dünyasına uzantıları merak eden Freud'un iç

dünyasına uzantıları merak eden senin iç dünyandan ne haber?" dediğini duyar gibiyim. Doğru. Neden bir çevirmen okuduğu bir öykünün çözümlemesini yazan bir çözümlemecinin çözümlemesindeki açığı yakalamak için uğraşır ki? En görünür nedeni söyleyeceğim. Ruhçözümlemesinin böyle kendi üzerine katlanan geometrisini görüntüleme fırsatını bir kenara bırakamamak tutkusu. Çevirmenin (tüm çocukların varoluşlarını babalarının yanlışları üzerine inşa ettikleri evrensel gerçeği dışındaki) diğer nedenleri en zor ulaşılacak olanlar olarak kalmak zorunda.

Dr. Emre Kapkın

W. JENSEN · S. FREUD

Alman edebiyatının en üretken yazarlarından olan Wilhelm Jensen'in *Gradiva* adlı romanı özellikle Freud'un bu kitapla ilgili çözümlemesinden sonra daha çok tanındı. *Gradiva*, Freud'un bir edebiyat yapıtının ruhçözümsel yöntemle ele alınışının basılı ilk ve en kapsamlı örneğini oluşturur. Daha önce Conrad Ferdinand Meyer'in "*Die Richterin*" ["Yargıç Hanım"] adlı öyküsü üzerine kısa bir çözümlemeyi bir mektupla Fliess'e gönderdiğini, *Düşlerin Yorumu*'nda *Kral Oidipus* ve *Hamlet* metinlerini kısaca ele aldığını biliyoruz. Ama hiçbiri *Gradiva*'yı ele alışındaki ayrıntılılığa sahip değildir.

Freud *Gradiva*'daki aşk öyküsünden yola çıkarak düşten sanrıya giden yolu ve sanrının iyileştirilmesinin yöntemini irdeler. Bu arada her zaman olduğu gibi yaratıcı sanatçının bilim adamından önde oluşuna duyduğu saygıyı hattâ hayranlığı sergiler. Aynı zamanda her sanatsal ürünün otobiyografik olma özelliğinden yola çıkarak öykünün Jensen'in iç dünyasına açılan bir kapı olduğunu ima eder. Bu arada ilk aşk nesnelerinden geri çekilen libidonun bilimi nasıl da yarattığının altını çizer. Ama insanın insana olan aşkının da ihmal edilemeyecek denli önemli olduğunu belirtmeden edemez.

Gradiva'ya gelince onu Fuzuli zamanında özetlemişti zaten:

"Aşk imiş her ne var âlemde
ilm bir kıyl ü kal imiş ancak."

ISBN 975-388-339-6
9 789753 881395